

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

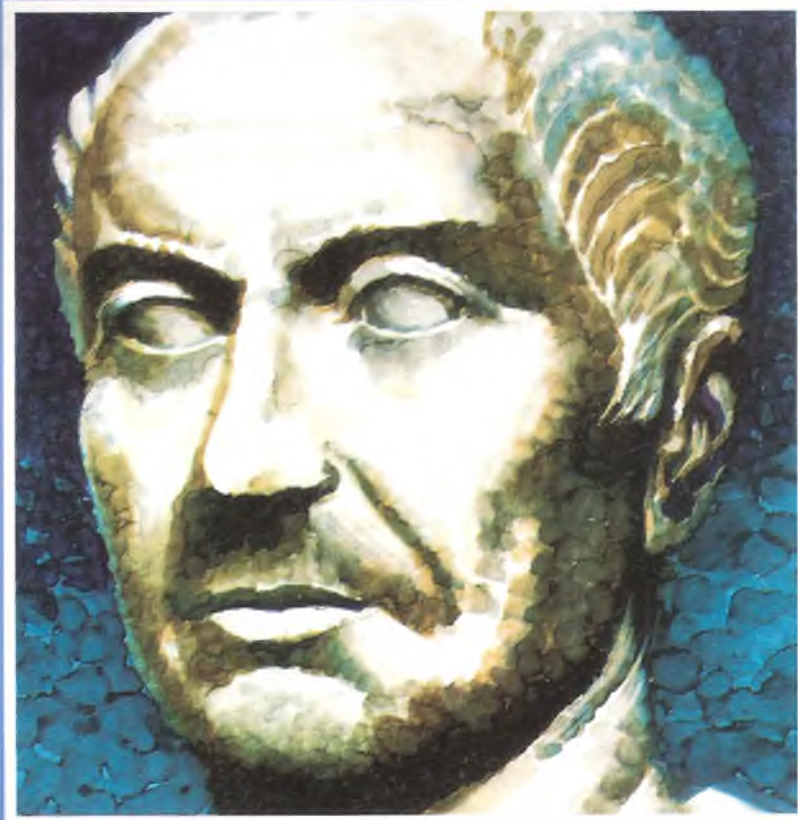
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

CAESAR, Gaius

CAFER BERMEKİ
CAFER ÇELEBİ [Tâcizâde]
CAFER b. MUHAMMED
CAFEROĞLU, Ahmet
CAFER TAYYAR
CAGE, John
CAGNEY, James

22

CAHİZ
CAILLETET, Louis
CAIRNES, John
CAJAL, Santiago
CALDER, Alexander
CALDERON DE LA BARCA
CALDWELL, Erskine

CALHOUN, Caldwell
CALIGULA
CALLAS, Maria
CALLES, Plutarco
CALMETTE, Albert
CALVIN
CALVIN, Melvin
CALVINO, Italo
CALVO, Carlos
CAMERARIUS, Joachim
CAMERARIUS, Rudolph
CAMÍ
CAMÔES, Luis de
CAMPANELLA, Tommaso
CAMPIN, Robert
CAMUS, Albert
CANALETTO
CANBULAT, Kemal
CANDELA, Félix
CANDILIS, Georges
CANDOLLE, Augustin
CANETTI, Elias
CANNIZZARO, Stanislao
CANNON, Walter
CANOVA, Antonio
CANOVA, Mahir
CANSEVER, Edip
CANSEVER, Turgut
CANTILLON, Richard
CANTOR, Georg

BURY, John
BUSH, Vannevar
BUSİRİ
BUTAK, Behzat
BUTENANDT, Adolf
BUTLER, Joseph
BUTLER, Samuel
BUTLEROV, Aleksandr
BUTOR, Michel
BUTTO, Zülfikar
BUXTEHUDE, Diderik
BUYRUKÇU, Muzaffer
BUZZATI, Dino
BÜCHNER, Friedrich
BÜCHNER, Georg
BÜKEYR b. MAHAN
BÜLOW, Hans von
BÜSCH, Johann
BYNKERSOEK, Cornelius
BYRD, Richard
BYRON, George
CABANIS, Pierre-Jean
CABET, Etienne
CABİR
CABOT, John
CABRAL, Amilcar
CABRAL, Pedro
CACOYANNIS, Michael
CAESAR, Gaius
CAETANO, Marcello

BURY, John Bagnell

(1861-1927)

İrlandalı tarihçi. Roma İmparatorluğu'na ilişkin araştırma yapan en önemli tarihçilerden biridir.

16 Ekim 1861'de İrlanda'da Monaghan'da doğdu, 1 Haziran 1927'de Roma'da öldü. İrlandalı bir rahibin oğluydu. Foyle College'da okudu. 1882'de Dublin'deki Trinity College'ı bitirdi. 1885'te Trinity College'da ders vermeye başladı. 1892'de *Kottabos* dergisinin yayın yönetmeni oldu. Bir yıl sonra Trinity College'ın Çağdaş Tarih Kürsüsü'nün başkanlığına getirildi. Bu arada Yunan dili konusunda da çalışmalara başlayan Bury, 1898'de tarih kürsüsündeki görevine ek olarak Yunan filolojisi profesörlüğüne de atandı. 1902'de Cambridge Üniversitesi'nin Çağdaş Tarih Kürsüsü'ne profesör olan Bury, ölene değin bu görevde kaldı.

Bury'e göre tarih insanlığın akılcı mücadelesinin ve ilerleyip gelişmesinin hikâyesi olan, metodolojik bir bilimdir. Ancak rastlantısal olaylar, bu alanda genel yasalar konmasını güçleştirmektedir. Bury, Roma İmparatorluğu tarihine ilişkin araştırmalarında bu dönemin sanatı, mimarlığı, felsefesi ve kültürünü de incelemiş ve konuyu tarihçiler için yeniden bir ilgi merkezi durumuna getirmiştir. Bir dönem Yunan dili konusunda da çalışmış, 1890'da *The Nemean Odes of Pindar* ("Pindar'ın Nemean'a Kasidesi"), 1892'de *The Isthmian Odes of Pindar* ("Pindar'ın Isthmian'a Kasidesi") adlı kitapları yayımlanmıştır.

1908'de Harvard Üniversitesi'nde verdiği derslerin notlarını ertesi yıl *The Ancient Greek Historians* ("Eski Yunan Tarihçileri") adıyla yayımlamıştır. Bury, 1896-1900 arasında Gibbon'un ünlü yapıtı *Decline and Fall of the Roman Empire*'a ("Roma İmparatorluğunun Gerilemesi ve Çökmesi") önsöz yazmış ve çeşitli notlar ekleyerek yeni baskısını çıkarmıştır.

Ayrıca Cambridge Üniversitesi'nin yayımladığı *Cambridge Ancient History* ("Cambridge Eski Çağ Tarihi") ve *Cambridge Medieval History* ("Cambridge Orta Çağ Tarihi") adlı yapıtlara katkısı olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *A History of the Later Roman Empire, from Arcadius to Irene*, 2 cilt, 1889, ("Arcadius'tan Irene'ye dek Geç Roma İmparatorluğu Tarihi"); *History of Roman Empire from Foundation to the Death of Marcus Aurelius*, ("Aurelius'un Ölümüne dek Roma İmparatorluğunun Tarihi"); *A History of the Eastern Roman Empire, from the Fall of Irene to the Accession of Basil I.*, 1912, ("Irene'in Düşüşünden I. Basil'in Tahta Çıkışına dek Doğu Roma İmparatorluğu Tarihi"); *A History of Freedom of Thought*, 1914, (Fikir ve Söz Hürriyeti Tarihi, 1945); *The Idea of Progress*, 1920, ("İlerleme Düşüncesi"); *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, 1923, ("I. Theodosius'un Ölümünden Justinian'ın Ölümüne dek Geç Roma İmparatorluğunun Tarihi"); *The Invasion of Europe by the Barbarians*, 1928, (ö.s.), ("Avrupa'nın Barbarlar Tarafından İstilas"); *History of the Papacy in the 19th Century (1864-1878)*, 1930, (ö.s.), ("19. yy'da Papalığın Tarihi").

BUSH, Vannevar

(1890-1974)

ABD'li elektrik mühendisi. Modern elektronik bilgisayarların öncüsü olan diferansiyel hesap makinesini geliştirmiştir.

11 Mart 1890'da Massachusetts Eyaletindeki Everett kentinde doğdu. Öğrenimini Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.) ve Harvard Üniversitesi'nde tamamladı. 1914-1917 arasında Tufts Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. I. Dünya Savaşı boyunca ABD donanması hesabına denizaltıların bulunmasına yarayacak bir aygıt üzerine çalışmalar yaptı. 1919'da M.I.T'de öğretim görevlisi oldu. 1920'lerin sonlarına doğru büyük elektrik şebekelerinin işleyişini benzeştirim yöntemiyle incelemek amacıyla bir şebeke çözümleyicisi tasarladı. 1930'larda M.I.T'de bir araştırma ekibiyle bilimsel problemlerde sık sık karşılaşılan diferansiyel denklemlerin çözümü için bir diferansiyel hesap makinesi geliştirdi. Ayrıca bilgi toplama ve düzeltme işlemini kolaylaştırmak amacıyla mikrofilm ve şifre kullanan bir aygıt geliştirdi. 1939'da Carnegie Enstitüsü başkanlığına, 1940'ta Ulusal Savunma Araştırmaları Komitesi başkanlığına getirildi. 1941'de ABD'nin atom bombası projesinde çalışan kimi araştırmacılar bir bomba yapımına yetecek uranyum-235'in elde edilmesinin 1945'e değin uzayabileceğini hesapladılar. Bush'un 1942'de yazdığı, işlemlerin hızlandırılabilirliğini vurgulayan bir rapor üzerine "Manhattan Projesi" adıyla anılan çalışmalar başlatıldı ve Bush uranyum araştırmalarını yönetmekle görevlendirildi. II. Dünya Savaşı sonrası da askeri danışmanlığını sürdürdü. 18 Haziran 1974'te Massachusetts Eyaleti'nin Belmont kentinde öldü.

Mühendislik ve fizik problemlerinde genellikle bir değişkeni, diğer değişkenler yoluyla açıklamak gerekir. Bu amaçla adi ya da kısmi diferansiyel denklemler kullanılır. Fiziksel ve mekanik olayların değişim yasalarını ifade etmekte kullanılan bu denklemlerin çözümü ya temel fonksiyonlarla, ya da sayısal ve grafik ifadelerle verilebilir. Mühendislik ve fizik problemlerinde grafik çözüm genellikle yeterlidir. Bush ve M.I.T'deki çalışma arkadaşları, 1927'den başlayarak diferansiyel denklemlerin bu grafik çözümlerini bulmak amacıyla çalışmalara başladılar. İlk olarak geliştirdikleri sürekli integratör, $d'y/dx = f_a$ ($f_1 + f_2$) biçimindeki diferansiyel denklemleri çözebiliyordu. 1930'larda geliştirdikleri daha geniş kapsamlı diferansiyel hesap makinesinde hesaplayıcı elemanlar arasındaki bağlantılar mil ve dişliler aracılığıyla yapılıyor, çözülecek denklemler disk ve çark integratörü yoluyla bir dizi halinde yazılıyordu. Bu dizilerden her biri, en fazla bir integrasyon, bir toplama, sabitle bir tek çarpma ya da $y=f(x)$ cinsinden bir fonksiyon için kullanılabiliyordu. 18 ayrı değişkene kadar hesap yapabilen bu hesap makinesi mekanik hatalara açık olduğu için, sonuçlarda çeşitli sapmalara yol açıyordu. Daha sonra 1945'te geliştirilen ve tümüyle elektronik Rockefeller hesap makinesi hesapların daha hızlı ve güvenilir bir biçimde yapılmasını sağladı.

Bush'un gerçekleştirdiği hesap makinesi, Babbage'in analitik ve diferansiyel hesap makinelerinin tasarımı konusunda tümüyle başarılı sonuç vermeyen girişimleri ile, 1940'larda geliştirilen bilgisayarlar arasında önemli bir geçiş aşaması oluşturdu. 1946'da ilk elektronik bilgisayar ENIAC'ın gerçekleştirilmesiyle başlayan bilgisayar çağı, 1940'ların sonunda transistörün keşfiyle hız kazandı. 1960'lara gelindiğinde de, Kepler'in elle dört yılda hesapladığı Mars yörüngeleri bir bilgisayarın yalnızca birkaç saniyede çözebileceği bir probleme dönüşmüştü.

- **BAKINIZ:** BABBAGE, KELVIN, J.von NEUMANN, OPPENHEIMER.

BUSİRİ (1211-1296)

Arap şair. Peygamber'e yazdığı kasidelerle tanınmıştır.

Muhammed b.Said b.Hammad b.Hilal el-Busirî, Yukarı Mısır'da Bahnasa kentine bağlı Bahsin'de doğdu. Kahire'de öldü. Busirî'nin kökeni Mağrip'lidir. Hammad kalesinde Hebrun oğulları diye tanınan bir Berberi ailesinden gelmektedir. Dedelerinden biri Busirî'li olduğu için kendisine Busirî denilmektedir.

Yaşamı üstüne çok az bilgi vardır. Dalas'ta yetişti. Daha sonra Bilbis'e yerleşti. Burada maliye kâtipliği yaptı. Sufiler'den Ebü'l-Abbas Ahmed el-Mersî'nin derslerine devam etti. Hadis biliminde ün kazandı. Yaşamının sonlarına doğru felç oldu. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kâtip Çelebi 1294-95, Suyuti 1295-96, İbn Şakir ise 1296-97 tarihlerini vermektedir.

En tanınmış yapıtı, *el-Kevakibü'd-Dürriye fi Medhi Hayri'l-Beriyye*'dir ("İnsanların En Hayırlısının Övgüsü Hakkında İnciden Yıldızlar"). Kısaca *Kaside-i Bürde* de denir. En eski metni 160 beyittir. Busirî, bu kasideyi felçliyken yazdıktan sonra düşünce Hz. Peygamber'i görmüş. Hz. Peygamber kasideyi beğenerek vaktiyle Ka'b b.Züheyr'e yaptığı gibi Bürde'sini (hırkasını) Busirî'ye örtmüştü. Bu düşünce üzerine Busirî iyileşmiş. Felçlileri iyi ettiği için *Kaside-i Bür'e* ismi ile de bilinir. Farsça, Latince, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Rumca çevirileri vardır. Kasideye şerh, tahmis, tesbi, tesdis, teşdir, tezyil ve nazireler yapılmıştır. Türkçe çeşitli çevirileri şerhleri ve tahmisleri vardır. Cenazelerinde, ağır hastalıklarda, özellikle felçlileri iyileştirmek için okunur. *Kaside-tül-Hemziye*, *Kasidetül-Hamriye*, *Kasidetül-Mudariye* ve *Kasidetül-Yaiye* isimli Peygamberi öven kasideleri de vardır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *el Kevakibü'd-Dürriye fi Medhi Hayri'l-Beriyye*, (ö.s.), 1835; *Tercüme ve Şerh-i Kaside-i Bürde*, (ö.s.), Abidin Paşa (Çeviri ve şerh), 1889, (Bu metnin günümüz Türkçesi'ne aktarılmış O.F. Harman, 1977). Diğer kasidelerinin bir bölümü *Mecmuatü'l-Kubra min el-Kasaidü'l-Fuhra*'da (ö.s.), 1889, toplanmıştır.

- **KAYNAKLAR:** R. Basset, *La Borda du Cheikh el-Bousiri*, 1894; Eyüp Sabri Paşa, *Azizül-Asar*, 1874.

- **BAKINIZ:** KA'B b.ZÜHEYR.

BUTAK, Behzat Haki (1891-1963)

Türk tiyatro oyuncusu. İlk kuşak oyuncularında rolünün ayrıntılarına verdiği önem ve tip yaratmadaki büyük başarısıyla tanınmıştır.

16 Ekim 1891'de Bursa'da doğdu, 1963'te İstanbul'da öldü. Gazeteci olan babası Bursa'da sürgündeydi. 1906'da babasının ölümü üzerine ailesiyle İstanbul'a geldi ve Mercan İdadisi'nde okumaya başladı. Üstünde siyasal açıdan sakıncalı bir kitapla yakalandığı için okuldan uzaklaştırıldı ve Ticaret Mektebi'ne girdi. Ama bu okulu da bitiremedi. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında dönemin ileri gelen aydınlarının bir sünnet düğünü için hazırladıkları ortaoyununda kavuklu arkası rolü ile amatör olarak tiyatroya başladı. Bir yandan da Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim öğrenimini sürdürüyordu. Burada arkadaşlarıyla amatör bir tiyatro topluluğu kurdu. Çeşitli amatör topluluklarda oynadıktan sonra Burhaneddin Tepesi'nin kurduğu *Şark Dram Kumpanyası*'nda profesyonel oyunculığa başladı. 1914'te yeni kurulan Darülbedayi'de öğrenci yetiştirmek için açılan sınavı kazandı, ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine planlanan eğitim yapılamadı. Butak orduya katılıp Çanakkale ve Bitlis'de görev yaptı. Dönüşünde yeniden Darülbedayi'ye girdi. 1918'de burada sahnelenen *Kayseri Gülleri*'ndeki Bodos Ağa rolüyle ünü İstanbul sınırlarını aştı. Daha sonra Muhsin Ertuğrul ve başka arkadaşlarıyla Darülbedayi'den ayrılıp Yeni Sahne, Türk Tiyatrosu, Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları, Ferah Tiyatrosu gibi topluluklarda çalıştı. 1927'den sonra Muhsin Ertuğrul'la birlikte yeniden Darülbedayi'ye döndü. 1958'de sahnedeki ellinci yılını kutladı. 1962'de yılın en başarılı erkek oyuncusu seçildi. 1963'te İstanbul'da öldü.

Özellikle çok değişik kompozisyonları, çok kısa bir sürede birbiri ardından aynı yetkinlikle oynayabilmesiyle ünlüydü. Darülbedayi'nin Şehir Tiyatrosu'na dönüştürülmesinden sonra da burada kalmış, 1962'ye değin oynanan oyunların çoğunda görev almıştır. Rolünde her zaman aynı ustalık ve titizliği göstermiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı Oyunlar: *Kayseri Gülleri*, 1918; *Azarya*, 1924; *Hamlet*, 1927; *Venedik Taciri*, 1930; *Deli Dolu*, 1933; *Hülleci*, 1935; *Lütküs Hayat*, 1937; *Aynaroz Kadısı*, 1937; *Nasıl Hoşunuza Giderse*, 1943; *Vişne Bahçeleri*, 1943; *Vanya Dayı*, 1944; *Paydos*, 1948; *Hisse-i Şayia*, 1953; *Meraki*, 1955; *Göç*, 1962.

BUTENANDT, Adolf Friedrich Johann (1903)

Alman biyokimyacı. Cinsiyet hormonları üzerine yaptığı araştırmalarla 1939 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

24 Mart 1903'te Bremenhaven-Lehe'de (şimdiki Wesermünde) doğdu. Marburg Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Göttingen Üniversitesi Kimya Bölümü'nde Windaus'la çalışarak 1927'de doktorasını aldı. 1930'da aynı üniversitede organik kimya laboratuvarının yöneticiliğine getirildi. Cinsiyet hormonları üzerine çalışmaya başlayan Butenandt, 1929'da ABD'li E.A. Dorsy ile hemen hemen aynı zamanda östronu, 1931'de androsteronu ve 1963'te de progesteronu ayırtırmayı başardı. Bu çalışmalarından dolayı 1939'da Ruzicka ile birlikte Nobel Kimya Ödülü'nü kazandıysa da Nazi Hükümeti tarafından ödülü reddetmeye zorlandı, ancak 1949'da ödülünü aldı. 1933-1936 yıllarında Danzig Üniversitesi'nde profesörlük yapan Butenandt, 1936-1945 arasında Berlin'deki Kaiser Wilhem Biyokimya Enstitüsü'nde, 1945-1956 arasında Tübingen'deki Max Planck Biyokimya Enstitüsü'nde ve 1956'dan başlayarak da Münih'te Max Planck Biyokimya Enstitüsü'nde yöneticilik yaptı. 1960'da O. Hahn'ın yerine Max Planck Kurumu'nun başkanı oldu ve bu görevi fahri başkan olduğu 1972'ye değin sürdürdü. Butenandt Londra'daki Royal Society, New York Bilimler Akademisi, Bavyera, Göttingen, Avusturya, Japon Bilimler Akademisi gibi birçok kuruluşun üyesidir.

Gebeliğe neden olan mekanizmaların saptanabilmesi ve cinsiyet hormonlarının yapısının anlaşılabilmesi için bu hormonların yalıtılması önemli bir adımdı. Bu amaçla 1928'in başlarında gebe kadınların idrarı üzerinde çalışmaya başlayan Butenandt, bir yılı aşkın bir süre sonunda 1929'da dışılarda cinsel gelişme ve işlevleri düzenleyen hormonlardan biri olan ve yumurtalık hücreleri tarafından az miktarda salgılanan östronu ayırtırmayı başardı. 1931'de de testis hücrelerinin ürettiği ve erkeklerde östronunkine benzer işlevleri gerçekleştiren androsteronu yalıtmayı başardı. Elde ettiği yaklaşık 15 miligram androsteronu Pregl'in geliştirdiği mikroanalitik yöntemlerle inceleyerek, bu bileşik için bir formül buldu. Ruzicka'nın östrona benzer bir maddeden Butenandt'n formülüne uygun sentetik bir bileşik üretmesi ve bu sentetik maddenin de androsteronun tüm özelliklerine sahip olması Butenandt'n bulduğu formülün doğruluğunu kanıtladı. Daha sonra *corpus luteum*'un ürettiği bir hormon olan ve gebeliğin kimyasal mekanizmasında önemli bir rol oynayan progesteronu da 1934'te yalıtıran Butenandt, cinsiyet hormonlarının kimyasal özellikleri ve kendi aralarındaki ilişkileri üzerinde çalışmalarını sürdürerek bu hormonların kanser yapıcı özelliğini de araştırdı.

• YAPITLAR (başlıca): *Erinnerungen*, 1937, ("Anılar").

• BAKINIZ: PREGL, RUZICKA.

BUTLER, Joseph (1692-1752)

İngiliz tanrıbilimci ve ahlakçı. İnsan doğasıyla ilgili sorunlara yeni bir yorum getirmiştir.

Wantage'de doğdu, Bath'da öldü. Ailesi "İhtiyarlar Meclisi"nce yönetilen kilise sistemini savunan Presbitler'dendi. Kendisi, bilinmeyen nedenlerle, Presbit Komünü'nden ayrılarak İngiliz Kilisesi'ne katılmıştır. 1714'te babasının onayını sağlayarak girdiği Oxford'daki Oriel College'dan dört yıl sonra papaz olarak çıktı. Bundan sonra Butler, Anglikan Kilisesi'nde değişik görevler aldı. Rolls Chapel'de vaizlik, Stanhope ve Haughton'da rektörlük, Bristol'da kardinallik, S. Paul Katedrali'nde papazlık görevlerinde bulundu.

Butler'in başlıca felsefi amacı, ahlak ve tanrıbilime doğal temeller aramaktır. Bunu Tanrı istencini öne alan gizemciliği dışlayarak yapmaz. Ona göre, bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Çünkü doğayı tanıdıkça Hristiyanlık'ın ilke ve öğretilerinin doğruluğu daha iyi anlaşılır. Ahlak ilkelerine doğal bir temel arama girişimleri İngiliz düşüncesinde Butler'dan önce başlamıştır. Hobbes ve Mandeville, bunu "özünü koruma, sevmek", Shaftesbury ise "iyilik güdüsü" gibi ilkelerle gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Öte yandan Samuel Clarke, doğal temeli nesnelerin soyut ilişkisinde bulmuştur. Butler bu girişimleri dışlamadan, getirdikleri ilkeleri kendi içinde bütünlüştürerek kapsar, ancak insan doğası içinde sınırlı bir temel aramaya yönelir. İnsan doğasını inceleyerek ulaşılabilecek genellemelerde çok dikkatli olunması gerektiği düşüncesinden kalkarak, Hobbes'un ve Shaftesbury'nin ileri sürdükleri ilkelerin birbirleriyle çelişmediğini, ancak ahlak açısından önemli olmalarına karşın, ahlaki temellendirmediklerini düşünür. Bu ilkelerin birbirlerine karşıt göründükleri durumların, tikel nesnelere yönelik tutkular bağlamında doğduğunu ve kişinin kendisine ya da başkalarına zarar vermesinin ancak bu bağlamlarda söz konusu olabildiğini öne sürer. Oysa, ona göre, insanı yalnızca tutkularının güdüsündeki bir yaratık olarak değerlendirmek yanıltıcıdır. Tutkuların üstünde olan ve bunları denetleyerek yargılayan bir yeti, düşünme gücü ya da vicdandır. Eylem ve eğilimlerin ahlak değerini, doğruluk, hakçalık veya kötülüğünü, bu yeti yargılarıyla saptar. Eylemde son karar onundur. İnsanı hayvandan ayıran da bu yetiye sahip oluşudur. Ancak Butler, bu yetinin işlevlerini nasıl yerine getirdiği veya onun doğası üzerinde daha büyük ayrıntıya inmez. Bunu bir Tanrı vergisi sayar.

Doğa, Butler için, tanrısal tasarımı ürünüdür. Doğayı tanımak, Hristiyan öğretilerinin doğrulanmasına götürür. Doğanın yapısı ve düzenine baktığımızda Tanrı'nın ondaki ve dolayısıyla yaşamdaki yeri anlaşılır. Doğanın varolması, onu yaratan bir etkin varlığın bulunduğunu gösterir. İnsan eyleminin iyi ya da kötü sonuçları da O'nun belirlemelerine bağlıdır. Eylemlerin doğurduğu iyi sonuçlardan hoşnut olmak, kötü sonuçlardan ise üzüntü duymak Tanrı'nın insanları biçimlendirmiş oluşunun kanıtıdır.

Butler, Locke tarafından ortaya atılan kişisel özdeşlik kuramını eleştirmiştir. Locke kişinin zaman içinde özdeş kalmasını bilincin sürekliliğine bağlar. Bu görüşe karşı, bilinç eylemlerinin değiştiği ve bu eylemlerin hiçbir durumda özdeş olmadıkları, dolayısıyla da kişinin özdeşliğini açıklayamayacakları öne sürülmüştür. Butler, bu karşı-çıkışı yerinde bulmaz. Ona göre, Locke'a karşı bu doğrultudaki eleştiriler, amacın dışına kaymıştır. Asıl konu bilinç eylemlerinin özdeşliği değil, bilincin içeriğidir. Bu gereğince çözümlendiğinde ise, kişi kavramını gerektirdiği ve kişiyi konu aldığı görülür. Bir başka deyişle, Butler'a göre Locke'un kişisel özdeşlik kuramı döngüseldir. Locke'taki, bilincin geçmiş eylemlerinin unutulmasının o dönemleri kişinin kapsamından çıkaracağı görüşünü de yadsıyan Butler, anlığın gövdeden bağımsız olduğunu ve gövde öldükten sonra da yaşayabileceğini düşünür.

Butler'ın kimi düşünceleri İskoç sağduyu felsefesini kuranlar üzerinde etkili olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Fifteen Sermons upon Human Nature*, 1897, ("İnsan Doğası Üzerine Onbeş Vaaz"); *The Works of Joseph Butler* (der. W.E. Gladstone), 1897, ("Joseph Butler'ın Yapıtları").

• **KAYNAKLAR**: A.E. Duncan-Jones, *Butler's Moral Philosophy*, 1952.

• **BAKINIZ**: S. CLARKE, HOBBS, LOCKE, MANDEVILLE, SHAFESBURY.

BUTLER, Samuel

(1835-1902)

İngiliz yergici ve romancı. Swift'in tarzında yazdığı yergi-ütopyalarıyla ün kazanmıştır.

4 Aralık 1835'te, İngiltere'nin Nottinghamshire yöresinde, Langar'da doğdu, 18 Haziran 1902'de Londra'da öldü. Babası Thomas Butler, Langar rahibi, dedesi Samuel Butler ise Lichfield Piskoposu idi. Ailesi Samuel Butler'in da bir din adamı olmasını istiyordu. Bu yüzden Cambridge'deki St. John's College'a gitti. Ancak burayı bitirdikten sonra babası ile geleceği konusunda çelişkiye düştü, çünkü resme duyduğu ilgi ve din konusundaki kuşkuları yüzünden rahip olmak istenmiyordu. Babasıyla arasındaki tartışma yüzünden ailesinden kopan Butler, 1859'da Yeni Zelanda'ya giderek dört yıl burada kaldı. İngiltere'ye döndükten sonra resme devam ettiği gibi besteler de yapmaya başladı. 1870'li yıllarda ise roman yazmaya girişti. Ama romanlarından çok edebiyat eleştirisi ve evrim kuramı üzerine yaptığı çalışmalarla ilgi çekti. Darwin ile kişisel ilişkisi olduğu için evrim kuramı üzerine yapılan çalışmalarla yakından ilgilendi ve bu konuda çeşitli denemeler yazdı. Darwin'in evrim üzerine bazı görüşlerini eleştirirken, zaman zaman da onun kimi yerde kendi buluşlarını aktarmış olduğunu ileri sürdü. *İlyada* ve *Odyseia*'nın Homeros tarafından yazılmadığı, ya da Shakespeare'in sonelerini aşağı tabakadan bir erkek için yazmış olduğu gibi, edebi-

yatçılar çevresinde tepkiyle karşılanan görüşlerin savunuculuğunu yaptı.

1872'de yayımladığı *Erewhon, or Over the Range* ("Erewhon, ya da Menzilin Ötesinde") ütopyasıyla Victoria çağının "sınırsız ilerleme", "sanayileşmenin erdemleri" gibi inançlarını yerdi. *Erewhon* (İngilizcede "hiçbir yer" anlamına gelen "Nowhere" in tersinden okunuşu), makinelerin yasaklandığı ve suçun bir hastalık sayıldığı ve cezalandırılmaktan çok "tedavi edildiği" bir ütopyadır. Ancak bu ütopya "mükemmel" bir mekân değil, Butler'ın çağındaki İngiliz toplumunun çeşitli hastalıklarını da abartılı biçimde içinde taşıyan bir ülkedir. Bu anlamda Butler'ın ütopyacılığı Thomas More'dan çok yergici Jonathan Swift'in geleneğine yakındır. Butler'ın yergi-ütopyası, 20. yy'daki kimi karşı-ütopyacılar için de bir esin kaynağı olmuştur. Butler 1901'de *Erewhon Revisited* ("Erewhon'a Dönüş") adıyla aynı ortamda geçen bir ikinci ütopya daha yayımlamıştır. Tek "gerçekçi" roman çalışması ise otobiyografik öğeler taşıyan ve Victoria dönemi İngiliz aile kurumunu eleştirerek "babaya isyan" temasını işleyen *The Way of All Flesh*'tir ("Kaçınılmaz Yol"). Sağlığında yayımlamaktan kaçındığı *The Way of All Flesh* ölümünden sonra yayımlanmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *Erewhon, or Over the Range*, 1872, ("Erewhon, ya da Menzilin Ötesinde"); *Erewhon Revisited*, 1901, ("Erewhon'a Dönüş"); *The Way of All Flesh*, (ö.s.), 1903, ("Kaçınılmaz Yol"). Deneme ve İnceleme: *Evolution, Old and New*, 1879, ("Evrin, Eski ve Yeni"); *Unconscious Memory*, 1880, ("Bilinçsiz Bellek"); *Luck or Cunning*, 1887, ("Şans mı Kurnazlık mı?"); *The Humour of Homer*, 1892, ("Homeros'ta Mizah"); *The Authoress of Odyssey*, 1897, ("Odyseia'nın Kadın Yazan"); *Shakespeare's Sonnets Reconsidered*, 1899, ("Shakespeare'in Sonelerini Yeniden Gözden Geçirirken").

• **BAKINIZ**: BELLAMY, MORE, W. MORRIS, SWIFT, H.G. WELLS.

BUTLEROV, Aleksandr Mihailoviç

(1828-1886)

Rus kimyacı. Kimyasal yapı kuramının öncülerindendir.

Aleksandr Mihailoviç Butlerov 6 Eylül 1828'de Kazan yakınlarındaki Çistopol'da doğdu. 17 Ağustos 1886'da bir kısmı ailesine ait olan Butlerovka köyünde öldü. 1844'te eğitimine başladığı Kazan Üniversitesi'nde ilkönce zooloji, sonra kimya okudu; 1849'da mezun olunca da öğretim görevlisi olarak kaldı. Profesörlüğe yükseltildiği 1857'de çıktığı Avrupa gezisinde, başta Kekulé ve Erlenmeyer olmak üzere dönemin önde gelen kimyacılarıyla tanıştı; Wurtz'un laboratuvarında kısa bir süre araştırma yapma olanağını buldu. 1858'de ülkesine geri döndükten sonra çeşitli alifatik bileşiklerin sentezi ve kimyasal yapı kuramı üzerine çalışmalar yaptı. 1860-1863 arasında Kazan Üniversitesi'nde iki kez rektörlük görevini üstlendi. 1868'den emekli olduğu 1885'e değin St.

Petersburg (bugünkü Leningrad) Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

Butlerov 1858'de Avrupa'dan döndüğünde, kısıtlı olanaklara karşın giriştiği araştırmalarında bir yandan çeşitli organik maddelerin sentezini gerçekleştirirken öte yandan da ilk başta karşı çıktığı, ama daha sonra benimseyerek savunduğu kimyasal yapı kuramı üzerinde çalışmalar yaptı. O dönemde kimyacıların, özellikle organik kimya alanında deney sonucu buldukları bilgilerle, kimyasal maddelerin açıklanmasında kullanılan formüller ve kimyasal yapı kuramları arasında kolaylıkla uzlaştırılamayan çelişkiler vardı. Bu nedenle, eldeki verileri daha iyi açıklayabilecek geniş kapsamlı bir yapısal kuram üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış, başta Kolbe, Wurtz, Couper, Gerhardt, Laurent, Berthelot ve Kekulé olmak üzere birçok önde gelen kimyacı bu alanda çeşitli öneriler getirmişlerdi. Butlerov'un 1861'den başlayarak özellikle Gerhardt ve Laurent'in çalışmalarından esinlenerek öne sürdüğü görüşe göre, bir molekülün kimyasal niteliği yalnız içerdiği atomların cinsi ve sayısına değil, bu atomların kendi aralarındaki düzenlemeye ve ilişkilerine de bağlıydı. Böylelikle bir molekülün kimyasal yapısının kimyasal niteliğini belirlemedeki rolü vurguluyor, atomlar arasındaki kimyasal ilgi ve kimyasal bağların niteliği de bu bağlamda önem kazanıyordu. Butlerov, kimyasal yapı kuramıyla, aynı elementlerin aynı oranlarda ama değişik yapılarda birleşerek kimyasal nitelikleri farklı bileşikler (izomerler) oluşturacaklarını kuramsal olarak öngörüyordu. Laboratuvarında yaptığı çalışmalarının önemli bir kısmı da kuramsal olarak öngörülen bu tür izomerlerin sentezini gerçekleştirmeye yönelikti. Nitekim bu çalışmaların sonucu, 1861'de glikozun bir izomerinin, daha sonra da bütanın iki ve pentanın üç izomerinin sentezini gerçekleştirdi. Bu çalışmalarının sonucu, iki ya da daha fazla izomerin belirli bir kimyasal dengede bulunabileceklerine (totomerlik) ilişkin gözlemler yaptı. İlk üçüncül alkol olan trimetilkarbinolun sentezini gerçekleştirdi. Formaldehit üzerine ilk çalışmayı yapan Butlerov, bu bileşiğin belirli koşullarda polimerleştiğini gözleyerek polimer kimyasında da öncü araştırmalar yaptı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Vvedeniye k polnomu izuçeniyu organičeskoy himii*, 1864-1866, ("Organik Kimyanın Tam Olarak Öğrenilmesine Giriş").

• **KAYNAKLAR**: L. Gumilevski, *Aleksandr Mihailovič Butlerov*, 1952.

• **BAKINIZ**: BERTHELOT, COUPER, GERHARDT, KEKULE, KOLBE, LAURENT, LEBEDEV, LIEBIG, WURTZ.

BUTOR, Michel (1926)

Fransız romancı, eleştirmen. "Nouveau Roman" (Yeni Roman) okulunun öncülerindendir.

14 Eylül 1926'da, Mons-en-Baroeul'de doğdu. Ortaöğrenimini Paris'teki Louis-le-Grand Lisesi'nde

tamamladıktan sonra Sorbonne Üniversitesi'ni bitirdi. 1951-1953 arasında İngiltere'de Manchester Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1950'ler boyunca Selanik ve Cenevre'de felsefe okuttu. İlk romanı olan *Passage de Milan* 1954'te yayımlandı, ancak fazla ilgi görmedi. 1950'lerde Alain Robbe-Grillet ve Marguerite Duras gibi çağdaşı romancılarla birlikte "nouveau roman" (yeni roman) hareketinin temsilcilerinden biri oldu. 1956'da yazdığı *L'emploi du temps* ("Zaman Geçirmek") ve 1957'de yazdığı *La modification* (Değişme) romanları yeni roman akımının yetkin örneklerinden sayılır. *La Modification* ile Renaudot Ödülü'nü aldıktan sonra, öğretim üyeliğini bıraktı. 1960'ta yayımlanan *Degrés* ("Dereceler") romanında bir lisedeki yaşamın ayrıntılı betimlemesine girdi. ABD'de ki yaşam tarzını gözleyen *Mobile* incelemesini 1963'te tamamladı. Romanlarının yanı sıra, roman türündeki gelişmeleri inceleyen *Repertoire I* ve *Repertoire II* çalışmalarını da 1960 ve 1964'te yayımladı.

Yeni Roman hareketi, insanlararası ilişkilerin çağımızda tümüyle nesneleşmiş ya da "şevleşmiş" olduğu saptamasından yola çıkar. Bu anlayışı paylaşan Butor, romanlarında çoğunlukla eylemsiz ve durağan bir dünya çizer, cansız nesnelerin inceden inceleme betimlenmesine büyük yer ayırır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Roman: *Passage de Milan*, 1954; *L'emploi du temps*, 1956, ("Zaman Geçirmek"); *La modification*, 1957, (Değişme); *Degrés*, 1960, ("Dereceler"). İnceleme: *Repertoire I*, 1960; *Mobile*, 1963; *Repertoire II*, 1964.

• **BAKINIZ**: DURAS, ROBBE-GRILLET.

BUTTO, Zülfikar Ali (1928-1979)

Pakistanlı devlet adamı. İslam sosyalizmini savunan Pakistan Halk Partisi'nin kurucularındandır.

5 Ocak 1928'de Pakistan'ın Sind Eyaleti'nde, Larkana'da doğdu, 4 Nisan 1979'da Ravalpindi'de öldü. Varlıklı bir mihrace ailesinin oğluydu. Ailesinin İslam dinini kabul etmesinden sonra İslam eğitimi aldı. Pakistan ve Hindistan'ın İngiliz sömürge yönetimi altında olduğu dönemde Hindistan'da öğrenim gördü. Yükseköğrenimini ABD'de Berkeley Üniversitesi'nde siyasal bilimler dalında yaptı. Daha sonra İngiltere'ye giderek Oxford Üniversitesi'nden hukuk dalında yüksek lisans derecesi aldı. Pakistan'a döndükten sonra Batı Pakistan'da Karaçi kentinde 1953-1958 arasında hukuk stajı yaptı. 1956-1958 arasında Sind Müslüman Hukuk Fakültesi'nde ders verdi.

1956'da İngiliz Uluslar Topluluğu içinde bağımsız Pakistan İslam Cumhuriyeti ilan edildi ve General İskender Mirza ilk cumhurbaşkanı oldu. General Mirza tarafından hazırlanan ve 1956'da kabul edilen anayasa, Batı ve Doğu arasındaki çetirsizlikleri yok etmek ve dengeli bir yapı kurmak için bütün eyaletlerin temsil edildiği tek bir yönetim birimi öngörüyordu. 1958'de İskender Mirza ülkede iktisadi ve top-

lumsal kargaşa olduğunu öne sürerek sıkıyönetim ilan etti, siyasi partileri kapattı ve anayasayı yürürlükten kaldırdı. General Eyüp Han'ı da sıkıyönetim komutanlığına getirdi. Butto, Iskender Mirza'nın yeni oluşturduğu hükümette ticaret bakanı oldu.

Hükümetin işbaşına geldiği günün akşamı, sıkıyönetim komutanı Eyüp Han, hükümetteki bazı subaylarla, büyük toprak sahipleri ve tekelci sanayicilerin desteğini alarak, bir darbe yaptı ve devlet başkanı oldu. Butto hükümette ticaret bakanlığını sürdürdü.

1962'de iki dereceli seçim sistemine dayanan anayasal sisteme geçildi. 1965'te Eyüp Han beş yıl için devlet başkanı seçildi. Seçimlerden kısa bir süre sonra Hindistan'la Pakistan arasında sınır anlaşmazlığı nedeniyle başlayan Keşmir savaşı sona erdirdi. Eyüp Han'ın diktatörlük eğilimleri güçlendi. Eyüp Han, Hindistan'la savaşı sürdürmekten yana olan Dışişleri Bakanı Butto'yu bakanlıktan aldı.

Butto, 1958-1966 arasında hükümette ticaret bakanlığından sonra Keşmir ve azınlık işleri bakanlığı, sanayi ve teknoloji bakanlığı ile dışişleri bakanlığı yapmıştı.

Butto 1967'de Pakistan Halk Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve başkanı oldu. Özellikle aydınların ve öğrenci gençliğin desteklediği parti bir yandan, İslam sosyalizmini ve iktidarın halka ait olduğu bir demokrasiyi savunuyor, diğer yandan Hindistan'a karşı düşmanlık siyaseti güdüyordu.

1968'de Eyüp Han'ın diktatörlüğüne karşı yaygın bir muhalefet gelişmeye başladı. Kasım 1968'de Eyüp Han kendisine yönelik başarısız bir suikast girişiminden sonra diğer muhalefet liderleriyle birlikte Butto'yu da tutuklattı. Önderlerinin tutuklanmasından sonra 8 muhalefet partisi bir ittifak oluşturarak siyasi tutukluların serbest bırakılmasını ve demokratik düzene geçilmesini istediler. Pakistan Halk Partisi ittifaka katılmadı.

Eyüp Han muhalefetin baskısına dayanamayarak Mart 1969'da tüm sorumluluğu Genelkurmay Başkanı Yahya Han'a bırakarak istifa etti. Devlet başkanı olan Yahya Han sıkıyönetim ilan ettikten sonra büyük ölçüde sivillere dayanan bir hükümet kurdu ve Butto'yla birlikte diğer siyasi önderleri serbest bıraktı.

Aralık 1970'te tek dereceli genel seçimler yapıldı. Oluşturulacak meclis öncelikle bir anayasa hazırlayacaktı. Doğu Pakistan'da Mucibü'r-Rahman'ın başkanlığını yaptığı Avami Birliği, Batı Pakistan'da ise Pakistan Halk Partisi çoğunluğu elde etti. Mucibü'r-Rahman, Doğu Pakistan'ın özerk bir yapıya kavuşturulmasını istiyordu. Buna karşı çıkan Butto, partisinden seçilen milletvekillerinin Dakka'da toplanacak meclise katılmasını engelledi.

Mart 1971'de Yahya Han, Kurucu Meclis'i süresiz kapattı. Doğu Pakistan'da genel greve gidildi ve Mucibü'r-Rahman, bölgede yönetime el koyduğunu açıkladı. Daha sonra Mucibü'r-Rahman tutuklandı. Hükümet birlikleriyle Avami Birliği arasındaki çatışmalara Hindistan müdahale etti. Hint askerleri ve Bengalli gerillalar, Doğu Pakistan'ı işgal edince, Pakistan ateşkese kabul etti ve Yahya Han istifa etti. Butto hem sıkıyönetim komutanı, hem devlet başkanı olarak işbaşına geldi. Mucibü'r-Rahman'ı serbest bıraktı. Ocak 1972'de Doğu Pakistan bağımsız Bang-

ladeş Cumhuriyeti olarak Pakistan'dan ayrıldı. Butto Hindistan Başbakanı İndra Gandhi ile Hindistan'da Simla'da buluştu. Hindistan-Pakistan arasındaki sınır yeniden belirlendi.

Temmuz 1973'te Butto, Ulusal Meclis'in verdiği yetkiyle Bangladeş'i tanıdığını açıkladı. Ağustos'ta kabul edilen anayasadan sonra, Meclis Başkanı Fazıl İlahi Çavduri devlet başkanı, Butto da başbakan oldu. 1977'ye dek süren başbakanlığı döneminde "Üçüncü Dünya" ülkeleri ve İslam ülkeleriyle iyi ilişkiler kurdu.

Mart 1977'de yapılan genel seçimlerde Pakistan Halk Partisi büyük bir çoğunluk elde etti. Muhalefet seçimlere hile karıştırıldığını öne sürerek yaygın protesto eylemlerine girişti. İç savaşa dönüşen olaylardan sonra Genelkurmay Başkanı Ziyaü'l-Hak bir darbe yaparak sıkıyönetim ilan etti. Birçok siyasi önderle birlikte Butto'da tutuklandı. Ağustos 1978'de Devlet Başkanı Çavduri'nin görev süresinin sona ermesinden sonra Ziyaü'l-Hak devlet başkanlığını ilan etti. Sivil yönetime ve anayasal sisteme geçilmesi konusunda verdiği sözlerin hiçbirini tutmadı. Butto, Ahmet Rıza Kasuri adlı bir milletvekiline suikast girişiminde bulunduğu gerekçesiyle yargılanmaya başlandı ve düzmece delillerle ölüm cezasına çarptırıldı. Birçok ülke Butto'nun affedilmesi konusunda diplomatik girişimde bulundursa da Ziyaü'l-Hak ölüm cezasını onayladı. Butto 4 Nisan 1979 günü Ravalpindi'de asılarak idam edildi.

• YAPITLAR (başlıca): *The Myth of Independence*, 1968, ("Bağımsızlık Efsanesi"); *The Great Tragedy*, 1971, ("Büyük Tragedi").

• BAKINIZ: EYÜP HAN, İ. MİRZA, YAHYA HAN, ZİYAÜ'L-HAK.

BUXTEHUDE, Diderik (1637-1707)

Danimarkalı orgcu, besteci. Çalgı müziğinin ve Kuzey Alman müzik okulunun ilk kurucularındandır.

Bugün Almanya'da, Holstein'da bulunan Oldesloe'de doğduğu sanılmaktadır. 9 Mayıs 1707'de Lübeck'te öldü. Çocukluğuna ilişkin fazla bilgi yoktur. İlk org derslerini babasından almış olduğu sanılır. 1668'de, Almanya'nın önde gelen kiliselerinden biri olan, Lübeck'teki Marienkirche'nin orgcusu oldu; iyi bir orgcu olarak ününü de burada kazandı. Kiliseye cemaat toplamak için, 1673 yılından başlayarak daha sonraları gelenekselleşecek olan akşam konserlerine (*Abendmusiken*) başladı. Bu konserlerde çalınan yapıtların yanı sıra, kendi yapıtlarını da yorumlamaya başladı. Buxtehude, ölünceye değin bu kilisede görev yaparak, bir org ve çalgı müziği bestecisi olarak ün kazandı.

Çağının en iyi orgcularından biriydi. Bach'ın onu dinleyebilmek için üç yüz kilometrelik yolu yürüyerek, Lübeck'e gittiği bilinmektedir. Bir besteci olarak da Kuzey Alman müzik okulunun kurucularından sayılır. Org çalma tekniği açısından İskandinav

etkileri taşımakla birlikte, besteciliği Almanya'da, Lübeck'te gelişmiştir. Özellikle akşam konserleriyle bir besteci olarak da adını duyuran Buxtehude, kuzey Avrupa müziğini etkilemiştir. Etkileri Nikolaus Bruhns, Georg Böhm ve J.S. Bach'da görülür.

Beste yapma yeteneği, org yapıtlarında belirginleşir. Bu yapıtlarda org, hep tek başına, koro eşiksiz kullanılır. Aynı zamanda, çalgı müziği bestelerinde de çok başarılıdır. Birçok eleştirmene göre, Bach tarafından tam anlamıyla geliştirilecek olan çalgı müziğinin, temel ilkelerini Buxtehude koymuştur. Org yapıtlarında koro kullanmaması ise, besteci olarak yazıf bir yanı sayılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): Çalgı Müziği: *Klavye Süitleri*; Yaylılar için *Sonatlar*; *Uçlu Sonatlar*. Org müziği: *Passacaglia*; *Toccatalar*; *Prelüdlar*; *Füglar*; *Chaconne'lar*; *Chorale Prelüdlar*. Vokal müzik: *Kilise Kantatları*.

• BAKINIZ: J.S. BACH.

BUYRUKÇU, Muzaffer (1930)

Türk öykü ve roman yazarı. Toplumsal konulara yönelen gerçekçilik anlayışını insanların iç dünyasını da kapsayan bir genişliğe ulaştırmıştır.

Niğde'nin Fertek köyünde doğdu. Çocukluğu Niğde, Manisa ve Yalova köylerinde geçti. 1932'de ailesi ile birlikte İstanbul'a geldi. Kabataş Erkek Lisesi'ne girdi, mali sıkıntılar nedeniyle, öğrenimini tamamlayamadı. Gezici satıcılık, kâpıcılık, matbaa işçiliği gibi çeşitli işlerde çalıştı. Askerlik görevini 1951'de tamamladıktan sonra Toprak Mahsulleri Ofisi'ne memur olarak girdi ve emekliye ayrıldığı 1970 yılına dek burada çalıştı. *Bulanık Resimler* adlı öykü kitabıyla 1962 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü'nü, *Kavga* ile de 1968 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı.

Muzaffer Buyrukçu edebiyata şiir ve magazin dergileri için yazdığı öykülerle başlamıştır. 1946'da *Tanin* gazetesinin açtığı öykü yarışmasında derece almasına karşın, edebiyat dergilerinde ancak 1953'ten sonra görülmeye başladı. *Kaynak*, *Papirüs*, *Yeditepe* ve *Mavi* dergilerinde İstanbul'un kenar semtlerinde yaşayan ve büyük kentin acımasız koşullarında yaşamaya direnen "küçük insanların" yaşamını, yer yer karamsarlığa ve umutsuzluğa varan bir tutumla anlattı. 1960'tan sonra yazdığı öykülerinde, yine çevre koşullarının etkisiyle bunalan insanları, bu kez psikolojik çözümlemelere, derinliğine kişilik araştırmalarına yer vererek ele aldı. 1967'den sonra, uzun öykü, roman ve içinde çoğunlukla ünlü edebiyatçıların günlük yaşamlarından ayrıntılar, izlenimler bulunan "günlükler" türüne yöneldi.

Başlangıçta Sait Faik ve Orhan Kemal çizgisinden etkilenmiş gibi görünen Muzaffer Buyrukçu, olgunluk döneminde, varolma kavgasını sürdüren bireylerin yaşamını kendinden önceki gerçekçilerden değişik, yer yer bilinçaltına inen, ayrıntılara eğilen bir gerçekçilik anlayışıyla yansıtmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Öykü: *Katran*, 1956; *Acı*, 1957; *Korkunun Parmakları*, 1959; *Bulanık Resimler*, 1961; *Kuyularda*, 1962; *Cehennem*, 1966; *Kavga*, 1967; *Mağara*, 1971, *Şarkılar Seni Söyler*, 1982. Roman: *Gürültülü Birkaç Saat*, 1969; *Bir Olayın Başlangıcı*, 1970; *Günlük: Arkası Yarın*, 1976; *Sıcak İlişkiler*, 1982.

BUZZATI, Dino (1906-1972)

İtalyan roman, öykü ve oyun yazarı. Kafka etkileri taşıyan roman ve öyküleriyle tanınmıştır.

16 Ekim 1906'da, İtalya'da, Belluno'da doğdu, 28 Ocak 1972'de Roma'da öldü. 1928'den sonra Milano'da çıkan *Corriere della Sera* adlı günlük gazetesinin yazarlarından oldu. 1933'te yayımlanan öyküleri ve daha sonraki yıllarda yayımlanan roman ve oyunları ile tanındı. *Un caso clinico* ("Bir Klinik Vak'ası") adlı oyunu ile İtalya Tiyatro Enstitüsü Odülü'nü aldı.

1933'te yayımlanan *Barnabò delle montagne* ("Dağların Çocuğu Barnabo") adlı ilk kitabı yazarın bu dönemine özgü gerçekçi üslubunu yansıtan öykülerinden oluşur. 1935'te yayımlanan *Il segreto del bosco vecchio* ("İhtiyar Ormanın Gizemi") adlı kitabındaki öyküleri Buzzati'nin daha sonraki yapıtlarına egemen olan Kafka'ya özgü gerçeküstücü ve simgeci anlatım tarzının örneklerini içerir. Bu tarzın en iyi bir örneği olan *Il deserto dei tartari* (Tatar Çölü) adlı romanı, sınırdeki bir garnizonda kahramanlıklarını kanıtlamak için düşman saldırısını bekleyen bir bölük askeri konu alır. Düşman hiç gelmeyecek olan bir düşmandır, askerlerin kahramanlıkları da hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. İnce alaylı anlatımı ve masalsi havasıyla bu roman yazarın başyapıtı olarak nitelendirilmiştir. 1963'te yayımlanan *Un amore* (Bir Aşk) ise orta yaşlı saygın bir işadınının delişmen bir genç kıza olan tutkunluğunu konu alır.

Oyun yazarı olarak da birçok yapıt veren Buzzati'nin *Un caso clinico* adlı ödül alan oyunu, tıp biliminin sağlıklı bir adamı ölüme sürükleyişini ele alır. Kafka etkileri taşıyan bu oyun İtalya'da büyük bir ilgi görmüş, ayrıca Berlin ve Paris'te de sahnelenmiştir. Fransızca uyarlaması Albert Camus tarafından yapılmıştır. *Il Mantello* ("Pelerin") ve *L'uomo che andrà in America* ("Amerika Yolcusu") yazarın tanınan oyunları arasındadır.

Buzzati modern toplum insanının endişe ve umutsuzluk dolu yaşamını mizah ve ince alayla işlemiştir. Gerçeküstücü ve simgeci anlatım biçimi ve ürkütücü imgelemi yoğun Kafka etkileri taşır.

• YAPITLAR (başlıca): Öykü: *Barnabò delle montagne*, 1933, ("Dağların Çocuğu Barnabo"); *Il segreto del bosco vecchio*, 1935, ("İhtiyar Ormanın Gizemi"); *I sette messaggeri*, 1942, ("Yedi Haberci"); *Paura alla scala*, 1949, ("Merdiven Korkusu"); *Sessanta racconti*, 1958, ("Altmış Öykü"). Roman: *Il deserto dei tartari*, 1940, (Tatar Çölü); *Un amore*, 1963, (Bir Aşk). Oyun: *Un caso clinico*, 1953, ("Bir Klinik Vak'ası"); *Il mantello*, 1960, ("Pelerin"); *L'uomo che andrà in America*, 1962, ("Amerika Yolcusu").

BÜCHNER, Friedrich (1824-1899)

Alman, filozof. Düşünce sorunlarının çözümünde özdekçi yöntemin uygulanması görüşünü savundu.

Friedrich Karl Ludwig Büchner Darmstadt'ta doğdu ve aynı yerde öldü. Ortaöğreniminden sonra Tübingen Üniversitesi'nde tıp okudu. Bu arada felsefe sorunları üzerinde çalışmaya başladı. Yükseköğrenimini bitirdikten sonra Giessen, Strasbourg ve Würzburg'a gitti. Würzburg'ta düşüncelerine yeni bir yön verecek olan özdekçi düşünür Vischow'la tanıştı, yakınlık kurdu. Kısa bir süre sonra Tübingen Üniversitesi'nde doçent oldu. Bu dönemde yayımladığı yapıtlarına karşı girişilen ağır ve kırıcı eleştiriler karşısında Darmstadt'a çekildi, bir yandan doktorluk uğraşını sürdürdü, bir yandan da felsefe konularında yoğun çalışmalara koyuldu.

Büchner felsefeye, Anadolu-Yunan ilkçağından kaynaklanan özdekçi öğretiyi, özellikle varlığın tek bir özden, özdekten oluştuğu görüşünü, benimseyerek girdi. Çağının bilim çalışmalarını izleyerek felsefesini özdekçi-deneyci bir tabana oturtmaya çalıştı. Bu nedenle tayf analizi, beyin fizyolojisi, hücre yapısı, Darwin'in evrim kuramı gibi deneye dayalı bilimsel araştırmalardan yararlandı.

Büchner, felsefesinin temelini oluşturan görüşlerini *Kraft und Stoff* (Kuvvet ve Madde) adlı yapıtında açıkladı. Ona göre özdekle güç özdeştir, ayrı ayrı varlıklar değildir. Özdek-güç kuramının üç aşaması vardır. Birincisinde özdekle güç doğüstü varlıkların devinimlerinden oluşan, birbirinden ayrı özler olarak görülür. İkincisinde iki kavram yeterince açıklığa kavuşturulmadan, eksik bir biçimde birbirinden ayrılır. Ölçülebilen özdekten, yapısı gereği, ayrı sayılan, ölçülemez denem güç, sonunda, gene özdekle birleştirilir. Üçüncüsünde ise bir yandan deneye dayanan, öte yandan da kavram olarak düşünülen güç ile özdek kimi bilim çevrelerinde özdeş, kimilerinde ayrı . sayılır.

Büchner'e göre güç, özdeğin en ufak bölümlerinin bir güdüsü ya da etkinliğidir. Gücün özdekten bağımsız bir varlık olarak düşünülmesi gerekmez. Özdek bütün özellikleriyle, nitelikleriyle ölümsüzdür, yaratılmamıştır, kendiliğinden evrenle vardır. Deney bilimlerinin yasalarında görülen kimi tutarsızlıkların kaynağı da onların kökeninin yeterince bilinemeyişi, bu nedenle yasanın yanlış yorumlanmasıdır. İnsanlararası, uluslararası ilişkilerde yasa koyuculara gereksinme olabilir; ancak, bilimsel yasaların ortaya çıkarılması ve uygulanmasında bilimsel verilerin dışında bir yetkeye gereksinme yoktur. Evrenin bilinen ve bilinmeyen bölümlerini içeren bütün doğa belli yasalar bağlıdır, bu yasalar genel geçerlik taşır, değişmez, kesindir. Doğadan kaynaklanan bilimsel yasaları deneye anlama, açıklama olanağı vardır.

Düşünme eylemi bir anlık işlemdir, onu ter, idrar ve öteki salgılarla bağlantılı kılarak açıklamak yanlıştır. Düşünmek doğal devininin sınırları içinde kalan özel bir durumdur. Onun özel bir yöntemi

vardır. Bütün anlık işlemlerinin kaynağı duyu verileridir, duyularla sağlanan etkilenmelerdir.

Tin, düşünce, duyarlılık, yaşam gibi kavramlar ayrı ayrı birer varlık değildir, yaşamın genel belirtileri olarak anlaşılmalı gerektir. Us, beynin ve onun bölümlerinde bulunan etkinliklerin bütünü kapsayan ortak bir kavramdır. Bilinç ise beynin kimi bölümlerinin etkinliğidir, onu hangi türden bir özdeğin geliştirdiği henüz aydınlığa kavuşmamıştır. Kendisindeki nesne diye bir şey yoktur, bir nesne ancak bir başka nesne için ve bir başka nesne ile vardır. Nesneler arasında birliği sağlayan karşılıklı ilişkilerdir.

Ahlak karşılıklı saygı ve eşitliğe dayanan genel bir yasa niteliğindedir. Bu yasa genel olduğu ölçüde özel yetkilerin eşitliği kuralını da içerir. İnsanlar arasında barış, kardeşliği, mutluluğu sağlamak bu yasanın gereğidir.

Din konularını işleyen tanrıbilimin bilimle, gerçek olaylarla bir ilgisi olmadığından yararı da yoktur, bu nedenle gereksizdir. Bilim ilkeleriyle bağdaşmayan inançlar insan için yıkıcıdır, gerilettiricidir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Natur und Geist*, 1857, ("Doğa ve Tin"); *Aus Natur und Wissenschaft*, 1862, ("Bilim ve Doğa Üstüne"); *Die Stellung des Menschen in der Natur*, 1869, ("İnsanın Doğadaki Yeri"); *Darwinismus und Sozialismus*, 1894, ("Darwincilik ve Toplumculuk"); *Kraft und Stoff*, 1913, (Kuvvet ve Madde).

• **KAYNAKLAR:** A. Lange, *Geschichte der Materialismus*, 1866; J. Frauenstaed, *Der Materialismus. Eine Erweiterung auf Dr. Ludwig Büchners "Kraft und Stoff"*, 1856.

• **BAKINIZ:** BAHİ TEVFEK.

BÜCHNER, Georg (1813-1837)

Alman oyun yazarı. Çok genç yaşta yazdığı üç oyunuyla tiyatronun çağdaşlaşmasına öncülük etmiştir.

17 Ekim 1813'te, Darmstadt yakınlarındaki Goddelau kasabasında doğdu, 19 Şubat 1837'de öldü. Hekimliği uğraş edinmiş bir aileden geliyordu. Babası da, dedesi ve amcası gibi tıp öğrenimi görmüş ve altı yıl Napoléon'un ordusunda görevli olarak bütün Avrupa'yı dolaşmıştı. Altı kardeşin en büyüğü olan Georg Büchner babasının bilim tutkusunu ve annesinin edebiyat sevgisini başarıyla uzlaştıran mutlu bir çocukluk dönemi geçirdi. Ailesi, o üç yaşındayken Darmstadt'a taşınınca ilköğrenime bu kentte başladı. Ancak onun ilk öğretmeni, kendine okuma, yazma, aritmetik gibi bilgilerle birlikte Alman klasiklerinden parçalar öğreten, onu halk masalları ve türkülerıyla tanıştıran annesiydi.

Okulda daha çok fen derslerine ilgi gösteren Büchner on dört, on beş yaşlarında bazı şiirler de yazdı. Ama bunlarda daha sonra yazacağı oyunların parıltısını haber veren bir özellik yoktu. Lise yıllarında bir yandan babasının etkisi altında bilimsel araştırma yoluyla evrenin gizlerini çözebileceğine olan inancı pekişirken, bir yandan da annesinin tanıttığı

Georg Büchner

klasik yazarları okuyor, edebiyat sevgisini Homeros, Aiskhylos, Sophokles, Shakespeare, Calderon, Goethe ve Schiller'le besliyordu. Liseyi 1831'de bitirdikten sonra, aynı yıl Strasbourg'a giderek oradaki üniversitede tıp öğrenimine başladı. Evinde kaldığı papazın kızına âşık oldu ve Wilhelmine (Minna) Jaegle adlı bu kızla gizlice nişanlandı.

Büchner 1831-1833 arasında kaldığı Strasbourg'da arkadaşlarıyla birlikte mutlu bir dönem geçirdi. 1833'te Frankfurt'ta başarısız bir darbe girişimi olmuştu. Büchner'in yürekten desteklediği bu girişimin hazırlığı, onun Strasbourg'dan sonra öğrenimini sürdürdüğü Giessen'de yapılmıştı. Büchner inanmış bir kralcı olan babasına Giessen'deki devrimci örgütlerin çalışmalarına katılmayacağı konusunda söz verdi. Ancak Strasbourg'daki özgür ve hareketli yaşayışından sonra bu küçük üniversite kentinin boğucu havası Büchner'in üzerinde bunalımcı bir baskı yarattı. Gündüzleri tıp konularıyla uğraşıyor, geceleri ise tarih ve felsefeyle ilgileniyordu. Çevresindeki siyasal baskının yol açtığı rahatsızlık yüzünden 1833'te bir süre dinlenmek üzere Darmstadt'a, ailesinin yanına gitti.

Özellikle köylülerin giderek ağırlaşan yaşama koşulları, acımasızca bastırılan ayaklanma girişimleri, onun bu ezilen insanlarla özdeşleşmesine yol açtı. Kısa bir süre sonra Giessen'e döndüğü zaman, Ludwig Weidig adlı, kasaba öğretmenliği yapan ilerici bir papazla tanıştı. Babasının da etkisi altında tanrıtanıma bir genç olarak yetişen Büchner, Hristiyanlık'a karşı hiçbir yakınlık duymuyordu. Onun, daha önce gizli bir bildiri hazırlamaktan kovuşturmayla uğramış olan Weidig'le işbirliği yapmasının nedeni, bu papazın geniş halk kitlelerini ve köylüleri devrime hazırlamak amacıyla kullanılabilecek bir matbaa makinesi olmasıydı.

Büchner'in "Hessen'li Köy Habercisi" adını verdiği gizli bir bildiri, Temmuz 1834'te Weidig'in yardımı ve kendisinin Giessen'e geldiği ilk günlerde kurduğu "İnsan Hakları Birliği" adlı gizli örgütteki arkadaşlarının eliyle köylüler arasında dağıtılmaya başlandı. Köylüler bu bildirinin başlarına iş açacağından korktukları için ellerine geçen örnekleri polislere verdiler. Evde bulunmadığı bir sırada odası aranan Büchner tutuklanmaktan kıl payı kurtuldu. Köylüler-

le ilgili görüşlerinde yanıldığını görerek büyük bir hayal kırıklığına uğradı ve olayların yatışmasını beklemek üzere Darmstadt'a gitti. Burada siyasal etkinliklerini engelleyen sıkı bir polis denetimi altında, beş haftadan kısa bir sürede *Dantons Tod* (Danton'un Ölümü) adlı ilk oyununu yazdı.

Büchner bu oyununu yazarken babasının görmemesi için jelyazmalarını tıp deneylerinde kullandığı kağıtlarla örtüyordu. Bir yandan da sık sık tanık olarak polis tarafından sorguya çekildiği için büyük bir tedirginlik içindeydi. Bu nedenle, tutuklanmaktansa Strasbourg'a kaçmayı yeğledi. Bu sırada oyununu bitirip Frankfurt'taki bir yayınevının yönetmeni olan Karl Gutzkow'a göndermişti. Büchner'in dehasını hemen gören Gutzkow, oyunun Temmuz 1835'te yayımlanması için gereken hazırlıkları yaptı, ancak sansürden korktuğu için bazı bölümleri metinden çıkardı. *Danton'un Ölümü* Büchner'in yaşarken yayımlanmış tek yapıtıdır.

Büchner Strasbourg'a kaçtıktan sonra, 13 Haziran 1835'te Darmstadt polisi onun için bir tutuklama kararı aldı. Bu tarihten sonra her an Almanya'ya çağırılma korkusu içinde yaşadı. Bir yandan babasının para yardımı, bir yandan da Victor Hugo'dan çevirdiği *Lucretia Borgia* ve *Marie Tudor* oyunları için aldığı ücretle geçimini sağlamaya çalıştı. Aynı yılın sonbaharında hiçbir zaman tamamlamadığı *Lenz* adlı öyküsünü yazdı; kışa doğru yeniden bilimsel araştırmalara dönerek balıkların sinir sistemi konusunda bir inceleme yaptı. Araştırmasının sonuçlarını Nisan 1836'da Strasbourg Doğu Bilimleri Enstitüsü'nde Fransızca olarak verdiği üç konferansla açıkladı. Bu konferansların başarısı üzerine Zürih Üniversitesi kendisine doktor unvanı verdi, üniversitede görev alabilmesi için doçentliğe atadı. Ekim 1836'da Zürih'e giden Büchner aynı yılın Kasım ayında balıkların sinir sistemiyle ilgili deneme dersinden sonra Zürih Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı.

1836'nın baharında Cotta Yayınevi güldürü türünde bir oyun yarışması açmıştı. Büchner bu yarışmaya katılmak için yazacağı oyuna Alman yazar Clemens von Brentano'nun *Ponce de Leon* adlı güldürüsünü örnek aldı ve bu oyundan yola çıkarak *Leonce und Lena* (Leonce ile Lena) adlı, bir masal ülkesinde geçen oyununu yazdı. Oyun, yayınevine yarışma tarihinden iki gün geç ulaştığı için zarfı açılmadan geri gönderildi. Zürih'teki bilimsel başarısıyla bu tatsız sürprizi unutan Büchner, kış aylarında yeni bir oyun üzerinde durmaya başladı. 2 Şubat 1837'de tifoya yakalanıp yatağa düştüğü için bu oyunu tamamlamadı. Tifodan kurtulamayarak öldü.

1835 ile 1836 arasında yazdığı üç oyunla dünya tiyatro tarihinde kendisine parlak bir yer sağlamayı başaran Büchner'in etkisi ancak ölümünden elli yıl kadar sonra Alman tiyatrosunda görülmeye başladı. Onun önemini anlayan oyun yazarları arasında Hauptmann ve Brecht, Alman tiyatrosunun çağdaşlaşma sürecini ondan esinlenerek hızlandırmış oldular.

Büchner'in oyunlarının önemli özelliklerinden biri, tarihsel belgelerden büyük ölçüde yararlanmala- rıdır. Ona göre, oyun yazarı, tarihi olduğu gibi görmeye çalışmalıdır. Bu nedenle Shakespeare ve

Yapıtları

Siyasal etkinlikleri

Goethe'ye büyük hayranlık duyar, dünyayı olduğu gibi değil de, olması gerektiği gibi gösteren Schiller'i beğenmezdi. 19. yy'ın sonlarında ve 20. yy'ın başlarında ortaya çıkacak olan Doğalcılık, Dışavurumculuk, Gerçeküstücülük, Epik tiyatro ve Belgesel tiyatro gibi akımların ve türlerin bazı özelliklerini Büchner'in oyunlarında tohum halinde görmek olasıdır. Bunun dışında, insanın yalnızlığı, iletişim güçlüğü, tarihin akışı ve toplumsal koşullar karşısındaki umarsızlığı, tanırsız bir dünyanın ürkünçlüğü ve saçmalığı gibi ilerde 20. yy tiyatrosunun ele alacağı konular da bu oyunlarda işleniyordu.

Danton'un Ölümü

Yazılışından neredeyse yetmiş yıl sonra, 1902'de sahnelenen *Danton'un Ölümü*, insanın özgür iradesiyle hareket edemeyeceği temasını işleyen bir oyundur. Konu olarak Fransız Devrimi'ni ele alan bu oyununda Büchner kısa, birbirinden kopuk gibi görünen sahnelerle ve yer yer yoğun, şiirsel bir dille tarihin gerekçirliğini ve kendisinin buna tepkisini sergiler. Thiers'in *Histoire de la Revolution Française* ("Fransız Devrimi Tarihi"), Mignet'nin gene aynı başlıklı kitabı, Marcier'nin *Le nouveau Paris* ("Yeni Paris") adlı kitabı gibi kaynaklar Büchner'in ustaca yararlandığı ve oyunlarındaki kişilerin bazı konuşmalarını doğrudan doğruya aktardığı belgelerdir. Ancak bu durum, bazı eleştirmenlerin yanlış bir yaklaşımla, yazarın başarısının elindeki bu kaynakları oyun biçimine sokmaktan öte gitmediği yargısını doğrulamaz. Tersine, Büchner belgesel nitelikteki bölümlerle kişilerinin gerçekliğini belirledikten sonra, asıl gerçekçiliğin, yaşamın basit bir taklidinden öte, hayal gücünün kavrayışı ve düzenleyişi ile sağlanabileceğini kanıtlar.

Woyzeck olayı

Dört perde ve otuz iki sahneden oluşan bu oyunda Büchner, hiçbir şematik düzenlemeye düşmeden, kişisel sahnelerle kamu sorunlarını tartışan bölümleri, lirik ve gizdeş açıklamalarla etkili söylevleri art arda sıralar ve durmadan değişen bu bakış açılarıyla insan yaşantısının özüne varmayı başarır. Oyunun bu kurgusunda yerleşmiş kalıplardan yararlanmadığı gibi, yer ve zaman birliği kuramlarına da uymaz. İnsan yaşantısının bu genişlemesine ve derinlemesine irdelenişinde, geleneksel dram biçiminin, olayları belli bir doğrultuda gelişmeye zorlayan yapısı yerine, daha çok şiir ve müzikte rastlanan ve izleyiciye bilinç ve duygu yoğunluğu sağlayan bir düzenleme vardır. Bu nedenle, ilk bakışta Fransız Devrimi'nin iki önemli kahramanı olan Danton ile Robespierre arasındaki çatışmayı ve bunun sonucunda da duygusal hazlara düşkün, ılımlı Danton'un devrimin ödünsüz savunucusu, "erdemli" Robespierre karşısında yenilip kendisini destekleyen arkadaşlarıyla giyotine gönderilişini sergileyen bir oyun gibi görünebilecek bu yapıt, gerçekte tarihin acımasız gerekçirliğine karşı yaratıcı hayalgücünün bir başkaldırısı, umutsuzluğa karşı bir inanç bildirisiidir.

Leonce ile Lena

Büchner, "Hessen'li Köy Habercisi"nde bir soyulun yaşamını uzun bir pazar tatiline benzetmişti. 1836'da yazdığı ve ilk olarak 1885'te sahnelenen *Leonce ile Lena* onun bu yargısını bir güldürü çerçevesi içinde, iğneli bir dille açıklığa kavuşturan bir oyundur. Popo Krallığı'nın prensi Leonce yaşayışının aylaklığı ve sorumsuzluğu içinde, ne prens olmanın, ne de bir gün yüklenmek zorunda kalacağı

krallık görevinin bilincindedir. Tembellikle geçen, gerçeklikten kopuk yaşamında anlamlı bir etkinlik göstermek için çaba harcamadığı gibi, bunun gereğini de duymaz. Pipi Krallığı'nın prensesi Lena da onun gibi gerçektir bir dünyada, romantik aşkın düşleri içinde yaşamaktadır. Birbiriyle sözlü olan bu iki genç hiç karşı karşıya gelmemişlerdir. İkisi de birbirinden ayrı olarak, bu düzenlenmiş evliliğe karşı çıkmak için kendi ülkelerinden kaçmaya karar verirler. Leonce yepyeni serüvenler yaşamak ve düşlediği güzel kadını bulmak amacıyla İtalya'ya doğru yola çıkar; Lena da kafasında yarattığı romantik sevgiliyi aramaya koyulur. Yolda, uğradıkları bir handa karşılaşır ve gerçek kimliklerini bilmeden birbirlerine âşık olurlar. Ancak evlenmeye karar verdikten ve düğünden sonra kim olduklarını anlarlar ve büyük bir hayal kırıklığına uğrarlar. Bu durumu düzeltmek için de ortak yaşamlarını romantik bir aşk masalı gibi düzenlemeye karar verirler ve yönettikleri ülkenin halkını da onların bu mutlu düş oyununun birer kuklası gibi davranmaya zorlarlar. Büchner, *Danton'un Ölümü*'nde bütün acımasızlığıyla sergilediği bireyin yalnızlığını ve kökünden kopmuşluğunu, bu güldürüde de 20. yy'ın Uyumsuzluk tiyatrosundaki durumları ve söz oyunlarını haber veren bir ustalıklı ortaya koyar. Ancak bu güldürü, örnek aldığı geleneğin kalıp ve kurallarından tümüyle kurtulmuş, *Danton'un Ölümü*'nün özgünlüğüne ulaşmış bir oyun değildir.

Büchner'in özgün yaratıcılığının yeni bir aşamasını görmek için 1836'da yazmaya başlayıp tamamlamadığı *Woyzeck*'i incelemek gerekir. Büchner bu oyununda da, ilk oyununda ve *Lenz*'de olduğu gibi, gerçek bir olaydan yola çıkmıştır.

Oyuna adını veren Johann Christian Woyzeck 1820'lerin Almanya'sında kahramanı olduğu bir dava yüzünden uzun tartışmalara yol açmış sıradan bir insandı. On üç yaşında yetim kalmış, düzenli bir eğitim görmeden ve düzenli bir işte çalışmadan başıboş bir yaşam sürmüştü. Bir ara Lübeck'te bir Hollanda alayına asker olarak yazılmış, birliğiyle bazı savaşlara katılmıştı. Otuz yaşındayken ilişki kurduğu kadından bir çocuğu olmuş, kadının kendisini aldattığını anlayınca bu ilişkiye son vermişti. Geçirdiği kıskançlık bunalımları sırasında bazı sesler duyduğu daha sonraki açıklamalarından anlaşılıyor. Askerden ayrıldıktan sonra doğum yeri Leipzig'e dönen Woyzeck, burada önceden tanıdığı kendinden yaşlı dul bir kadınla yaşamaya başlamış, ancak onun da başkalarıyla ilişki kurması üzerine, kıskançlık nöbetleri daha da sıklaşmış ve bu nöbetlerden birinde Johanna Christiane Woost adlı bu kadını bıçaklayarak öldürmüştü. Cinayetten sonra kaçan Woyzeck kısa bir arama sonunda yakalanarak yargılanmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı.

Olayın kamuoyunu ilgilendiren boyutlara ulaşması, hukuk ve tıp açısından uzun tartışmalara yol açması, Büchner'in de bu konuyla ilgilenmesinin nedenlerinden biriydi. Ancak Büchner, *Woyzeck*'le adaletin sapıtılmasının bir kurbanı, ya da ilginç bir tıp olayı olarak değil, busıradan insanın başına gelen olayların, insanların üzerinde yaşadıkları dünyanın akıldışı niteliğini ve bu dünyada özgürlüğe yer olmadığını en somut biçimde vurgulamaya yarayacak bir örnek olduğu için ilgileniyordu. Bu nedenle,

Danton'un Ölümü'nde olduğu gibi, gerçek olaylardan kendi yaratmak istediği gerçeklik için gerekli olan verileri almakla yetindi. Büchner'in *Woyzeck*'te gerçekleştirmek istediği, tarihin böyle bir olayı, nasıl kuşkuyla yer vermeyen bir kesinlikle sonuçlandırdığını sergilemek, bu kesinliğe hayalgücünün yaratıcılığıyla karşı çıkmaktı.

Oyunun ana olayı olarak cinayeti seçen Büchner, *Woyzeck*'i askerliğini yapmakta olan biri olarak gösterdi ve olaydan önceki sahnelerde onun geçmişini inandırıcı ayrıntılarla çizdi. Bir yandan evlilik dışı çocuğu, oyunda *Woyzeck*'in birlikte yaşadığı ve öldürdüğü kadının da çocuğu olarak gösterirken, bu kadını da gerçekte olduğundan daha çekici biri olarak çizdi. Ayrıca Doktor ve Yüzbaşı gibi kendi yarattığı oyun kişileriyle *Woyzeck*'i delirme ve cinayete iten toplumun temsilcilerini somut olarak gösterme yolunu seçti. Büchner için *Woyzeck*, insanın yeryüzünde herhangi bir ahlak anlayışına karşı geldiği ve Hristiyan dünyası gibi yerleşmiş bir düzenin yasalarını çiğnediği için ya da kaçınılmaz bir yazgının gereği olarak değil, acı çekirme ilkesi insan dünyasının bir gereği olduğu için acı çeken biriydi. Büchner geleneksel tragedyanın kişisel sorumluluk ilkesini bir yana bırakıp daha çağdaş bir duyarlılıkla, *Woyzeck*'i insanlığın durumunu ortaya koyan, insanın kullanılmasını kanıtlayan bir varlık olarak ele alıyordu.

Büchner oyundaki olayları tarih sırasına göre değil, birbiriyle ilgili olaylar dizisi olarak tasarlamıştı: *Woyzeck*'le Marie'nin bir karnavala gitmeleri, *Woyzeck*'in kirlarda dolaşması, arkadaşı Andres'le konuşması, Marie'yle Bando Çavuşu'nu dans ederken seyretmesi... Bütün bu olaylar boyunca *Woyzeck*'in duyguları Marie'yi öldürme ve kendi ölümünü hazırlama doğrultusunda yoğunlaşır. Ancak Büchner bilinçli olarak bu gelişmeyi belli bir belirsizlik içinde bırakır. Bu yüzden de ölümün intihar mı, kaza mı, yoksa Tanrı'nın buyruğu mu olduğu kesin olarak bilinemez. Büchner'in bu dramatik yöntemini oyunda Büyükanne'nin anlattığı şu masal açıklar:

"Bir zamanlar yoksul bir çocuk varmış, annesi de yokmuş, babası da, herkes ölmüş, hiç kimse kalmamış yeryüzünde. Herkes ölmüş, çocuk da gece gündüz aramış durmuş. Bakmış yeryüzünde kimse yok, o da gökyüzüne çıkmak istemiş. Aydede ahbap ahbap göz kırpmış ona; sonunda Aydede'ye vardığında bakmış, Aydede cürük bir tahta parçası. Bunun üstüne kalkmış güneşe gitmiş, güneşe vardığında bakmış, güneş solmuş bir kasımpatı. Yıldızlara vardığında bakmış, yıldızlar da küçük, parlak sinekler, çaylağın onları yaban eriği ağacına taktığı günden beri sallanıp duruyorlarmış orada. Bunun üzerine yeryüzüne geri dönmek istemiş, ama yeryüzü devrilmiş bir oturağa benzemişmiş. Tek başına kalmış çocuk. Oturmuş bir yere, ağlamış, hâlâ da orada oturuyor, hem de yapayalnız."

Büchner bu peri masalı paradosuyla ve bir çocuğun duyarlılığıyla bütün insanlığın durumunu şaşırtıcı bir toksözlülükle dile getirmeyi başarır.

Woyzeck son biçimini almamış olduğu için çeşitli düzenlemelerle yayımlanmış, ilk kez 1913'te Münih'te sahnelendikten sonra çağdaş tiyatrodaki yeni atımlara esin kaynağı olmuş bir yapıttır. Bu nitelikleriyle dünyanın acımasızlığı ve kaypaklığı karşısında her-

kesin içine düşebileceği umarsızlığı, bu dünyayı yöneten kişilerin eğitimlerine, akılcı tutumlarına ve ahlak değerlerine karşı gerçekleri içlerine sindirememelerini, irkiltici bir biçimde yan yana getirerek ortaya koyar.

Büchner'in bu üç oyunu dışında yazdığı *Lenz* adlı yarım kalmış öyküsü de gerçek bir insanın yaşamının son dönemini ele alır. Jacob Micheal Reinhold Lenz, Alman tiyatrosunun Coşkunluk (*Sturm und Drang*) akımının temsilcilerinden biriydi. 1751-1792 arasında yaşamış bu yarı çılgın dahinin *Der Hofmeister oder die Vorteile der Privaterziehung* ("Özel Öğretmen ya da Özel Eğitimin Yararları") ve *Die Soldaten* ("Askerler") adlı oyunları toplumsal sınıflar arasındaki ayrımları eleştiren ilginç yapıtlardı. Büchner kendi tiyatro anlayışının oluşmasında da bu oyunlardan etkilenmişti. Lenz 1776'da delilik nöbetleri geçirmeye başlamış ve Alsaslı bir din bilgini olan Oberlin'in yanında kalmıştı. Oberlin'in bu süre içinde Lenz'le ilgili olarak tuttuğu günlük, Büchner'in öyküsünü yazarken en çok yararlandığı belge oldu. Lenz'in geçirdiği ruhsal bunalımlar, Avrupa edebiyatının insanın iç yaşantısını çözümleyen ilk anlatı örneği olarak, Büchner'in öyküsünde ölümsüz bir biçime kavuştu.

Bu öykü Linda Musmann adlı bir Amerikalı yönetmen tarafından uyarlanarak 1982'de New York'ta, Türk bestecisi Semih Fırıncıoğlu'nun müziği eşliğinde sahnelendi. *Danton'un Ölümü* Gottfried von Einem'in aynı adla *Woyzeck* ise Alban Berg'in *Wozzeck* adıyla besteledikleri operalara konu oldular.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Oyun: Dantons Tod*, 1835, (*Danton'un Ölümü*); *Leonce und Lena*, 1836, (*Leonce ile Lena*); *Woyzeck*, 1836. Anlatı: *Lenz*, 1836.

• **KAYNAKLAR**: L. Büttner, *Georg Büchner Revolutionär und Pessimist*, 1948; J. Duvergnaud, *Georg Büchner, dramaturge*, 1954; R. Gilman, *The Making of Modern Drama*, 1975; E. Johann, *Georg Büchner*, 1958; A.H.J. Knight, *Georg Büchner*, 1951; G.P. Krapp, *Georg Büchner-Eine kritische Einführung in die Forschung*, 1975; W. Martens (yay.), *Georg Büchner*, 1965; G. Penzoldt, *Büchner*, 1965; Ş. Saym, *Devrimci Dram Yazarı Georg Büchner*, 1966.

• **BAKINIZ**: BERG, BRECHT, HAUPTMANN, V. HUGO, LENZ.

BÜKEYR b. MAHAN

(? -745)

Abbasi dâisi (propagandacısı). Abbasisiler'in Horasan'a egemen olmaları için çalışmıştır.

Ebu Haşim Bükeyr b. Mahan'ın doğum tarihi ve veri bilinmiyor. Emeviler devrinde Sind valisi bulunan Cüneyd b. Abdurrahman'ın yanında çevirmen ya da kâtip olarak bulundu. Valinin görevden alınması üzerine 723'te Kufe'ye geldi. Burada Abbasi yandaşlarının arasına katılarak, ileri gelenlerinden Meysere, Ebu İkrime ve Muhammed b. Huneys ile tanıştı. Onlara para yardımında bulundu. Meysere'nin ölümünden sonra Abbasi propaganda hareketinin başına

Lenz öyküsü

◀ *Woyzeck öyünü*

getirildi. Horasan halkını Abbasiler'e kazandırmak için büyük çabalar harcadı.

Bükeyr, Ammar b. el-Abbadi ve arkadaşlarını 725'te Horasan'a gönderdi. Ancak adamları vali Esad b. Abdullah tarafından yakalanarak idam edildi. Aralarından yalnız Ammar b. El-Abbadi kaçarak Bükeyr'in yanına geldi.

Bükeyr, 736'da Horasan'da Abbasi propaganda örgütünün başına Ammar b. Yezid'i getirdi. Anımar, Merv'e gelip Hidaş takma adı altında yerleşti. Abbasi ailesinin başkanı Muhammed b. Ali hesabına çalışmaya başladı. Çok geçmeden Vali Esad tarafından yakalanarak öldürüldü. Bu durum, Muhammed b. Ali'nin Hidaş'ın yandaşları ile ilişkisini kesmesine yol açtı.

Horasan'daki Abbasi yandaşları düşünce ve davalarına bağlı kaldıklarını göstermek için Muhammed b. Ali'nin yanına 738'de Süleyman b. Kesir adlı birini yolladılar. O da durumu incelemek üzere Bükeyr'i Horasan'a yolladı. Halk Bükeyr'den kuşkulandığına geri dönmek zorunda kaldı.

Bükeyr, 741'de Kufe'de bir evde yaptığı bir toplantıdan ötürü tutuklandı. Hapishanede İsa b. Ma'kil ile tanıştı ve onun Abbasi hareketine katılmasını sağladı. Söylentiye göre o sırada İsa b. Ma'kil'in kölesi olan ünlü komutan Ebu Müslim Horasan'ı satın alarak Muhammed b. Ali'nin oğluna armağan etti.

Bükeyr 744'te Muhammed b. Ali'nin ölüm haberini ve yerine oğlu İbrahim'in geçtiğini bildirmek için Horasan'a gitti. Horasanlılar İbrahim'i halife tanıdılar. Bükeyr, burada topladığı paralarla Kufe'ye döndü ve 745'te burada öldü.

BÜLOW, Hans von (1830-1894)

Alman piyanist, orkestra şefi ve müzik eleştirmeni. Döneminin etkili müzisyenlerindendir.

8 Ocak 1830'da Dresden'de doğdu, 12 Şubat 1894'te Kahire'de öldü. Çocukluğunda müzikle hiç ilgisi olmamasına karşın, geçirdiği uzun bir hastalıktan sonra, müziğe eğilim duymaya başladı. Dokuz yaşından sonra, ailesi tarafından Clara Schumann'ın babası Friedrich Wieck'in yanına verildi. Wieck'den aldığı müzik derslerinin ardından, 1841-1845 arasında, Leipzig'de Hesse, Hauptmann, Paidy ve Eberwein ile çalıştı. 1848'de Leipzig Üniversitesi'nin hukuk felsefi bölümüne girdi. Hauptmann ile kontrpuan çalışmaya devam etti. 1849'da *Die Abendpost* dergisinde, müzik üstüne yazılar yayımlamaya başladı; Bülow, Liszt ve Wagner'in öncülüğünü yaptığı "Yeni Alman Müzik Okulu'nun en önemli destekçisi oldu. 1850'de, Wagner'in *Lohengrin* operasının ilk temsiline destek olabilmek için, asıl işi olan avukatlığı bıraktı. 1851'de Liszt ile piyano çalışmaya başladı ve ilk resitalini 1853'te verdi. 1857'de Liszt'in kızı Cosima ile evlendi. 1864'te Münih Krallık Operası şefliğine getirildi. 1867'de Münih Konservatuarı müdürü oldu. 1869'da karısının, Wagner için onu terketmesi üzerine, bütün görevlerinden istifa edip,

Floransa'ya gitti. Bundan sonraki on yıl, dünyanın çeşitli yerlerinde konserler yönetti. 1878'de ülkesine döndü ve Hannover Hukuk Tiyatrosu müdürlüğüne getirildi. Artık çok etkili bir müzik adamı olan Bülow, Meiningen Dükü'nün müzik danışmanı oldu. 1885'te tekrar evlendi. Yaşamının son yıllarını konserler yöneterek geçirdi.

Bülow'un bir müzikçi olarak en önemli yanı yazarlığıdır. Döneminde siyaset ile yakından ilgilenen Bülow, ulusal Alman müziğinin kurulmasının ateşli bir taraftarı olmuştur. Örneğin, Berlin Konservatuarı'nda görev aldığı 1855-1864 arasında, konser ve resital programlarında hep Alman bestecilere ağırlık vermiştir. Bu siyasal kişiliğine, çok iyi bir piyanist ve orkestra şefi olarak, müzik kişiliğini de başarılı bir biçimde bağlamıştır.

Piyanoda çok zengin bir repertuarı vardı ve çok değişik türdeki yapıtları rahatlıkla çalardı. Ayrıca, çok sık konserler verdiği için, halkın yakından tanıdığı bir sanat adamıydı. Çok güçlü bir belleği olmasından ötürü, orkestrayı partiyonsuz yönetmesi ile tanınmıştı. Çok az sayıdaki bestelerinden bazıları da oldukça ilgi görmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Shakespeare'in Julius Caesar'ı için Rastlantısız Müzik*; Orkestra için *Des Saengers Fluch* Baladı, ("Şarkıcının Laneti"); Orkestra için *Nirvana: symphonisches Stimmungsbild*; Orkestra için *Vier Charakterstücke*.

• BAKINIZ: BRAHMS, LISZT, R. WAGNER.

BÜSCH, Johann (1728-1800)

Alman, iktisatçı. Serbest ticaret ve serbest rekabetten yana olan görüşleriyle tanınmıştır.

Johann Georg Büsch doğabilimleri eğitimi gördü. 1767'den sonra bugün Büsch Enstitüsü olarak anılan Hamburg Ticaret Okulu'nun yöneticisi olarak çalıştı. Teknoloji, tarih, hukuk ve iktisat alanlarında birçok kitap yazdı. İktisatçı olarak Büsch, Merkantilizm karşı liberal iktisadi görüşleri savunmasıyla tanınmaktadır. İnsanlığa maddi refah sağlamak için ulusal sınırlar içinde iktisadi çözümler aramaktan çok uluslararası iş bölümünün yararlı olacağını savundu.

Büsch, kolayca tekele dönüşebilecekleri nedeniyle ayrıcalıklı şirketlere karşı çıktı, uluslararası ticarete rekabet koşullarının düzenlenmesi için ticari antlaşmalar önerdi. Büsch'e göre, ülke içinde uygulanması gereken iktisat politikası, ticarete sınırsız rekabet, sanayide özgür meslek seçimi ve tarımda reformlar yoluyla kapitalist üretimi ilişkilerinin geliştirilmesini içeriyordu. Ticaret hukukunun geliştirilmesinin, özel ticaret mahkemeleri kurulmasının yararlarını savundu.

Para dolaşımı kuramı üzerine de çalışan Büsch, parayı bir değişim aracı ve dolaşım birimi olarak gördü ve iktisat bilimindeki Miktar Kuramı'na karşı çıktı. İş bölümünü para dolaşımının yarattığını öne

sürerek Adam Smith'in bu konudaki görüşünü eleştirdi. Büsch'e göre ülkenin zenginliğini belirleyen, paranın mutlak miktarı değil, dolaşım hızıydı. Bankacılık konusunda çalışan ilk Alman iktisatçılarından biri olan Büsch, aynı zamanda tek bir uluslararası para birimi düşüncesini de ortaya atmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Abhandlung von dem Geldumlauf*, 2 cilt, 1780, ("Paranın Dolaşımı Üzerine Araştırma"); *Sämtliche Schriften über Banken und Münzwesen*, 1801, ("Bankalar ve Para Üzerine Yazılar"); *Theoretisch-praktische Darstellung der Handlung in deren mannigfaltigen Geschäften*, 2 cilt, 1792, ("Çeşitli Yönleriyle Ticaretin Kuramsal ve Uygulama Açısından Değerlendirilmesi").

• **KAYNAKLAR**: J. Biensfeldt, *Johann Georg Büsch*, 1910; J.H. Nöting, *Johann Georg Büsch*, 1801.

BYNKERSHOEK, Cornelius van (1673-1743)

Hollandalı hukukçu. Devletler hukukunda Pozitivist Okul'un kurucularındandır.

26 Mart 1673'te Middelburg'da doğdu, 16 Nisan 1743'te-Hague'de öldü. Franeker ve Friesland'da hukuk öğrenimi gördükten sonra, Hague barosuna yazıldı. 1703'te Hollanda Yüksek Adalet Divanı üyeliğine atandı. 1724'te Yüksek Adalet Divanı'nın başkanı olan Bynkershoek, bu görevde 1743'e değin kaldı. Görevi sırasında uluslararası deniz ticareti, diplomatik hak ve ayrıcalıklar gibi konularda çok sayıda kitap yazdı.

Bynkershoek, devletler hukukunda, doğal hukuka ikincil bir yer veren ya da doğal hukuku tümüyle ihmal ederek, antlaşmalara ve geleneksel kurallara üstünlük tanıyan Pozitivist Okul'un kurucularındandır. Bynkershoek'e göre devletler hukuku, doğal hukukun soyut kavramlarına değil en iyi ve en adil çözümü bulmaya yarayan sağduyuya, akla dayanmalıdır. Çalışmalarında özellikle çağdaş belgelere, Hollanda ve öteki ülkelerin hukuk ilkelerine yer vermiştir. Pozitivist bir yaklaşımla öne sürdüğü deniz hukuku, antlaşmalar ve diplomasi temsilcileriyle ilgili görüşleri, İngiltere ve Amerika'da etkili olmuştur.

Bynkershoek, kendini oluşturan üyelerden bağımsız bir uluslararası toplumun varlığını kabul etmektedir. Bu uluslararası toplumda, tarafsız durumda bulunanlar, savaşan taraflardan biri ya da ötekine yardımdan sakınlmalıdır. Bynkershoek Hollanda diplomasisinde önemli bir yer tutan, "serbest gemi, serbest emtia" kuralına karşı çıkmış ve Hollanda'nın yaptığı antlaşmaların imza sahibi devletleri bağlamasına karşın genel deniz hukuku kurallarını değiştirmedikçe söylemiştir. 1702'de yazdığı *De dominio maris dissertatio* ("Deniz Hakimiyeti Üzerine Tartışma") adlı kitabında Grotius'un "Mare Liberum" (Serbest Deniz) ilkesini benimseyen Bynkershoek, denizlerin serbestliği sorununu Grotius gibi kuramsal bir yaklaşımla değil, somut olaylardan hareketle incelemiştir. Bynkershoek'e göre, ülkeyi

çeviren deniz üzerindeki egemenlik sahası, denizcilik tekniğindeki gelişmelere koşut bir biçimde değişikliğe uğrayabilir. 17. ve 18. yy'larda kara sularının genişliği konusunda, kuramda ve uygulamadaki dağınıklık, Bynkershoek'in önce *De dominio maris dissertatio* ("Deniz Hakimiyeti Üzerine Tartışma") ve *Questiones iuris publici* ("Kamu Hukuku Sorunları") adlı kitaplarında öne sürdüğü "top menzili" kavramıyla görece bir düzenliliğe kavuşmuştur. "Top menzili" ölçütü Bynkershoek'ten önce de bilinmekle birlikte ona belli başlı değer verdiren Bynkershoek olmuştur.

Bynkershoek, devletler hukukunda "ülke egemenliği, silah kudretinin bittiği yerde sona erer" ilkesini getirmiştir. "Top menzili" ilkesi kuramda ve uygulamada büyük bir kabul görmekle birlikte, sürekli bir kural olarak yaşamamış, balistikteki gelişmeler, bu ölçütü uygulanamaz kılmıştır.

Bynkershoek, Grotius'un savaş gemilerinin ülke dışılığı, yani savaş gemilerinin yabancı bir limanda bulunması durumunda bile, bayrağını taşıdığı devletin bir "yüzer parça"sı sayılması ve her bakımdan liman-devletinin yetki sahası dışında kalması ilkesini kabul etmektedir.

Bynkershoek, elçilerin kaza muafiyetine, yalnızca elçinin hükümdarın şahsını temsil etmesi nedeniyle değil, aynı zamanda yerine getirdiği görevin önemli olması nedeniyle de taraftar olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *De dominio maris dissertatio*, 1752, ("Deniz Hakimiyeti Üzerine Tartışma"); *De foro legatorum*, 1721, ("Elçiler Üzerinde Yetkiler"); *Questiones iuris publici*, 1737, ("Kamu Hukuku Sorunları").

BYRD, Richard Evelyn (1888-1957)

ABD'li pilot ve kutup kâşifi. İlk kez kutupların üzerinden uçakla geçmiş ve Antarktika'nın büyük bir bölümünü keşfetmiştir.

25 Ekim 1888'de Virginia Eyaleti'nin Winchester kentinde doğdu, 11 Mart 1957'de Boston'da öldü. Virginia'nın önde gelen bir ailesindendi. 1912'de ABD Deniz Akademisi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'na Hava Kuvvetleri'nde pilot olarak katıldı. 1921'de Atlas Okyanusu'nu zeplinle geçti. 9 Mayıs 1926'da yardımcı pilotuyla birlikte Kuzey Kutbu'nu ilk kez uçakla geçtiler. 1928'de Antarktika'ya ilk keşif gezisini düzenledi ve 1929'da Güney Kutbu üzerinden uçakla geçti. Büyük bir kısmı bilinmeyen bu kıtanın keşfedilmesi için çeşitli araştırma gezilerini yönetti.

Kuzey Kutbu'nu uçakla geçmesi Bryd'e büyük bir ün kazandırmakla birlikte, Güney Kutbu'na yönelik araştırmaları yaşamında daha önemli yer tutar. Antarktika'nın varlığı James Cook'dan beri Batı'da bilindiği halde 18. ve 19. yy'larda bu kıtanın ancak dar bir kıyı şeridi keşfedilmiş durumdaydı. Henüz paylaşılmamış kıtaya yönelik araştırmalar, 20. yy başında büyük devletlerin yeni nüfuz bölgeleri arayışına koşut olarak hız kazandı. 1911 Aralık'ında Norveçli kâşif Amundsen, bir ay sonra da İngiliz

kâşif Scott Güney Kutbu'na ulaştılar. Daha sonra da yöreye birçok keşif gezisi düzenlenmesine karşın, Antarktika'yı "bilinmez kıta" olmaktan Byrd'in araştırmaları çıkarmıştır.

Byrd 1928'de, "Little America" (Küçük Amerika) adlı ilk kampını *Ross Ice Shelf*'de kurdu. 29 Kasım 1929'da ilk kez Güney Kutbu üzerinden uçtu. Bu başarısından dolayı ABD Kongresi tarafından tuğamirallığe atandı. 1933-1935 arasında düzenlediği daha kapsamlı ikinci gezisinde beş ay süreyle Antarktika'da yalnız kaldı ve karbonmonoksit zehirlenmesi nedeniyle ölümden zorlukla kurtuldu. 1939'da düzenlediği üçüncü geziden sonra, "High Jump" adıyla anılan o güne kadar ki en büyük kutup araştırmasını yönetti. 13 gemi ve 25 uçaktan oluşan bir ekip, 1946 yazında Antarktika'ya ulaştı. 1947 yılını da kapsayan araştırmalar sırasında çok sayıda hava fotoğrafı çekilerek kıtanın büyük bir bölümünün haritaları çıkartıldı. Byrd'in Antarktika'ya son gezisi 1955 yılında düzenlenen "Deep Freeze" harekâtında oldu. Yine ABD Hükümeti'nin katkısıyla gerçekleştirilen bu araştırmalar sonucu kıtanın keşfi büyük ölçüde tanımlanmıştı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Little America*, 1930. ("Küçük Amerika"); *Discovery*, 1935, ("Keşif").
- **KAYNAKLAR**: E.P. Hoyt, *The Last Explorer: The Adventures of Admiral Byrd*, 1968; F.G. Dick, *Byrd: Air Explorer*, 1928.
- **BAKINIZ**: AMUNDSEN, COOK, R.F. SCOTT, J.C. ROSS.

BYRON, George

(1788-1824)

İngiliz, şair. Romantik şiirinin yanı sıra radikal düşünceleriyle de ün kazanmıştır.

George Gordon Noel Byron, 22 Ocak 1788'de, Londra'da doğdu, 19 Nisan 1824'te öldü. Babası John Byron birinci karısının ölümünden sonra şairin annesi Catherine Gordon'la evlendi. Birinci evliliğinden de Augusta adında bir kızı vardı ve oğlu daha üç yaşındayken Fransa'da öldü. George Byron doğuştan topaldı. Evhamlı bir kadın olan annesinin gösterdiği aşırı sevgi, onun içine kapalı, hassas bir çocuk olmasına yol açtı. Bu duygusallığını daha dokuz yaşındayken dadasına ve kendinden büyük yeğenlerine duyduğu aşklarla dışa vurdu. 1798'de, on yaşındayken, büyük amcasının ölümü üzerine baronluk payesini aldı.

1801'de Harrow'a, sonra da Cambridge Üniversitesi'ne gitti. Cambridge'de bir yandan savurganlığa ve eğlenceye dalıp borçlanırken öte yandan da Yunan klasiklerine, özellikle güzel konuşmaya merak sardı. Bu arada John Edleston'a duyduğu sevgiyi "Thyrza" şiirlerinde dile getirerek platonik bir aşk yaşadı. 1806'da ilk şiirleri *Fugitive Pieces*'i ("Ömürsüz Dize-ler") dar bir çevrede okunmak üzere özel olarak bastırdı. Aynı yıl *Hours of Idleness*'i ("Avarelik

George Byron

Saatleri") yayımlandı. Cambridge'de liberal ve radikal fikirleriyle kendisini etkileyen John Cam Hobhouse'la tanıştı ve iki yazar arasında ömür boyu sürecek bir dostluğun temelleri atıldı. Henry Brougham'ın *Edinburgh Review*'de *Hours of Idleness*'i acımasızca eleştirmesi Byron'un dehasının bir başka boyutunu, yergiciliğini ortaya çıkardı. Bu eleştiriye duyduğu kını iki yıl besleyen Byron 1809'da ilk önemli eseri *English Bards and Scotch Reviewers*'i ("İngiliz Ozanlar ve İskoç Eleştirmenler") yayımladı. *English Bards and Scotch Reviewers*, *Edinburgh Review*'daki eleştiriye yeren bir karşı saldırıydı ve yazarın alaycılıktaki ustalığını ortaya koyuyordu. Bundan kısa bir zaman sonra Byron, Lordlar Kamarası'ndaki yerini aldı ve arkadaşı Hobhouse ile o zamanlar hem romantik, hem de siyasal önem taşıyan ve çok yaygın olan Doğu yolculuğu modasına uydu. Portekiz, İspanya, Malta, Sırbistan, Atina, İzmir üzerinden İstanbul'a gelen Byron, Çanakkale Boğazı'nın en dar yerinde karşıdan karşıya yüzerek, "Hero ve Leander" mitinde Leander'in Hero'ya ulaşmak için yüzdüğü uzaklığı aynen yüzmüş oldu. Atina'da tanıdığı Teresa Macri'nin büyüleyici güzelliğinden esinlenerek yazdığı "Maid of Athens" şiirinden başka Doğu yolculuğuna mitik bir boyut kazandıran *Childe Harold's Pilgrimage* (Childe Harold'ın Kutsal Yolculuğu) ile *Turkish Tales* (Türk Öyküleri) yazdı. *Turkish Tales*, *The Giaour* ("Gavur"), *The Bride of Abydos* ("Abydos'lu Gelin") ve *The Corsair* ("Korsan") adlı, konusunu Türkler'den alan üç öyküden oluşuyordu. Londra'ya döndüğünde, gerçekleştirdiği romantik yolculuk, yaksıklılığı, soyluluğu ve aşklarla dolu yaşamının ilişkin dedikodular onu zaten edebiyat çevrelerinde ilginç bir kişi yapmışken, *Childe Harold*'ın basılmasıyla birdenbire büyük bir üne kavuştu. 1814'de Anna Isabella Milbanke'la evlenene kadar, üvey kızkardeşi Augusta ile kurduğu ilişkiyi de içeren özel yaşamının yarattığı dedikodularla ilgileri hep üstüne çekti. Kısa süren ve Augusta Ada adını verdiği kızının doğuşundan sonra karısının kendisini terketmesiyle sonuçlanan evliliği, kızkardeşiyle ilişkisinin sürdüğü yolundaki söylentiler, birçok çevreden dışlanmasını doğuracak kadar yayılınca hiç dönmek üzere İngiltere'den ayrıldı.

Cenova'da, Percy Bysshe Shelley, Mary Godwin, Jane Clairmont'la buluştu. Shelley'le arkadaşlığından *Prometheus* ("Promete"), *Childe Harold*'ın Üçüncü ve Dördüncü Kantoları ve *Manfred* adlı yapıtlar doğdu. 1817-1823 yılları arasında da başyapıtı *Don Juan*'ı yazdı. Siyasal radikalizmi, geleneksel din ve ahlak anlayışına karşı çıkışıyla bu yapıt Byron'ın kendisini aforoz etmeye kalkan İngiliz

toplumuna meydan okuyuşuydu.

Venedik'te Kontes Teresa Guiccioli'yle tanıştı ve 1819'dan 1821'e kadar süren ilişkileri boyunca Kontes'in kardeşi Kont Pietro Gamba'nın da içinde bulunduğu yeraltı örgütünde İtalya'da anayasa ve özgürlük hareketi için çalıştı. Bu eylemin şiirsel yönünü *The Prophecy of Dante* ("Dante'nin Kehaneti"), *Don Juan*'ın son kantoları ve *Marino Faliero* ile *The Two*

Siyasal etkinlikleri

Byron ve Romantik Başkaldırı

1775-1830 yıllarında Batı toplumları, Amerikan Devrimi'ne, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşuna, Fransız Devrimi ve Napoléon yönetimine ve bu olaylar çerçevesinde eşitlikçi, demokratik düşüncenin, ulusal duyarlılığın yaygınlaşmasına, sanayi devriminin başlamasına tanık oldu. Aynı süreçte, sanat ve felsefe bugün hâlâ etkileri gözlenen köklü bir değişim geçirdi. Sanat ve felsefenin bütün kollarında yeni beğeniler, ölçütler ve arayışların başlatıldığı bir çağ açıldı. Yalnızca Alman sanat ve felsefesinden üç isim, Kant*, Goethe*, Beethoven*, sözü edilen kültürel değişimin boyutlarını göstermeye yeterlidir. Romantik arayış diye de nitelendirilen yeni sanat anlayışı, salt akılcılıktan duygusallığa, günün tekdüze gerçeklerinden geçmişin görkemine, uzak ülkelerin değişik törelerine ve yaşamına yönelik özelemleri yüceltiyordu.

1800-1830 yıllarında sanat ve düşün alanını betimleyen kullanılan "Romantik" sözcüğü gerçekte bu alanları tüm çeşitliliğiyle kapsayamazsa da, 18. yy düşüncesinin Neo-klasik kurallarının kırılmasını simgelediği ölçüde geçerlidir. Romantizm, Neo-klasik düşün ve sanat anlayışının akılcılık, kuralcılık gibi temel ilkelerine duygusallık, kural tanımama, düzenin değişebilirliğine inançla karşı çıkmıştır.

1798'de "Romantik" sözcüğü Alman eleştirmenleri Friedrich ve August Wilhelm Schlegel* tarafından sanat terminolojisine kazandırıldı. Schlegeller'in kullandığı biçimiyle Romantizm, Klasik sanat anlayışıyla Orta Çağ ve Rönesans sanat anlayışı arasındaki ayrımı belirtiyordu. Klasizmin biçimciliğine karşı öne sürülmüştü. Biçime değil, öze; kurala değil, duyguya; toplumsal ölçütlere değil, bireysel beğenilere önem veriyordu. Gerek konu, gerekse biçimde, Romantik sanatçı kural tanımıyordu; olağandışı, grotesk, hatta çirkin olan da sanatsal sayılmalıydı. Amaç geçmişin otoritelerini taklit değil, sanatçı dehasının engellenmeden ifade olanağı bulmasıydı. Schlegeller'e göre kendi çağlarına değin Klasik ve Neo-klasik kuralcılıktan kurtulmuş dehaler yok değildi: Cervantes*, Shakespeare* gibi. Ama bu dehaler çağlarını aşmış sanatçıları ve sanatları da çağdaşlarınca gereğince değerlendirilememişti.

Romantizmin edebiyat ve sanat ürünlerinin arkasındaki en önemli tarihsel gerçek Fransız

Devrimi'ydi. 1789'da monarşinin simgesi Bastille Zindanı'nın Paris halkı tarafından basılıp tutukluların serbest bırakılışı monarşiye karşı tarihsel bir zafer olarak değerlendirildi. Bu değerlendirme iki toplumsal düşüncede somutlaştı: Soyluların üstünlüğünün tarihe karışması ve sıradan bireyin ilerlemesini artık hiçbir kurumun engelleyemeyeceği. Crane Brinton Fransız Devrimi'nin On Yılı adlı kitabında, bilim adamı ve felsefeci Henrik Steffens'in devrim anılarından o günlerdeki iyimserliği yansıtan şu alıntıyı verir:

"Babam bir gece geç vakit eve geldi, bizi çevresine topladı ve sevinç gözyaşları dökerek Bastille'in ele geçirilişini, yeni bir çağın başladığını haber verdi. 'Eğer bundan sonra başarısız olursanız, artık bunun tek sorumlusu sizsiniz!' dedikten sonra sözlerine şöyle devam etti: 'Bundan sonra fakirlik ortadan kalkacak, en güçsüz en güçlüyle aynı alanlarda, eşit koşullarda yarışacak'."

Çağın düşünürleri Fransız Devrimi'ni rasyonel ve demokratik bir düzenin öncüsü saydıkları için coşkuyla karşıladılar. İngiliz Romantikleri'nden Southey devrimi "insanlığın yeniden doğuşu" diye nitelendirdi. Sonradan Fransız Devrimi'ne karşı çıkacak olan İngiliz Romantik Şairi Wordsworth* da başlangıçta devrimin ateşli savunucularındandı. 18. yy'dan beri süregelen toplumsal ve siyasi kurumların sorgulanması, düzen değişikliği özlem ve önerileri, insan doğasına, insan haklarına ilişkin yeni ilkelerin saptanması süreci, Fransız Devrimi'nden sonra hızlanarak tüm Avrupa'ya yayıldı.

18. yy Aydınlanma Çağı'nın akılcılığından 19. yy'ın romantik başkaldırısına geçilen dönemde hiçbir ozan Lord Byron kadar çağdaşlarını etkilememiştir. Toplumsal kuralların dışındaki yaşayışı, Yunan bağımsızlık hareketiyle özdeşleştirilen ölümü, romantik özelemleri formül düzeyinde de olsa yakalayan şiiriyle, Byron çağdaşlarının gözünde gizemine ulaşamaz bir ozandı. İlişki kurarak üne kavuşturduğu birçok kadından biri olan Lady Caroline Lamb'in deyimiyle "deli, kötü ve tehlikeli", çağdaş Romantik şairlerden Shelley* ve Leigh Hunt'a göre ise doğa dışında yasa tanımayan bir dehaydı.

Foscari ("İki Foscari") oyunları oluşturdu. 1821'de yazdığı *Sardanapalus* trajedisinde ise, özgürlük ideallerini, kendi kişiliğiyle özdeşleştirdiği Asur hükümdarı Sardanapalus'ta simgeleştirdi. *İncil*'den esinlenen *Cain* ("Kabil") ve *Heaven and Earth* ("Cennet ve Dünya") ile özgürlükçü fikirlerle muhafazakâr İngiliz şairi Robert Southey'e saldırdığı *The Vision of Judgment*'da ("Kiyamet") bu döneme aittir.

Gamba ailesi Venedik'ten sürülünce, Byron, Pisa'ya gitti. Burada Shelley ve Leigh Hunt'la *The Liberal* adlı siyasal dergiyi çıkarmaya başladı. Pisa ekibinin bir başka üyesi de John Trelawny idi. Shelley'in 1822'de ölümü üzerine, Byron, Cenova'ya, Kontes Guiccioli'ye döndü. Yeni şiirler yazamamanın, bir yere varmadığını düşündüğü siyasal eylemin yarattığı can sıkıntısıyla bu kez de Yunan bağımsızlık hareketiyle ilgilenmeye başladı. Arkadaşı John Trelawny, Yunan bağımsızlık hareketinin bazı önderlerince İngiltere'de kurulmuş bir komitenin üyesiydi. Temmuz 1823'te Trelawny ve Pietro Gamba ile Yunanistan'a gitti. Kendini siyasal karamsalığın pençesinden kurtaramamak ve yaptığı işe, kendi deyimiyle, "aptal işgüzarlığı" olarak bakmakla birlikte, sonuna kadar dayanmakta azimliydı. Birbirine karşıt bağımsızlık liderleri arasındaki çıkar kavgalarını görmezlikten gelmeye çalıştı. Ateşli bir hastalık sonunda öldüğü güne değin, Yunanlılar'ın bağımsızlık hareketini destekledi. Sönmeye başlamış olan ünu, adı bu davayla birleşince, yeniden parladı ve ölümü bütün Avrupa'yı yasa boğdu.

Byron'un yaşadığı dönemde ve ölümünden hemen sonra en beğenilen yapıtları tumturaklı bir dille, egzotik ülkelerde, özgürlük kahramanlığı ve devrimci politikayı anlattığı, tutkuyla nefretin karıştığı sevdalarla süslediği, *Turkish Tales* ve *Childe Harold*'dır. Bugün ise toplumsal yergiciliğini öne çıkaran *Beppo*, *The Vision of Judgment*, *Don Juan* gibi yapıtları daha önemli sayılır.

Yapıtlarında
Doğu
kültürünün
izleri

Çağdaşlarını çok etkileyen, ününü borçlu olduğu *Turkish Tales* ve *Childe Harold*'da Byron 1001 Gece *Masalları*'ndaki kıskançlık, aşk, entrika, intikam, ihanet, harem kuralları gibi Doğu temalarını Türkler'e de yakıştırarak bir Türk miti oluşturdu. Sırbistan'da kaldığı sırada kendisini misafir eden Tepedelenli Ali Paşa'yı, bu yapıtlarında, hem korkutan, hem de karşı konulamaz çekicilikte zorba bir hükümdar olarak tanıttı. Tepedelenli Ali Paşa bir yandan koruyuculuğu, öte yandan bağışlamaz zorbalığıyla, Byron için, hem korkutucu, hem de başkaldırılması kaçınılmaz bir yetkinlik simgesine dönüştü. *Turkish Tales*'i oluşturan üç öyküde ise zamanında romantizmin simgesi haline gelen "Byron kahramanı"nı yarattı. "Byron kahramanı", bir yandan Milton'ın şeytanından, bir yandan da Gotik romanın hainlerinden esinlenen ve Byron'ın bastırıldığı suçluluk duygularıyla, başkaldırı, yalnızlık, sapık cinsellik, pişmanlık, sevgi ve nefret karşıtıklarıyla bezenmiş, şeytani çekiciliğe sahip, olağandışı bir kişiydi. Bu öyküler İngiltere'de yaygın bir Doğu edebiyatı akımı başlattı, şimdi tümüyle unutulmuş olan, ama zamanında satış rekorları kıran Doğu öykülerinin yolunu açtı. Yalnızca *Childe Harold* basıldığı gün on bin tane satıldı. Thomas Hope, *Anastasius, or Memoirs of a Greek* ("Anastasyus, ya da Bir Yunanlının Anıları"), James

Morier, *Hacı Baba*, John Trelawny, *Adventures of a Younger Son* ("Küçük Oğul'un Serüvenleri"), Thomas Moore *Lalla Rookh*'la bu akımda şanslarını denediler.

Günümüzün Byron değerlendirmesinde *Turkish Tales* ve *Childe Harold*'ın unutulmasına karşın, hâlâ önemini koruyan *Don Juan* gerçekçi bir yapıttır. Byron, *Don Juan*'da kişisel deneyimleri, görmüş geçirmiş bir ozanın irdeleyici bakışıyla, toplumunun kalıplaşmış ahlak anlayışını, aksayan kurumlarını, ikiyüzlülük ve mevki hırsını yerer. Hoşgörülü, özgürlükçü bir dünya görüşü sunar. *The Vision of Judgment*'da *Don Juan*'ın ince alayı coşkulu bir saldırıya dönüşür. Byron bu yapıtında tutucu çağdaşlarını aşağılayarak her türlü yaltaklanmayı ve uzlaşıcılığı lanetler.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Letters and Journals*, (ö.s.), R. E. Prothero (der.), 6 cilt, 1898-1901, ("Mektuplar ve Anılar"); *Poetry*, (ö.s.), E.H. Coleridge (der.), 7 cilt, 1898-1904, ("Şiir"); *Byron's Don Juan: A Variorum Edition*, (ö.s.), T.G. Steffan ve W.W. Pratt (der.), 4 cilt, 1957, ("Byron'un Don Juanı"); *Additional Letters and Journals*, (ö.s.), John Murray (der.), 2 cilt, 1922, ("Mektuplar ve Anıların Devamı").

• **KAYNAKLAR**: P. Gamba, *A Narrative of Lord Byron's Last Journey to Greece*, 1922; J.H.L. Hunt, *Lord Byron and Some of His Contemporaries*, 1828; T. Moore, *Letters and Journals of Lord Byron*, 1830; E.J. Trelawny, *Recollections of the Last Days of Shelley and Byron*, 1858.

• **BAKINIZ**: SHELLEY.

C

CABANIS, Pierre Jean
(1757-1808)

Fransız filozof ve doğa bilgini. Düşünce ürünlerinin oluşmasında başlıca kaynağın özdek ve ona dayanan duyular olduğu görüşünü savunmuştur.

Pierre Jean Georges Cabanis 5 Haziran 1757'de Cognac'da doğdu, 5 Haziran 1808'de Meulan'da öldü. Avukat ve çiftçi bir babadan gelen Cabanis eğitime yedi yaşında rahiplerden özel ders alarak başladı. 1767'de Brives College'a girdi. Sert disiplini nedeniyle bu okuldan ayrılarak Paris'e gitti. İki yıl sonra tıp fakültesine girdi. Felsefe ve özellikle fizyoloji ile ilgilendiği dönemde Helvetius'un dul eşinin yardımıyla Condillac, Holbach, B. Franklin ve Jefferson topluluğuna katıldı. Ayrıca Turgot, Diderot, Voltaire, D'Alembert gibi çağın ünlü düşünürleriyle de tanıştı. Öğrenimini bitirdikten sonra dinlenmek amacıyla Auteuil'e çekildi ve şiir yazmaya başladı. Bu arada *İlyada*'yı çevirdi. 1778'de Voltaire şiirlerini yetersiz bulunca felsefe ve fizyoloji çalışmalarına döndü. Siyasal yaşama da katılan Cabanis, 1789 Fransız Devrimi sırasında Mirabeau ile birlikte kitle eğitimi konusunda çalıştı, daha sonra onun hekimi oldu. Devrim sırasında ölüm cezası verilen Condorcet'ye intihar etmesi için gereken ağıyu sağladığı söylenir. Cabanis, olayların yatışmasından sonra Beş-yüzler Konseyi'ne halk temsilcisi ve senato üyesi seçildi. Ayrıca üniversitede sağlık dersleri, adli tıp ve tıp tarihi dersleri verdi.

1799'da Napoléon'un gerçekleştirdiği "18 Brumaire" olayını onaylayan düşünür, salt bu nedenle kendisine senatörlük verilmesine karşın diktatörlüğe karşı çıktı. Napoléon bu olaydan sonra ona ve bağlı olduğu topluluğa, kendilerini yermek amacıyla, "ideologlar" adını verdi.

Aralarında Condorcet, Lavoisier, Laplace ve Volney'in de bulunduğu bu "ideologlar" topluluğunun düşünceleri, Napoléon'un baskısıyla, halktan uzak kalmış, sonraları önemli gelişmelere yol açmalarına karşın kendi çağlarında, yeterince anlaşılamamıştır. Cabanis, görüşlerine yön veren ilk bilgileri bu aydınlar topluluğundan edinmiştir.

Felsefeye doğa bilimlerinden, özellikle fizyolojiden gelen Cabanis duyuların oluşmasında omurilikle sinir tellerinin başlıca etken olduğu kanısındaydı. Ona göre bütün duyular omurilik ve sinir telleriyle

sağlanır. Düşünce ürünlerinin ortaya çıkışında da tek etken özdektir. Duyularla sağlanan izlenimler düşünce ürünlerinin ilk gereçleridir. Bu izlenimler özdekten kaynaklanır. Sindirim aygıtının beslenme olayında işlevi neyse düşüncelerin oluşmasında beynin işlevi de odur. Sindirim aygıtını çalıştıran besinler gibi, izlenimler de beynin çalışmasını, düşünce ürünlerinin biçimlendirilmesini sağlar. Varlık bakımından tinsel olanla gövdesel olan arasında önemli bir ayrım yoktur, ikisinin de kaynağı özdektir.

Condillac'ın her anlık yetisinin duyulara indirgenebileceği savını benimseyen Cabanis sinir sisteminin de duyularla bağlantılı olduğu görüşünü savundu. Ona göre, insanda, tıpkı gelişmiş hayvanlarda da görüldüğü gibi, duyarlılık sinir sistemiyle bağlantılıdır. Bu duyarlılıkta da iki süre bulunur. Biri çevreden duyu organlarının odağına giden edilgin, ötekiye sinir odağından çevreye yönelen etkin tepki akımıdır. Duyumun oldukça geniş bir alanı vardır. Duyum, bu etki alanı içinde, düşüncenin, istencin ve duygunun nedenidir. Bu yüzden Lavoisier'nin kimyada uyguladığı çözümleme yöntemini düşünce ürünlerinin açıklanışında uygulama olanağı vardır.

Bilinç ise kişinin fizyolojik işlevlerine ve iç organlarının durumuna bağlıdır. Sindirim olayında safra salgılayan aygıtın işleyişi gibi beyin de, kendi organik bütünlüğü içinde, düşünce salgılar.

Cabanis, özdekçi görüşten kaynaklanan ve fizyolojiye uygulanan bu düşüncelerini ahlak ve kültür alanında da geçerli kılmaya çalışmıştır. Ona göre fiziksel durumların insan davranışları üzerinde önemli etkileri vardır. Cabanis bu konuda birçok gözlem yapmış, bu gözlemlere dayanarak tinsel yaşamla gövdesel yaşam arasında bir bağımlılığın bulunduğunu ileri sürmüştür. Birbirleriyle bağımlı olan tinsel yaşamla gövdesel yaşam iki ayrı varlık alanıdır, biri ötekini, kendi içinde, eritemez.

Evren, doğa ve insanı mekanikçi bir görüşle açıklamaya çalışan Cabanis'nin bu yaklaşımı daha sonradan Comte ve Taine sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Considérations Générales sur l'Étude de l'Homme*, 1802, ("İnsanın İncelenmesi Üzerine Genel Düşünceler"); *Rapport du Physique et du Morale de l'Homme*, 1824, ("İnsan "Ahlaki ve Fiziki İlişkisi"); *Lettres Sur les Causes Premiers*, 1824, ("İlk Nedenler Üzerine Mektuplar").

• **BAKINIZ: CONDILLAC, CONDORCET, LAVOISIER, LAPLACE, VOLTAIRE.**

CABET, Etienne
(1788-1856)

Fransız, düşünür. ABD'de ütöpik sosyalist düşüncelerle İcaria adlı bir topluluk kurma girişimiyle tanınmıştır.

1 Ocak 1788'de Dijon'da doğdu. 8 Kasım 1856'da ABD'de St. Louis'te öldü. Hukuk öğrenimi gördü. Dijon'da öğretmenlik yaptığı sırada devletin, aşırı bulduğu denetleme ve müdahalelerine, karşı çıkarak öğretmenlikten ayrıldı ve 1820'ye dek avukat

olarak çalıştı. 1825'te Paris'e yerleşen Cabet, burada Carbonari Hareketi'ne katıldı ve örgütün Paris'teki kolu olan Vente Supreme'in başkanı oldu. Fransa'da Bourbon hanedanına karşı yapılan 1830 Devrimi'ne katıldı. 1830'da Louis Philippe'in radikalleri yatıştırma stratejisinin bir bölümü olarak Korsika başsavcılığına atandı, ancak daha sonra, *Histoire de la Révolution de 1830 et Situation Présente* ("1830 Devriminin Tarihi ve Bugünkü Durum") adlı kitabında Fransız monarşisine yönelttiği eleştiriler ve cumhuriyetçi görüşleri nedeniyle görevinden uzaklaştırıldı. 1831'de milletvekili seçildi. 1833'te işçi çevrelerinde çok satılan *Le Populaire* adlı gazeteyi çıkaran Cabet, hükümete karşı sert bir muhalefet yaptığı için İngiltere'ye sürgün edildi.

Londra'da 5 yıl yaşayan Cabet, burada ütopycı sosyalistlerden Robert Owen ile tanıştı ve Thomas More'un *Ütopya* adlı yapıtından etkilenerek Fransa'ya sosyalist olarak döndü ve yeni toplumsal örgütlenme biçimleri araştırmaya başladı. 1840'ta *Voyage en Icarie* ("Icaria Yolculuğu") adlı ütopycı romanını yazdı. Bu kitabında Cabet, üretim araçlarının kamulaştırılmasını savunmakta ve ideal bir toplum tablosu çizmekteydi. Icaria'da özel mülkiyet yoktur. Mutluluk ve güvenliğin hüküm sürdüğü bu kentte, tüm sermayeyi elinde toplamış olan toplulukta, tarım, Fourier'nin "falanster"lerinde olduğu gibi egemen bir rol oynamaktadır. Tüketim ve üretim topluluk tarafından belirlenmektedir. Çalışma, kapitalist toplumda olduğu gibi bıkırtıcı değildir. Makine sanayiinin ilerlemesiyle kolaylaşmış olan çalışma, topluluk üyelerinin yetenek ve isteklerine uydurulmuştur. Icaria'da yeni toplum düzenine geçişte, önce özel mülkiyet korunmuştur. Ancak sermaye ve miras üzerine konan mütetrakki vergiler mülkiyetin alanını hızla daraltmış, ücretlerin yasayla düzenlenmesi kapitalizme darbe indirmiştir. Vergilerden elde edilen, ya da askeri bütçelerin ortadan kaldırılmasıyla yapılan birikimle, herkese iş ve eğitim olanağı sağlanmıştır. Cabet, romanında vergi, zorunlu çalışma, ihtiyarlık yardımı ve sanayi ürünlerinin paylaşılması konularında özgün görüşler ileri sürmüştür. Hükümetin ticareti yönlendirdiği ve çalışmayı denetlediği bu ideal toplumda, hükümet dışındaki tek kurum aile reisinin önderliğindeki aile birimidir.

Cabet'nin görüşleri Fransa'da büyük bir ilgiyle karşılandı ve yandaşlarının sayısı 1847'de 400.000'i buldu. Icarian Hareketi'nin Fransa'da yayılması üzerine kuramını uygulama alanına geçirmek amacıyla Cabet, Owen'in önerisi üzerine Texas'ta bir arazi satın aldı. 1848'de 69 kişilik bir öncü Icarian grubu Texas'a gitti. Ertesi yıl kendisi de 600 kişiyle birlikte buraya geldi. Ancak arazinin arandığı koşullara uygun olmaması ve topluluk içinde ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle Icarian'lar dağılınca, Cabet bir grup yandaşı ile birlikte Illinois'te eski bir Mormon kasabası olan Nauvoo'yu satın alarak Icaria kentini kurdu ve düşlediği komün düzenini gerçekleştirmeye çalıştı. Cabet, 50 yıllık bir geçiş sürecinden sonra Nauvoo'da komünist bir düzen oluşturmayı amaçlamaktaydı. Ancak bir süre sonra topluluk içinde hoşnutsuzluklar, Cabet'nin baskıcı yöntemine karşı eleştiriler arttı ve 1856'da Cabet seçim sonuçlarını kabul etmeyince 200 yandaşı ile birlikte Icaria'dan

ayrılmak zorunda kaldı. 8 Kasım 1856'da Cabet'nin ölümünden sonra koloni önce Iowa'ya, sonra Corning'e göç etmek zorunda kaldı. Cabet'nin görüşlerinden esinlenmiş olan son örnek topluluk Yeni Icaria ise iktisadi güçlükler nedeniyle 1895'te terk edildi.

Cabet, örnek topluluklar ve ılımlı dönüşümlerle kurulacak ütopycı sosyalist toplumların varolan düzeni ortadan kaldıracağını düşünmekteydi.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Le Voyage en Icarie*, 1840, ("Icaria Yolculuğu"); *Histoire de la Révolution de 1830 et situation présente*, 1832, ("1830 Devrimi Tarihi ve Bugünkü Durum"); *Histoire Populaire de la Révolution française de 1789 à 1830*, 1839-1840, ("1789'dan 1830'a Fransız Devriminin Popüler Tarihi").
- **BAKINIZ:** FOURIER, MORE, OWEN.

CABİR

(8. yy ortaları-9. yy başları)

Arap, simyacı ve filozof. İslam düşüncesinde doğacı felsefenin öncülerinden ve simyanın kurucularından sayılır.

Horasan'ın Tus ilinde doğmuş, Irak'ta Kufe'de ölmüştür. Gerçek adı, Ebu Musa Cabir b. Hayyan el-Azdi ve el-Kufi'dir. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Kimi kaynaklarda Haran'lı olduğu, kimi kaynaklarda da doğum yerinin ve yılının bilinmediği ileri sürülür. Şii imamlarından Cafer-i Sadık'ın öğrencisi olduğu, ondan İslam bilimleri, *Kuran* ve Hadis öğrendiği söylenir. İbn Nedim ise *Kitab'ül-Fihrist* adlı kitabında Cabir'in pek çok yapıt verdiğini, sayısız bilim konusuyla uğraştığını ileri sürer.

Cabir'in olduğu ya da onun düşüncelerinden kaynaklandığı ileri sürülen yapıtların incelenmesi ve bu konuda sürdürülen karşılaştırmalı çalışmalardan anlaşıldığına göre, Cabir İslam ülkelerinde Anadolu-Yunan felsefesinin doğacı öğretisini yeni yorumlarla geliştirip yayan ilk düşünürdür. Onun felsefeye yaklaşımı özdekçi bir tutumla olmuş, özellikle simya adı verilen bilim alanı, bakış açısını oluşturmuştur. Cabir'in yapıtları üzerinde geniş kapsamlı çalışmalar yapan İtalyan bilgini Cardano onu dünyanın en büyük on iki bilgininden, bilgesinden biri saymıştır. Düşüncelerinde eski Babil inançlarından beslenen, İslam diniyle bağdaşma olanağı pek bulunmayan öğelerin bulunması, simya konusunda geniş kapsamlı çalışmalara girişmesi bilim tarihinde kendisine özel bir yer sağlamış, etki alanının genişlemesine yol açmıştır.

Cabir üzerinde çalışan araştırmacılar, onun yapıtlarını içerdikleri konulara göre, dört bölümde toplarlar. Birinci bölümde doğa bilimleri, özellikle, kimya ile ilgili yapıtları yer alır. İkinci bölümü Anadolu-Yunan felsefesinden kaynaklanan, Sabilik ve Batınlık'ten esinlenen yapıtları oluşturur. Üçüncü bölüme giren çalışmaları büyü, simya, tılsım gibi genellikle Orta Çağ'a özgü bilim dallarıdır. Dördüncü bölümde İsmaili inançlarını savunan, yorumlayan, açıklayan görüşlerini içeren yapıtlar bulunur.

Felsefeye eski Anadolu-Yunan filozoflarının, o dönemde bilinen, yazılarını okuyarak giren Cabir'in sorunlara bakış açısını gözlem oluşturur. Ona göre, güneşin devinimiyle bağlantılı olan "zaman" felsefenin başlıca konusudur. Bütün sorunların odağı zamandır. Sonsuz bir töz olan zaman bir "bütün"dür. Geçmiş, şimdiki süre ve gelecek zamanın bölümleri değil, zaman içinde geçen olayların, birbiriyle sınırlanışındır. Bu sınırlanışın tek nedeni ve ölçüsü güneşin devinimidir. Zaman, varlık türlerinin biçimlenişinde de, etkilidir. Güç (kuvvet), niteliği taşıyan bir varlık türü, gelecekte olandır. Böyle bir varlığın ortaya çıkışı gelecek denen süre içinde olabilir. Bu nedenle gelecek denen süre güç (kuvvet) niteliği taşıyan varlığın oluş olanağıdır. Oysa eylem niteliği taşıyan varlık ise "şimdi olan"dır. Güç niteliği taşıyan bir nesne (cisim) başka bir nesneye dönüşebilir. Güç, nesnenin özdeği (maddesi), eylem (fiil) ise biçimidir. Bütün madenler güç ve eylem olarak değişebilir.

Nesneler "bileşik" ve "yalın" olmak üzere ikiye ayrılır. Bileşik nesneler de, "salt" ve "salt olmayan" gibi iki türdür. Bütün bileşik nesneler yalınların birleşmesinden oluşur. Bu nedenle doğada bulunan varlıkların çoğu yalınların birleşmesinden ortaya çıkmış ve "bileşik" adını almıştır. Bileşiklerin birleşmesiyle (terkibü't-terakib) karmaşık nesneler oluşmuştur. Birleşme olayında, salt bileşiklerin örneği doğa, salt olmayanların örneği sıcaklık, soğukluk, karmaşıkların örneği de bitki, maden ve hayvandır. Doğada gelişme gizil güçten eyleme geçişle gerçekleşir. Bu nedenle bütün nesneleri kapsayan evren (doğa), niteliklerin çoğalmasıyla biçimlenmiştir. Evreni oluşturan (biçimlendiren) çoğalmanın da devinim, dinginlik, nicelik, nitelik gibi dört kuralı vardır.

Cabir'e göre bilginin biri duyular, öteki us olmak üzere iki kaynağı vardır. Duyularla sağlanan bilgiyle, belli gelişim aşamalarından geçilerek, usun bilgisine yükselir. Duyularla sağlanan bilginin kaynağı varlık türleri arasında en alt basamağı oluşturan dirmisel ve karanlık (hayvanî ve zulmanî) alandır. Us bilgisinin kaynağı ise, varlık türleri içinde en yüksek aşamada olan, tanrısal ve aydınlık (ilahî ve nurânî) kattır. Duyularla sağlanan bilgi görünen nesnelerin bilgisidir, buna "zahir", duyularla sağlanmayan, duyularüstü olan, yalnız usla kavranan bilgiye de "batın" denir.

İnsan biri gövde, biri ruh ya da "nefs" olmak üzere, iki ayrı nitelik taşıyan, tözden kurulmuştur. Gövde kendiliğinden değil, ruh etkisiyle devinir, dirilik kazanır. Bu nedenle gövde ruhun (nefsin) bir aracı durumundadır. Varlık türleri "başlangıçsız" ve "sonradan olan" diye ikiye ayrılır. "Sonradan olan"lar yaratılmıştır. Başlangıçsız varlıklar görünmeyen (batın) nesnelerdir. Sonradan olanlar ise görünen (zahir) nesnelerdir. Bu iki tür varlık da "bileşik" ve "yalın" olmak üzere iki ayrı nitelik taşır.

Cabir felsefenin içerdiği ilkeleri "mizan" kavramı altında toplamıştır. "Mizan" bütün varlık türlerinin, nicelik olarak, kurallarını oluşturan bütündür. Ona göre, bütün doğal olayları niceliğe, sayıya indirgeme olanağı vardır. Her doğal olay belli bir nedene dayanır. Nedeniz bir olay, bir nesne olamayacağı gibi, nedeni önceden bilmeden, olayı bilme olanağı da yoktur. Bir nesnenin başka bir nesneden, bir olayın

İki Töz

Eski Anadolu-Yunan felsefesinden kaynaklanan İslam düşüncesinde, insan denen bütünün ruh ve gövde gibi iki ayrı tözden kurulduğu görüşü yaygındır. Bu iki tözün yapısı, nitelikleri birbirine benzemez. Gövde özdektir, gene özdek niteliği taşıyan, değişik öğelerden kurulu bir bütündür, bir "bileşim"dir. Ruh ise yer kaplayıcı değildir, özdekten bambaşka bir niteliği vardır. Ruhun başlıca özelliği, gövdeye dirilik kazandırmak, düşünme eylemini sürdürmektir. Gövdeye devinme yeteneği kazandıran ruhtur. Bu nedenle gövde ruhun yönetimi altında bulunan bir araç niteliğindedir.

İnsanın, ruh-gövde gibi iki tözden kurulduğu görüşü İslam düşüncesinde yeni olmadığı gibi Yunan felsefesinin özgün bir buluşu da değildir. Eski Anadolu inançlarında, özellikle İÖ 5000 yıllarını aşan ve kazılardan çıkan buluntulardan anlaşıldığına göre, eski çoktanrı Anadolu dinlerinde ruh-gövde bağlantısının varlığı inancı yaygındı. Bir felsefe sorunu niteliği taşımayan bu inançlar, sonraki dönemlerde ortaya çıkan, ruh ve gövdeyle ilgili düşüncelerin kaynağıdır. İÖ 7-6. yy'larda ilk ürünlerini veren felsefe bu eski Anadolu inançlarından etkilenmiş, onların içerdiği sorunlara yeni bir biçim ve içerik kazandırmıştır. Bu sorunlar arasında en çok ilgi çeken, üzerinde en çok durulan ruh-gövde bağlantısı olmuştur. Tektanrı dinlerin ortaya çıkışıyla ruh-gövde bağlantısı daha çok ilgi toplamış, din ilkelerine dayanan düşünce çizgilerinin başlıca sorunu olmuştur.

Cabir'in düşünce ortamında, odak sorunlardan biri olan ruh-gövde ikilisi, iki ayrı tözün varlığına olan inançtan kaynaklanır. Bu inanç, özdekçi görüşe bağlananlar bir yana bırakılırsa, İslam düşüncesinin bütün dallarında egemendir. Varlık birliği görüşüne bağlanan tasavvuf-ta bile, Tanrı'nın değişik nitelikte görünüşleri olmasına karşılık, ruh ile gövde ayrı ayrı tözler olarak yorumlanır. Kimi düşünce akımlarında ruhun, tanrısal nitelikler taşıması nedeniyle ölümsüz, yüce bir töz olduğu görüşü savunulur. Gövde, töz olmasına karşılık, ruhun egemenliği altındadır. Gövde geçicidir, ruhun ayrılışıyla dağılır, toprağa dönüşür.

İslam felsefesinde, ruh-gövde ikilisinin ayrı ayrı tözler olduğu, bir dizge sorunu olarak 8. yy ortalarında görülür. Cabir, bu soruna çözüm arayan İslam düşünürlerinin öncüsü sayılır, ancak konuya yaklaşımı yeni bir yoruma dayanmaz. Sonraki dönemlerde, Platon, Aristoteles ve Plotinos felsefelerinden etkilenen bütün İslam filozoflarında ruh ve gövde iki ayrı töz olarak nitelenmiş, İslam düşüncesinin iki geleneksel ve temel sorunu olarak çağlar boyunca önemini korumuştur.

başka bir olaydan doğması nedensellik ilkesine bağlıdır.

Nitelikler nesnelerle bağlantılıdır. İster görünen, ister görünmeyen türden olsun, bütün nesnelerin nitelikleri ve karşıtları vardır. Nesnelerden nitelikleri ve karşıtları kaldırma olanağı da yoktur. Nitelik ve karşıtlık nesnenin varlığı gereğidir. Ancak nitelik nesnenin varoluşu nedeni değil, nesneyle "birlikte" dir. Durum karşıtlıklar için de böyledir. Karşıtlık bir oluşu nedeni diye düşünülemez.

Düşünme, tasarlama gibi işlemlerin açıklanışında, Cabir'in benimsediği yöntem beynin çalışmasından kaynaklanır. Ona göre beynin üç işlem gören, üç ayrı bölümü vardır. Birinci bölüm, kişinin alınına denk gelen, boşluktur. Burası düşlemenin, doğüstü varlıklar yaratmanın odağıdır. İkinci bölüm düşünme odağıdır. Bütün düşünce ürünlerinin kaynağı burasıdır. Bu odak, çalışma bakımından, düşkurma (düşleme) odağından daha işlektir. Daha devingendir. Üçüncü ve en üstün olan bölüm anımsama odağıdır.

Cabir'in anlayışına göre bilim içerdiği konuyla sınırlıdır. Bu sınır, bilimin, insanla olan ilişkisine, insanla arasındaki yakınlık-uzaklık niceliğine bağlıdır. Bilimler konuları bakımından yediye ayrılır. a- Tıp, konusu insan olması nedeniyle, insana en yakın olan bilimdir. Bu yüzden ilk aşamada bulunur. b- Sanat, c- Havass, d- Tılsım, e- Yıldızbilim, f- Doğa bilim (İlm-i Mizân), g- Biçimler bilimi (İlm-i tekvin). Cabir, bilimlerin, konulara göre düzenlenmesinde yer yer Aristoteles'in o çağda bilinen görüşlerinden yararlanmışsa da yeni bir yöntem de bulmuştur. Bu yöntemin başlıca kaynağı Sabiilik ve Batınlık inançlarıdır. Çoktanrıci dinlerden kaynaklanan, değişik görüşlerden beslenen, bu iki inanç kurumu bilimi insanın "bilinmeyen" yanını anlama çabası olarak görür. Özellikle usun kavrayış gücünü aşan konular Sabiilik ve Batınlık'ın en çok ilgilendiği, çözüm aradığı sorunlardır. Cabir, eski bir Sabii olması nedeniyle büyü, tılsım, simya, yıldızbilim (astroloji) konularına büyük bir ilgi duymuştur. Bu bilgi alanlarının başlıca uğraşı evrenin yapısı, kaynağı, onu kuran öğeler ve bu öğelerin, belli yöntemlerle, yeniden yapıp yapılamayacağıdır. Değişik madenlerden, nesnelerden altın yapma özlemiyle sürdürülen çalışmalar simya denen bilimin doğmasına yol açmıştır. Kimya biliminin ilkel biçimi olan simya Cabir'in elinde önemli bir araştırma alanı olmuş, bütün Orta Çağ boyunca Doğu'nun ve Batı'nın da ilgisini çekmiştir. Simya ile yıldızbilimin yan yana yürümesi evrenin yapısına yönelik soruna çözüm arama yüzündendir.

Cabir'e göre evren, bütün varlık türlerini kuşatan bir "bütün"dür. Bu bütün, en aşağısı en altta, en yücəsi en üstte olan değişik katlardan oluşur. Her kat, kendi odağında bulunan yıldızın adıyla anılır. Bu engin bütünün içinde ortaya çıkan her olay gizil güçten eyleme geçiş yoluyla gelişmektedir.

Cabir'in, İslam felsefesine getirdiği başlıca yenilik kendinden önce gelen ve o çağda bilinen Anadolu-Yunan filozoflarının görüşlerini açıklayarak eleştirilmesi, böylece eleştirinin İslam düşüncesinde yerleşmesini sağlamasıdır. Özellikle Sabiilik'le Yeni-Platonculuk arasında bir bağlantı kurmaya çalışması, sonraki dönemlerde etkili olmuş, tasavvufta yeni sorunların ortaya atılmasına olanak sağlamıştır. Kimi araştırmacıla-

ra göre Cabir'in doğa olaylarını nicelik ve sayıya indirgeyerek açıklamak istemesi Descartes'ın ortaya attığı kuramın çok önceden ileri sürülmüş bir örneğidir. Ancak, Descartes'ın, onun yapıtlarını okuyarak görüşlerinden yararlandığını gösterecek nitelikte bir kaynak bilinmiyor. İslam düşüncesindeyse doğacı, özdekçi felsefe anlayışının gelişmesinde Cabir'in etkisi sürekli ve büyük olmuştur.

• **YAPITLAR:**(başlıca):*Kitabu'l-Ahcâr*, ("Taşlar Kitabı"), yazma; *Kuabu't-Tecmi*, ("Toplama Kitabı"), yazma; *Kitabu'l-İştima*, ("İçerme Kitabı"), yazma; *Kitabu-Havasul-Kebir*, ("Büyük Seçkinler"), yazma.

• **KAYNAKLAR:** P. Kraus, *Studien zu Jabir ibn Hayyan*, 1931; A. Miel, *La Science Arabe*, 1939.

• **BAKINIZ:** CAFFER-İ SADIK, DESCARTES.

CABOT, John (1450-1499)

İtalyan, kâşif. İngiltere adına keşif yolculukları yapmıştır.

Asıl adı Giovanni Caboto'dur. 1450'de Cenova'da doğduğu sanılmaktadır. Ölüm yeri bilinmemektedir. 1461'de Venedik'e gitti ve 1476'da bu cumhuriyetin vatandaşı oldu. Orada bir ticaret ortaklığında çalıştığı sırada doğu Akdeniz kıyılarına yolculuk yaptı ve Mekke'ye gitti. Denizcilik bilgisini geliştirdi.

1484'te ailesiyle birlikte Londra'ya gitti. Batı'ya doğru gidildiğinde Asya'ya varılabileceğini düşünüyordu. Bu projesine destek sağlamak amacıyla 1490'ların başında İspanya'ya gitti.

1495'te yeniden İngiltere'ye döndü. 1496'da Kral VII. Henry, Cabot'a bilinmeyen yerleri araştırması için gezilere çıkma yetkisi verdi. Cabot yolculukta elde ettiği malları Bristol'e getirebilecek ve burada bu malların ticareti onun tekelinde olacaktı. Columbus'un İspanya adına gerçekleştirdiği keşifler Bristol'ü tüccarları Cabot'u desteklemeye yöneltmişti.

1496'da Cabot, Bristol'den tek bir gemiyle yola çıktı. Ancak kötü hava koşulları ve yiyecek sıkıntısı nedeniyle geri dönmek zorunda kaldı. 1497'de yanında 18 kişiyle birlikte yeniden Bristol'den yola çıktı. Bir süre İrlanda boyunca ilerleyen Cabot daha sonra batıya yöneldi ve Kuzey Amerika sahillerine vardı. Karaya çıktığı yerin neresi olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Newfoundland ya da Cape Race olduğu sanılmaktadır. Cabot bu topraklara İngiliz kralı adına el koydu. Daha sonra Nova Scotia ile Newfoundland'ın kuzey ucu arasında kalan bölgede yolculuğunu sürdürdü.

Asya'nın kuzeydoğu sahiline ulaşmış olduğunu sanan Cabot 6 Ağustos 1497'de Bristol'e döndü. Keşfettiği yerlerdeki toprağın çok verimli, iklimin de ılıman olduğunu açıkladı. Yeni yapacağı yolculukta eski vardığı yerden batıya doğru giderek Japonya'ya ulaşacağını düşündü.

1498'de kraldan yeni bir yolculuk için yetki alan Cabot 5 gemi ve 200 kişiyle Bristol'den ayrıldı.

Gemilerden biri kaza geçirince İrlanda sahillerinde demirledi. Öteki gemiler kuzey İskoçya bölgesi boyunca batıya doğru yola devam ettiler. Bundan sonrası için kesin bir bilgi yoktur. Cabot'un yeniden Amerika'ya ulaştığı, güney sahilleri boyunca yoluna devam ettiği ve sonra İngiltere'ye döndüğü sanılmaktadır. Ancak diğer bir iddiaya göre Cabot'un gemisi yolculuk sırasında kaybolmuştur.

- **KAYNAKLAR:** R. Almagià, *Gli Italiani: Primi esploratori dell'America*, 1937; S.E. Morison, *The European Discovery of America*, 1971; J.A. Williamson, *The Voyages of the Cabots and the English Discovery of North America*, 1929; J.A. Williamson, *The Cabot Voyages and Bristol Discovery under Henry VII*, 1962.

CABRAL, Amilcar (1921-1973)

Gine-Bissaulu siyaset adamı. Gine-Bissau'nun bağımsızlık mücadelesi-nin önderidir.

Cape-Verde'de doğdu. 20 Ocak 1973'te Gine'nin başkenti Conakry'de öldü. Lizbon'da tarım dalında yükseköğrenim gördü. Portekiz'de öğrenci olarak bulunduğu 1948'de, Centro de Estudos Africanos'un (Afrika Araştırmaları Merkezi) kuruluşuna katkıda bulundu. Daha sonra ülkesine dönen Cabral, bölgede Portekiz sömürgeciliğine karşı zaman zaman alevlenen, II. Dünya Savaşı'nın ardından da giderek yoğunlaşan bağımsızlık mücadelesine katıldı.

Cabral 1956'da PAIGC'i (Portekiz Ginesi ve Cape-Verde Adaları'nın Bağımsızlığı için Afrika Partisi) kurdu. PAIGC'in amacı, Portekiz Ginesi ve Cape-Verde Adaları'nı bağımsızlığa kavuşturmak, sömürgeciler ve diğer emperyalist güçlerle yapılan tüm anlaşmaları ortadan kaldırmak ve temel üretim araçlarını kamulaştırmaktı. PAIGC, 15 Kasım 1960'ta bir bildiri yayınlarak Portekiz'den, Portekiz Ginesi ve Cape-Verde Adaları'na bağımsızlık vermesini, buralardaki üslerini kaldırarak askerlerini geri çekmesini ve siyasal tutukluları serbest bırakmasını istedi. Bu öneriler reddedilip, uygulanan baskıcı siyaset daha da artırılınca PAIGC'in siyasi eylemi silahlı mücadeleye dönüştürüldü. 1963'te genel bir ayaklanma örgütleyen PAIGC, ülkenin üçte birine egemen oldu. Bu bölgelerde partinin programı uygulanarak tarım kooperatifleri kuruldu. Kırsal yörelerde ilköğretim zorunluluğu getirilirken, yetişkinlere de okuma-yazma eğitimi verildi. Köylere sağlık merkezleri açıldı. Portekiz parası kullanımdan kaldırılarak yerine takas getirildi.

Senegal ve Gine'nin desteğini alan bu hareketi, 1965'te bölgedeki diğer Portekiz sömürgeleri olan Angola ve Mozambik'deki bağımsızlığı savunan örgütler de destekledi. Daha sonra düzenli ordu birlikleri oluşturan PAIGC, 1966'da ülke topraklarının yarısını ele geçirdi.

Cabral 1969'da Portekiz hükümetine görüşme önerisinde bulundu. Bu öneri 1970'te sömürgelerde bir reform yapılacağı gerekçesiyle reddedildi. Bu

reformla sömürgeler Portekiz devletine bağlı özerk bölgelere dönüştürülecekti. Bu durumu kabul etmeyen PAIGC mücadeleye devam etti.

Cabral 8 Kasım 1972'de Cezayir'in de katıldığı bir uluslararası toplantıda, ülkesinde ulusal halk meclisi ve buna bağlı bölge meclisleri kurulacağını açıkladı. Aynı yıl geçici bir yürütme gücü oluşturuldu. Amilcar Cabral, 20 Ocak'ta Conakry'de bir suikast sonucu öldürüldü. Aynı yılın 24 Eylülünde Gine (Bissau) bağımsızlığını kazandı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Revolution in Guinea: an African People's Struggle*, 1969, ("Gine'de Devrim: Afrika Halkının Mücadelesi").

CABRAL, Pedro Alvares (1468-1520)

Portekizli denizci. Hindistan'a gitme amacıyla çıktığı bir gezide Brezilya'yı bulmuştur.

1467 veya 1468'de Portekiz'de Belmonte kasabasında doğdu, 1520'de Santarem kasabasında öldü. Uzun yıllar saraya hizmet eden soylu bir ailenin oğludur. Kısa zamanda Kral I. Manuel'in beğenisini kazanan Cabral'a 1497'de kimi ayrıcalıklar tanındı; adına gelir tahsis edildi. Amiralliğe atandıktan sonra 1500'de Vasco da Gama'dan sonra Hindistan'a gönderilen ikinci Portekiz filosunun komutasını aldı.

13 gemi ve 1200 denizciden oluşan filo 9 Mart 1500'de Lizbon'dan yola çıktı. Vasco da Gama'nın yolunu izleyecek olan Cabral, güneybatıya doğru hareket ederek Gine Körfezi'nin rüzgârsız sularına uğramayacaktı. Ancak akıntıyla sürüklenerek rotasını yitiren filo, 22 Nisan'da Brezilya kıyılarına ulaştı. Cabral, buraya "Terra da Santa Cruz" adını verdi ve Portekiz adına ülkeye el koydu. Ülke bugünkü adını bölgede çok yaygın olan, "pau brasil" denilen ve boya yapımında kullanılan bir ağaçtan almıştır.

Gemilerden birini haber vermesi için Portekiz'e gönderen Cabral, burada 10 gün kaldıktan sonra yoluna devam etti. 29 Mayıs'ta Ümit Burnu'nu geçerken fırtınaya yakalandı, dört gemisini yitirdi. 13 Eylül'de Calicut'a vardı, ticaret yapmak amacıyla gönderilen kurul, saldırıya uğrayınca, Cabral kenti bombaladı, 10 gemiyi batırdı. Daha sonra Cochin limanına giderek Cochin prensi ile ticaret anlaşması imzaladı. 6 gemisini değerli baharatlarla doldurdu, birkaç limana daha uğradıktan sonra dönüş yolculuğuna başladı. 23 Haziran 1501'de Portekiz'e vardığında yalnızca dört gemisi kalmıştı. Bundan sonra kendisine sorumluluk verilmeyen Cabral, yaşamını Beira Baxia Eyaleti'ndeki çiftliğinde sürdürdü.

Kimi kaynaklara göre Brezilya, daha önce, 1492'de Kolomb'un filosu içinde yer alan Nina gemisinin kaptanı Yânez Pinzon tarafından keşfedilmiştir. Ancak yine de asıl kâşifin Cabral olduğu savı daha yaygındır. Mezarı 1848'de Brezilyalı tarihçi Francisco Adolfo Varnhagen tarafından bulunan Cabral, doğumunun 500. yılı olan 1968'de Brezilya ve

Portekiz'de şenliklerle anıldı, Rio de Janeiro ve Lizbon'da onuruna anıtlar dikildi.

Cabral'ın gezilerini Ramusio, 1563'te yazdığı *Navigazioni e Viaggi* adlı kitabında anlatmıştır.

• KAYNAKLAR: Jose Carlos Amado, *Pedro Álvares Cabral*, 1968; D. Antonio Pereira, *Pedralvares*, 1968.

• BAKINIZ: GAMA, MANUEL.

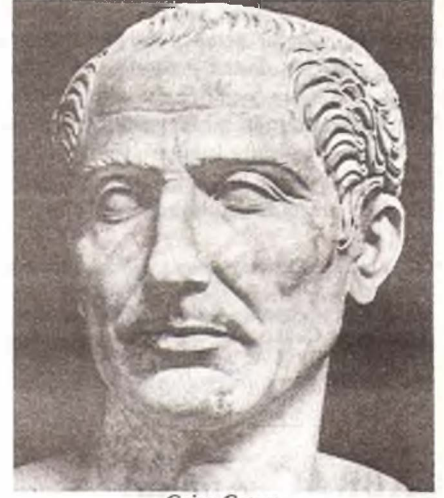
CACOYANNIS, Michael (1922)

Yunanlı sinema yönetmeni. Yunanistan'ın uluslararası ün kazanmış yönetmenlerindendir.

11 Haziran 1922'de, Kıbrıs'ta doğdu. İngiltere'de hukuk öğrenimi yaptı ve hukukçu olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında BBC'ye Rumca programlar hazırladı. Bu arada oyunculuk ve tiyatro yönetmenliği konusunda kurslara katıldı. 1946'da Old Vic tiyatrosuna girerek, *Salome* oyunu ile oyunculuğa başladı. 1951'de oyunculuktan vazgeçince İngiltere ve ABD'de yönetmen olarak çalışma olanaklarını aradı. Bu çabaları boşa çıkınca Yunanistan'a döndü ve 1953 yılında ilk filmi olan *Kyriakatiko Xypanima*'yı ("Atina'da Bir Rüzgâr") çekti. 1955'de çektiği *Stella* ise çeşitli uluslararası ödüller kazandı. Bunu aynı yıl *To Koritsi Me Ta Mavra* ("Siyah Elbiseli Kız") izledi. Bu filmlerinde Atina ve çevresini anlatışındaki görsel zenginlik ve küçük, yerel olaylara yaklaşımındaki duygu yoğunluğuyla Yunan sinemasının dikkate değer yönetmenlerinden biri olduğunu kanıtladı. Az çok aynı doğrultudaki *To Telefteo Psema* ("Bir Gurur Meselesi"), *Eroica* ve dışarıda çektiği *Il Relitto*'dan ("Serseri") sonra, Cacoyannis Yunan tragedyalarına yöneldi. 1961'de özgür bir koreografi anlayışıyla, tarihi dış mekânlarda çektiği *Elektra* bu yöneliminin en başarılı örneği, hatta bazılarının sinemanın en kusursuz Yunan tragedyası uyarlaması sayıldı. Cacoyannis'in uluslararası piyasadaki en büyük başarısı ise 1964 tarihli *Zorba the Greek* (Zorba) oldu. Film, turistik bir Yunanistan dekoru ve Anthony Quinn, Alan Bates, Irene Papas gibi güçlü yıldızlardan yararlanıyordu.

Cacoyannis bundan sonra yeniden Yunan tragedyasına yöneldi ve *Troyalı Kadınlar*'ı Broadway dışında sahneledi. Oyunun başarısı sonucunda aynı prodüksiyonu Vanessa Redgrave, Irene Papas, Katharine Hepburn gibi yıldızlarla sinemaya uyarladı. Cacoyannis'in son filmleri 1973'teki Kıbrıs Çıkartması üzerine yaptığı *Attila* '74 belgeseli ve 1977 tarihli *Iphigenia* uyarlamasıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Kyriakatiko Xypanima*, 1953, ("Atina'da Bir Rüzgâr"); *Stella*, 1955; *To Koritsi Me Ta Mavra*, 1955, ("Siyah Elbiseli Kız"); *To Telefteo Psema*, 1957, ("Bir Gurur Meselesi"); *Eroica*; *Il Relitto*, 1960, ("Serseri"); *Elektra*, 1961; *Zorba the Greek*, 1965, (Zorba); *The Trojan Women*, 1971, ("Troyalı Kadınlar"); *Attila* '74, 1973; *Iphigenia*, 1977.

Gaius Caesar

CAESAR, Gaius (İÖ 100 - İÖ 44)

Romalı devlet adamı. Roma cumhuriyetini diktatörlüğe dönüştürmüştür.

Gaius Julius Caesar, İÖ 13 Temmuz 100'de Roma'da doğdu. İÖ 15 Mart 44'te aynı yerde öldü. Söylenceye göre soyu Roma'nın kurucusu Aeneas ile Küçük Asya ana tanrıçasına dek dayanır. Babası Gens Julia adlı patrici ailesinden olup bir süre *preator* ve *prokonsül* oldu. Annesi ise bir plep olan Aurelia'dır. Söylenceye göre dünyaya gelişi tıp tarihine Cäsariyen (Sezaryen) adıyla geçen bir ameliyatla gerçekleşmiştir.

Teyzesi Julia Halk Partisi'nin önde gelenlerinden Gaius Marius ile evli olduğundan baştan beri bu parti ile ilişkili olan Caesar, İÖ 83'te bu partinin yandaşlarından konsül Cornelius Cinna'nın kızı Cornelia ile evlendi. İÖ 82'de kendini diktatör ilan eden Sulla, Caesar'dan Halk Partisi ile ilişkisini kesmesini ve eşinden ayrılmasını istedi. Bu isteği kabul etmeyen Caesar'ın tüm hakları elinden alındı. Öldürülmekten Vesta rahibelerinin yardımıyla kurtuldu ve sürgüne gönderildi. İÖ 78'de Sulla'nın ölümü üzerine sürgünden dönen Caesar, Sulla anayasasına karşı verilen mücadeleye katıldı. Pompeius ile Licinius Crassus'un senatonun karşıtı olan partiyle ilişkilerinde önemli rol oynadı.

Pompeius ile Crassus aralarındaki anlaşmazlığı unutup, İÖ 70 yılının konsülleri olduktan sonra Sulla'nın gerici nitelikteki yasalarını kaldırdılar. Pompeius'un önerisiyle halk tribunluğu yeniden oluşturuldu.

Crassus, Caesar'ın yeteneğini görerek yükselmesi için gerekli parayı verdi. Caesar İÖ 68'de *quaestor* (ceza davaları ve mali işleri yürütme sorumlusu) seçilerek senatoya girdi.

İÖ 78'de Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan korsanlar büyük sorun yaratıyorlardı. Pompeius, İÖ 67'de bu sorunu çözmek üzere olağanüstü yetkiyle Akdeniz kıyılarını denetlemek üzere üç yıl süreyle

prokonsül (konsül yetkisiyle donanmış eyalet valisi) oldu. Bir donanma oluşturan Pompeius, korsanlar sorununu üç ayda çözümleyerek Roma'da büyük ün kazandı. İÖ 66'da konsül Cicero'nun yardımıyla Kilikya, Bitinya ve Asya eyaletleri valiliğine getirilerek Pontus Kralı VI. Mithridates'e karşı girişilen savaşa komutan oldu.

Pompeius'un güçlenmesi Crassus ile onun yardımıyla *quaestor* olan Caesar'ı ürkütüyordu. Bu nedenle o Doğu'da iken Caesar ile Crassus, Roma'da senatoyu yıpratmaya ve senatörler arasındaki çelişkilerden yararlanmaya çalışıyorlar, para ile devlet memurlarını ve halk tribunlarını elde ederek istedikleri kararları çıkartıyorlardı. Giderek güçlenen Pompeius'a karşı yasadışı yöntemlere de başvurdular. İÖ 66'da Catilina'nın düzenlediği suikaste katıldılar. İÖ 65 yılının konsüllerini öldürmeyi amaçlayan bu suikastin ardından Crassus diktatör, Caesar da *magister equitum* (süvari komutanı) olacaklardı. Ancak suikast gerçekleşmeden açığa çıkınca bu işten sıyrılarak Caesar *aedil* (kent yöneticisi) Crassus ise *censor* (askeri ve mali kayıtları düzenleyen sorumlu) oldular.

Caesar'ın İÖ 63'te, oluşturulması planlanan toprak yasasını yürütecek komisyona seçilmesi Cicero'nun başı çektiği bir grup senatör tarafından engellendi. Ardından *pontifex maximus* (devlete ilişkin din işlerinden sorumlu başrahip) seçildi. Aynı yıl Catilina'nın ikinci suikast girişiminin ardından yakalanan suikastçilerin cezalarının ölüm yerine ömür boyu hapse çevrilmesi için çabaladı. Ancak Senato, Cicero ve Cato'nun [Genç] ısrarıyla ölüm kararı aldı.

Caesar İÖ 61'de Hispania Ulterior (Kuzeybatı İspanya) eyaletine *propraetor* (*praetor* yetkisiyle donanmış eyalet yöneticisi) oldu. Burada Lusitanlar'ın ayaklanmalarını bastırdı ve pek çok ganimet elde ederek İÖ 60'ta Roma'ya döndü. İÖ 59'da konsül seçildi. Ancak öbür konsül Bibulus, oligarşi (seçkin azınlık) kesiminden olduğundan anlaşamadılar. Bunun üzerine Caesar senatoya karşı olan Pompeius ve Crassus ile işbirliğine karar verdi. Bunlardan Pompeius Doğu seferi dönüşü askerleri için toprak istemiş, senato bu isteği kabul etmemiş ancak Pompeius ordusunu dağıttığı için senatoya karşı çıkamamıştı. Caesar'a baştan beri parasal destek sağlayan Crassus ise, senatodan mültezimler için istediği mali kolaylıkları elde edememişti. Üçü bir araya gelerek siyasal konularda birlikte tavır almak üzere gizli bir anlaşma yapıp I. Triumvirliği oluşturdular.

Hemen ardından Senatoyu etkileyen Caesar Pompeius'un Doğu seferine katılan veteranlara (eski askerler) yönelik bir toprak yasası hazırladı. Bu yasayla İtalya'da Campania dışındaki devlete ait tüm topraklar oluşturulacak bir komisyon tarafından paylaştırılacaktı. Öneri senato tarafından kabul edilince halk meclisine götürdü. Pompeius'un ve veteranların etkisiyle halk meclisi yasayı kabul etti. Bunun üzerine Caesar senatoyu aradan çıkararak tüm önerilerini doğrudan halk meclisine göndermeye başladı. Bu duruma karşı muhalefet yoğunlaşınca triumvirliği güçlendirmek amacıyla kızı Julia'yı Pompeius ile evlendirdi. Ardından Genç Cato'nun muhalefetine karşın ikinci bir toprak yasası çıkarıp Campania'daki devlet topraklarını da yurttaşlara dağıttı. Bu yasayla hem halkı kendine daha çok bağladı hem de Roma'da

oturup devletten parasız buğday alanların sayısını azalttı.

Triumvirliğin yaşamasını arzu eden, ancak Cicero'nun desteklediği Pompeius'un senatoda güç kazanmasını da istemeyen Caesar, Cicero ve Genç Cato'yu Roma'dan uzaklaştırdı. Halk meclisinin onayıyla Cisalpina (Kuzey İtalya) ve Illyricum (bugün Yugoslavya) eyaletlerinin beş yıl süreyle yönetimlerini ve buralarda üç lejyon (4.200 kişilik Roma birliği) oluşturma haklarını aldı. Kuzey İtalya halkı içinde pek çok yandaş edindi. Ardından senato Caesar'a Galya Narbonensis (Güney Fransa) eyaletinin yönetimini ve burada bir lejyon oluşturma hakkını da verdi.

İÖ 58'de kuzeye giden Caesar buradaki Roma eyaletlerinin güvenliğini sağlamak ve Roma'nın müttefiki Aedular'ı korumak amacıyla sekiz lejyon oluşturdular. Aedular'ı tehdit eden Helvetler'i bozguna uğratması Galler'deki diğer Kelt kabilelerinin ona büyük bir güven duymasına yol açtı. Ardından Seine bölgesindeki Suebler'i yenerek Ren'in doğusuna sürdü. Kışı Galya Cisalpina'da geçirdikten sonra İÖ 57'de Kuzey Galya (bugün Belçika) kabilelerini denetimi altına aldı. Loire ve Seine nehirleri arasında yaşayan kabileler ise kendi istekleriyle Caesar'a boyun eğdiler. İÖ 56'da Galya'nın kuzey kıyılarını da ele geçirdi. Galya'daki başarısı, on lejyona ulaşan ordusu ve aldığı ganimetler Caesar'a Roma'da büyük güç kazandırdı. İÖ 56'da Pompeius ve Crassus ile Lucca'da bir araya gelerek triumvirliği beş yıl daha uzattılar. Yandaşları olan iki yüz senatörün de katıldığı bu toplantıda alınan karar gereğince, Pompeius ile Crassus İÖ 55'de konsül seçilip ayrıca beş yıl süreyle Suriye ve İspanya eyaletlerinin yönetimini üstlendiler. Caesar'ın Galya'daki yöneticiliği ise beş yıl uzatıldı. Caesar, İÖ 55'te iki lejyon askerle Galya ve Britanya arasındaki kanalı geçerek Güney Britanya'da karaya çıktı. Thames nehrinin kuzeyine dek ilerledi. Buradaki kabilelerle çarpıştı. Ancak kış gelince geri çekilmek zorunda kaldı.

İÖ 54'te Caesar'ın Pompeius ile evli olan kızı Julia'nın ölümü, İÖ 53'te büyük bir orduyla Doğu'ya gidip Partlar'la savaşan Crassus'un yenilgiye uğrayarak öldürülmesi triumvirliğin sonu oldu.

İÖ 53 ve İÖ 52 yıllarında Roma yoğun bir karmaşa yaşadı. Tek kişinin egemenliğine karşı çıkan oligarşi bile yönetimin tümüyle Pompeius'a verilmesini istiyordu. Karışıklıklar nedeniyle devlet görevlilerinin seçimleri de yapılamadı. Sonunda Pompeius, İÖ Şubat 52'de tek başına konsül (*Consul sine Collega*) seçildi. İşe başlar başlamaz hem kendinin hem de Optimatlar'ın (memur soylularının) çıkarlarıyla çelişen Caesar'ın egemenlik planlarını baltalayıcı düzenlemeler yaptı.

Öte yandan Caesar, Galya'da bir ayaklanmayı bastırmakla uğraştığından Pompeius'un oldu bittiye gelen konsüllüğüne karşı bir tavır alamadı. Bunun üzerine Pompeius herhangi bir devlet görevine girmek isteyen kişinin bizzat Roma'ya gelmesini zorunlu kılan yasayı eyaletlerden de aday olunabileceği biçiminde değiştirip Caesar'ın Galya'da kalarak dışardan adaylığını koyabilmesine olanak sağladı.

Ancak Roma'nın yönetimini tek başına ele geçirmeye çalışan Caesar, Galya'da güçlü bir ordu oluşturu-

İktidarın güçlenmeye başlaması

Konsül seçilmesi

Pompeius'la savaşımı

rup Kuzey İtalya halkının desteğini de sağladıktan sonra gerekirse savaşarak yönetimi ele geçirmeyi tasarlıyordu. Önce yasal yolu denemek istedi. İÖ 50 yılının halk tribunu Scribonius Curio'yu rüşvetle satın aldı. Curio, senatodan Pompeius ve Caesar'ın proconsulluklarının ve eyaletlerinin geri alınmasını istedi. Önerisi Pompeius ve oligarşinin tutucu kesimi tarafından kabul edilmedi. Bu sırada Caesar'ın kuzey sınırını aşıp Roma'ya ilerlediği haberi geldi. Bunun üzerine senato, Caesar'ı yasa dışı ilan ederek, Roma'nın savunmasını Pompeius'a verdi. İÖ 49 yılının halk tribunları Marcus Antonius ile Cassius Longinus bu karara karşı çıkarak Caesar'ın yanına kaçtılar. İÖ 10 Ocak 49'da Kuzey İtalya'daki Rubico nehrini geçen Caesar Orta İtalya'ya yöneldi. Bu sırada Pompeius da kendi savaş tasarısını senatoya kabul ettirdi. Buna göre Roma ve İtalya boşaltılarak doğu eyaletlerinde yeni güçler oluşturulduktan sonra, İspanya'dan da gelecek güçlerle birlikte Caesar'a saldırılacaktı.

Caesar, Orta İtalya'ya geldiğinde senatoya önerdiği yeni anlaşma da kabul edilmeyince Corfinium'u ele geçirdi. Burada kendisine karşı savaşan güçleri bağışladı. Ardından güneye indi. Pompeius ile anlaşarak savaşı önlemek istedi. Ancak Brindizi'den karşıya geçen Pompeius'a yetiemedi. Roma'ya dönen Caesar, senatörleri bir araya toplayarak kendisine yasal bir konum kazandırmayı düşündü. Ancak bunu gerçekleştirmedi. Marcus Antonius'u İtalya içinde asker toplamakla, Curio'yu Sicilya ve Afrika'da düzeni sağlamakla görevlendirdi. Yandaşı paetor Aemilius Lepidus'u Roma'da bırakarak kendisi de Pompeius yanlısı önemli bir gücün bulunduğu İspanya'ya hareket etti. Pireneler'i aştı. Ebro nehrinin kuzeyinde Pompeius'un legatlarıyla (komutan yardımcıları) karşılaştı. Önce yenilgiye uğradı. Ardından halkın da desteğiyle üstünlüğü ele geçirdi. Tüm İspanya'yı denetimi altına aldı.

Caesar, İspanya'dayken Lepidus tarafından diktatörlüğe seçilmişti. Ancak 11 gün süren bu diktatörlüğün ardından Roma'ya dönüp yandaşı aristokrat Servilius İsaureus ile birlikte İÖ 48 yılının konsülü oldu. Diğer görevlere de yandaşlarını getirdi. Bir süre ekonomik sorunlarla uğraştıktan sonra 12 lejyon ve birçok atlı askerin toplandığı Brindizi'ye gitti. Öte yandan Makedonya'yı merkez edinen Pompeius, 9 lejyon ve doğuda kendisine bağlı olan devletlerin gönderdiği yardımcı güçlerle büyük bir ordu oluşturmuştu. Caesar, İyon denizine Pompeius donanmasının egemen olmasına karşın İÖ Ocak 48'de 7 lejyonluk bir güçle karşıya geçerek Epirus'un kuzeyinde karaya çıkmayı başardı. Orikon ve Apollonia'yı aldıktan sonra Dyrrhachium'u kuşattı. Pompeius kenti savundu. Bu sırada Marcus Antonius yeni lejyonlarla Caesar'ın yardımına geldi. Caesar bir plan hazırlayarak Teselya'ya çekildi. Pompeius onu izledi. İki ordu İÖ 9 Ağustos 48'de Teselya'da Pharsalos'da karşılaştı. Pompeius yenilerek kaçtı. Pek çok yandaşı bu arada Marcus Brutus da Caesar'ın yanına geçti. Caesar tutsak askerleri de kendi ordusuna kattı. Senatörlerle atlıları serbest bıraktı.

Caesar, Pharsalos zaferinin ardından ordusunun büyük bir bölümünü Marcus Antonius ile İtalya'ya gönderdi. Kendisi de Pompeius'u izlemek ve doğudaki eyaletleri kendisine bağlamak için Çanakale Boğa-

zı'ndan Asya Eyaleti'ne geçti. Ardından Pompeius'un Mısır'a kaçtığını öğrendi. Bu sırada Mısır'da başta bulunan XIV. Ptolemaios ile kızkardeşi Kleopatra taht kavgası yapıyorlardı. Pompeius İÖ 55'te babasının yeniden tahta çıkmasına yardım ettiği Mısır kralının kendisine destek olacağını umuyordu. Ancak kral, çevresindekilerin daha güçlü olan Caesar'dan yana tavır alması önerilerine uyararak, Mısır'a gelen Pompeius'u İÖ 28 Eylül 48'de karaya çıkar çıkmaz öldürttü. İÖ 2 Ekim 48'de küçük bir donanma ile İskenderiye'ye gelen Caesar'a bir tepsi içinde Pompeius'un başını ve mühürlü yüzüğünü sundu.

Öte yandan Kleopatra'ya duyduğu ilgi ve Mısır'ı topraklarına katma düşüncesi Caesar'ı bu ülkedeki taht kavgasının içine soktu. Ancak içişlerine karışılması Mısırlıların kızdırdı. Caesar, kralın güçleri tarafından sarayda kuşatıldı. Aylarca süren bu kuşatma sırasında yalnızca deniz yolu açıldı. Doğudaki eyaletlerden yardım isteyen Caesar, İÖ Mart 47'de Bergama Prensi Mithridates'in yardımıyla kuşatmayı yarı. İÖ 27 Mart 47'de Mısır güçlerini yenilgiye uğrattı. Kral kaçarken Nil'de boğuldu. İskenderiye'yi teslim alan Caesar Mısır'ın yönetimini Kleopatra ile kardeşi XV. Ptolemaios'a verdi. Ancak muhafız alayını İskenderiye'de bıraktı.

Caesar, Mısır'dayken Kırım kralı Pharnakes ayaklanarak Bitinya-Pontus'ta yönetimi ele geçirmişti. Bu durumu öğrenen Caesar, Filistin, Suriye, Kilikya üzerinden Anadolu'ya geldi. Halys (Kızılırmak) doğusunda Zela'da (Zile) 1 Ağustos 47'de karşılaştığı Pharnakes'i öylesi çabuk bir yenilgiye uğrattı ki daha sonra bunu senatoda *Veni, vidi, vici* (geldim, gördüm, yendim) sözcükleriyle ifade etti. Böylece Çanakale'den Mısır'a dek uzanan bölge Caesar'ın egemenliğine girmiş oldu.

Bu başarıları Roma'daki gücünü de artırdı. İÖ Eylül 48'de beş yıl için konsül, bir yıl için de diktatör seçildi. Caesar'a ayrıca halk tribununun, senatonun ve halkın onayını almadan savaş ve barışa karar vermek, eyaletlere yönetici seçmek, halk tribunları ve aediller dışında istediği göreve atama yapabilmek yetkileri tanındı. Tüm bu yetkileri sahiplenen Caesar bir diktatör gibi davranmaya başlayıp Marcus Antonius'u kendisine *magister equitum* (diktatör yardımcısı-süvari komutanı) seçti. Ancak Caesar'ın henüz doğudan dönmediği bu dönemde Marcus Antonius Roma'da düzeni sağlayamadı. Campania'daki askerler ayaklandı. Halk ise durumdan tedirgindi.

Caesar, İÖ Ekim 47'de İtalya'ya döner dönmez Marcus Antonius'u görevden aldı. Roma önlerine dek gelmiş olan ayaklanmacı askerleri yatıştırdı. Cicero'yu yanına aldı. Roma'da durumu düzene soktu. İÖ 46'da Lepidus'la birlikte üçüncü kez konsül seçildi. Diğer görevlere de yandaşlarını getirdi.

Bu sırada Pompeius yanlıları da Kuzey Afrika'da örgütleniyordu. 14 lejyon ve 120 filden oluşan güçlü bir ordu ile büyük bir donanma hazırladılar. Pompeius'un kayınpederi Metellus Plus Scipio komutasındaki bu güçler Sicilya ve Sardinya'ya saldırılar düzenlediler. Bunun üzerine Caesar İÖ 47 sonlarında Afrika'ya hareket ederek Hatrumetum'a bir çıkarma yaptı. Karşı taraftan kendisine yandaşlar edindikten sonra İÖ 6 Nisan 46'da Thapsus'ta Pompeius yanlılarını büyük bir bozguna uğrattı. Pompeius'un oğulları

Caesar'a karşı güçlerin toplandığı İspanya'ya kaçtılar. Bu sırada komutasındaki güçlerle birlikte Utica'da bulunan Genç Cato, Pompeius yanlılarının yenilgisini ve Caesar'ın kendi üzerine geldiğini öğrenince intihar etti.

Caesar, Numidia topraklarının bir bölümü üzerinde Africa Nova (Yeni Afrika) Eyaleti'ni kurarak valiliğine de tarihçi Sallustius Crispus'u atadı. Bir bölümünü ise müttefiki Moritanya kralı Bocchus'a verdi. İÖ 25 Temmuz 46'da Roma'ya dönen Caesar, senato tarafından dört zafer alayı düzenleme hakkı, on yıllık diktatörlük, üç yıllık censorsluk ve olağanüstü görevliler atama yetkisiyle ödüllendirildi.

Caesar bu hak ve yetkilere dayanarak devlete yeni biçimini verdi. Muhafızlarına başşövalye davranarak seçkinlerin güvenliğini kazandı. Veteranlarına zora başvurmaksızın toprak ve para sağladı. Halkın durumunu düzeltmek için yeni kararlar aldı. Devletten parasız buğday alanların sayısını yarı yarıya azaltarak bunların bir bölümüne iş sağlamak için bir bayındırlık atılımına girişti. Paralı kesimlerin fazla harcamalarını kısıtladı. İtalyan nüfusunun azalmaması için 20 ile 40 yaş arasındaki vatandaşların yabancı ülkelerde üç yıldan fazla kalmaması, senatör çocuklarının ise ancak resmi görevle yurt dışına çıkması kurallarını getirdi.

Caesar'ın devleti yenileştirme çalışmaları İspanya sorunu nedeniyle kesintiye uğradı. Güney İspanya'daki Caesar karşıtı hareket Pompeius'un oğullarının buraya gelmesiyle güç kazandı. Buradaki valilerin yardım istemeleri üzerine Caesar Lepidus'u kendi yerine bırakarak İÖ 46 Kasım'ında Roma'dan ayrıldı. İspanya'da kendisine bağlı kalan lejyonlarla birlikte oldukça büyük bir güç oluşturdu. Önce küçük çarpışmalarla karşı güçleri zayıflatmaya çalıştı. Sonunda İÖ 17 Mart 45'te Munda'da büyük bir savaşla İspanya'daki son direnişi de kırdı. Caesar İspanya'dan ayrılmadan önce güney, doğu ve batı kıyılarında koloniler kurdu. Bu kolonilere veteranlarını, Romalı proleterleri ve son savaşta kendisiyle işbirliği yapan yerli halkı yerleştirdi.

Roma'ya dönen Caesar'a senato yeni haklar ve yetkiler verdi. İÖ 46'da on yıllık süre için verilen diktatörlük Aralık İÖ 45'de ölene dek diktatör (*dictator perpetuus*) kalma biçimine dönüştürüldü. Böylece Roma'nın tek hakimi oldu. Ayrıca imparatorluk sanını özel adı gibi kullanma hakkı ve *sacrosanctus* (dokunulmazlık) tanındı. İÖ 45'te öldükten sonra tanrılar arasında kabul edilmesine karar verildi. İstedığı zaman zafer alayında giyilebilen giysilerle de dolaşmak ve başında defne dalından çelenk taşıma hakkı verildi. Doğduğu aya (*Quintilis*) *Julius* (Temmuz) adı verildi. İÖ 44'te sikkeler üzerine ad ve sanının yanı sıra portresini de koydurarak hayatta iken sikkelere portresi konan ilk Romalı oldu.

Caesar diktatörlüğü sırasındaki uygulamalarıyla senatonun oluşum ve yetkilerini bir hayli değiştirdi. Kendisine destek sağlamak için yüksek düzeydeki devlet görevlilerinin sayısını artırdı. Bu görevlere yandaşlarını getirdi. Senatoya salt Romalı seçkinlerin değil tüm İtalya kent ve eyaletlerinin temsilcilerinin katılmasını sağlayarak oligarşinin gücünü tümüyle yok etti. İtalya kentleri ve Roma eyaletleri arasındaki hukuki farklılaşmayı gidererek tüm eyaletlere Roma vatandaşlığı hakkını tanıdı.

Bütün bu gelişmeler olurken Caesar, Daklar ve Partlar'a karşı doğu sınırını belirlemek ve güvenliğini sağlamak amacıyla bir doğu seferi düzenlemeye karar verdi. Bu sefer sırasında daha güçlü olmak için kendini kral ilan etme girişimleri senatörler ve halk tarafından hoşnutsuzlukla karşılanınca bundan vazgeçti. Buna karşın cumhuriyetçiler onun uygulamalarının giderek krallığı geri getireceğinden kuşkulanaarak Caesar'ı ortadan kaldırmaya karar verdiler. Kızkardeşinin kocası Cassius Longinus ve yakın dostu Marcus Brutus'un başı çektiği suikastçiler İÖ 15 Mart 44'te bir senato toplantısı sırasında Caesar'ı bıçaklayarak öldürdüler. Suikastçiler arasında Brutus'u da gören Caesar'ın, *et tu Brute?* (Sen de mi Brutus?) sözü tarihe geçmiştir.

Erkek çocuğu olmayan Caesar, kızı Julia da çocuğu olmadan öldüğü için yeğeni Octavius'u (Augustus) evlat edinmişti. Caesar'ın ölümünden sonra onun yerine geçen Octavius, Marcus Antonius ve Lepidus ile birlikte II. triumvirliği oluşturarak Caesar'ın katillerini tek tek yok etti.

Caesar devlet adamlığının yanı sıra Latin edebiyatının önde gelen yazarlarından. Galya savaşlarını ve Galya'yı ele geçirmesini konu alan *De Bello Gallico* (Galya Savaşı Üzerine) ve Pompeius ile arasındaki iç savaşı anlattığı *De Bello Civili* ("Sivil Savaş Üzerine") adlı tarihi yapıtları günümüze dek Latin klasikleri arasındaki önemini korumuştur. Ayrıca, *Laudes Herculis* (Herakles'e Övgü), *Oidipus*, *Dicta collectanea* (Toplanmış Vecizeler), *Anticato* (Cato'ya Karşı), *Iter* (Seyahat) adlı yapıtları kaybolmuştur.

Caesar'ın yaşamı, savaşları ve ölümü pek çok yapıta konu olmuştur. Shakespeare'in *Julius Caesar*, Voltaire'in *La mort de Jules César* (Jules César'ın Ölümü), Bernard Shaw'un *Caesar and Cleopatra* (Caesar ve Cleopatra), Bertolt Brecht'in *Die Geschichte des Herrn Julius Casar* (Bay Jül Sezar'ın İşleri) adlı yapıtları bunların en tanınmışlarıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De Bello Gallico*, 8 kitap, İÖ 51, (Galya Savaşı, 1949); *De Bello Civili*, 3 kitap, ("Sivil Savaş Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** F. Altheim, *Römische Geschichte*, 2 cilt, 1948; H. Demircioğlu, *Roma Tarihi*, 1953; M. Gelzer, *Caesar, Politician and Statesman*, 6. baskı, 1960; A. Heus, *Römische Geschichte*, 1964; T. Mommsen, *Römische Geschichte*, 3 cilt, 1854-1856.

• **BAKINIZ:** ANTONIUS, AUGUSTUS, BRUTUS, CATTILINA, CATO [Genç], KLEOPATRA, LICINIUS CRASSUS, MITRIDATES VI, POMPEIUS, SULLA.

CAETANO, Marcello José (1906)

Portekizli devlet adamı. Salazar'dan sonra 1968-1974 arasında başbakanlık yapmıştır.

17 Ağustos 1906'da Lizbon'da doğdu. Orta halli bir ailedendi. Hukuk öğrenimi gördü. "Integralistas"

denilen aşırı sağcı bir topluluğa katıldı. İdare hukuku uzmanı olarak maliye bakanlığına girdi. O dönemde maliye bakanı olan Salazar'ın dikkatini çekerek 1929'dan sonra onun danışmanlığına getirildi.

Salazar 1932'de başbakan olunca, Caetano Yeni Portekiz Devleti'nin (Estado Novo) temelini oluşturacak olan "korporatif" 1933 Anayasası'nın hazırlanmasında yardımcı oldu. 1944-1949 arasında sömürgeler bakanı, 1955-1959 arasında başbakan yardımcısı olarak görev yaptı. 1947-1949 arasında da Salazar yanlısı Uniao Nacional'in (Ulusal Birlik) başkanlığını yapan Caetano, 1959'da hükümetteki görevinden ayrıldı, Lizbon Üniversitesi rektörü oldu. 1962'de üniversiteye polisin müdahalesi üzerine rektörlükten istifa etti ancak ders vermeyi sürdürdü.

Eylül 1968'de Salazar'ın hastalanması üzerine hükümeti kurma görevi Caetano'ya verildi. Kısıtlı bir demokratikleşme hareketine girişen Caetano, temel olarak Salazar rejiminin özelliklerini korudu.

Caetano, sürgünde bulunan muhalefet lideri Mario Soares'in yurda dönmesine ve 1969'da serbest bir seçimin yapılmasına izin verdi. Bu, 43 yıl içindeki tek seçim olduğu için önem taşıyordu. Muhalefet partilerinin de seçime katılmasına izin verildi. Ancak Uniao Nacional'in yürüttüğü bir kampanya sonucu bu birlik Ulusal Meclis'te çoğunluğu alınca diğer partiler kapatıldı. 2 Aralık 1970'te Başbakan Caetano sömürgelere özerklik tanıyan, ancak bağımsızlıklarına izin vermeyen bir anayasa değişikliği programı açıkladı. 1971'de Ulusal Meclis'in yetkilerini artıran anayasal düzenlemeden sonra, sömürgelere özerklik tanındı. Basına konulan sansür büyük ölçüde kaldırıldı, dinsel özgürlükler genişletildi. 25 Temmuz 1972'de devlet başkanlığına üçüncü kez getirilen Thomáz döneminde hükümetteki liberal bakanlar tasfiye edildi. Bu Caetano'nun bir muhalefet partisi kurulması çabalarını sona erdirdi. Ekim 1973 seçimlerinde tüm sandalyeleri hükümet partisi Açcao Nacional Popular-ANP (daha önceki adı Ulusal Birlik) aldı.

Bu arada, bağımsızlıklarını isteyen sömürgelere karşı sürdürülen savaşlar, bütçenin yarısına mal olmuş, fiyat artışları % 20'yi bulmuştu. Caetano ile ordu komutanları arasında sömürgeler konusunda bir çatışma vardı. General Spínola sömürge siyasetine doğrudan karşı olduğunu açıkladı. Kendilerine Movimento das Forças Armadas (Silahlı Güçler Hareketi) adını veren subaylar 25 Nisan 1974'te kansız bir darbeyle sivil diktatörlüğe son verdiler. Caetano, devlet başkanıyla birlikte Madera'ya sürüldü. Bir süre sonra da Brezilya'ya sığındı. 1974 Haziranı'nda Rio de Janeiro Üniversitesi Karşılaştırmalı Hukuk Enstitüsü'ne müdür olarak atandı.

• BAKINIZ: SALAZAR, M. SOARES.

CAFER BERMEKÎ (? - 803)

Abbasi veziri. Devlet yönetiminde uzun süre etkili olan Bermekî ailesinin son üyesidir.

Cafer Bermekî, Abbasi halifelerine vezirlik eden İran kökenli bir aileden gelmektedir. Doğum yeri ve doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 37 yaşında öldüğü gözönüne alınırsa 766'da doğduğu kabul edilebilir. 27 Ocak 803'te Bağdat'ta idam edildi.

Büyükbabası Halid b. Bermekî, halife el-Mansur'un (754-775) mali danışmanıydı. Babası Yahya b. Halid de halife el-Mehdi'nin (775-785) oğlu Harun'un eğitimiyle görevlendirilmiş, ayrıca valilik ve bayındırlık işlerinde de bulunmuştu.

Halife el-Hadi'nin kısa süren saltanatından (785-786) sonra yerine Harun Reşid geçti. Yeni halife hocası Yahya'yı geniş yetkilerle vezirliğe getirdi. Yahya, ölümüne değin (805), oğulları Fadi ve Cafer'le birlikte devletin yönetimini elinde tuttu.

Cafer yazısının güzelliği, hatasız konuşması, gökbilimdeki bilgisiyle kısa sürede Harun Reşid'in gözüne girdi. Mısır, Suriye, Sicistan valiliklerinde bulundu. Harun Reşid, onu yanından ayırmak istemediği için Cafer'in valilik görevini müsellimleriyile yürüttüğü de söylenir. Cafer, halifenin oğlu el-Memun'un eğitimiyle de ilgileniyordu. Ancak, Harun Reşid'le Cafer'in aralarındaki yakınlık dedikodulara neden oldu. Bunları önlemek ve Cafer'i yanında sürekli tutabilmek için, kızkardeşi Abbase'yi karı koca yaşamamak koşuluyla Cafer'le evlendirdi.

Harun Reşid, hacca gittiği sırada kızkardeşinin gizlice doğurduğunu ve çocuğu Mekke'de sakladığını öğrenince Cafer Bermekî'yi 27 Ocak 803'te öldürttü. Bermekî ailesindengeride kalanlar da tutuklanıp mallarına el kondu. Bermekîler, Bağdat'ın doğusundaki görkemli saraylarda yaşıyorlardı. Cafer'in yaptırttığı Caferi'ye Sarayı daha sonra halife el-Memun tarafından halifelik sarayı (Darülhilafe) durumuna getirildi. Dicle ırmağının kıyısındaki geniş bahçeli bu saraylarda Bermekî ailesinin inanılmaz derecede kıymetli hazineleri bulunuyordu. Onların ellerinin açıklığı atasözlerine de geçmiştir. Bugün bile Arap ülkelerinde Cafer kadar eli açık deyimi kullanılır.

Cafer Bermekî'nin Abbase'yle aşkı, Harun Reşid'le ilişkileri Arap ve Batılı yazarların hayal gücüyle de beslenerek, Corci Zeydan'ın *Abbase*, (1920), Aimé Giron ve Albert Tozza'nın, *Les Nuits de Bagdad*, (Bağdat Geceleri, 1904), Catherine Hermery-Vielle'in, *Le Grand Vizir de le Nuit*, (Gecelerin Veziri, 1981) gibi romanlarına konu olmuştur.

• KAYNAKLAR: L. Bouvat, "Les Bermécides d'Après les Historiens Arabes et Persans, *Revue du Monde Musulmane*, (XX), 1912; P.K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, II, 1980.

• BAKINIZ: HARUN REŞİD.

CAFER ÇELEBİ [Tâcizâde] (1452-1515)

Osmanlı divan şairi ve münşi. Divan nesrindeki ustalığıyla tanınmıştır.

Amasya'da doğdu, 18 Ağustos 1515'te İstanbul'da öldü. II. Bayezid dönemi defterdarlarından Taci Bey'in oğlu, ünlü münşi Tâcizâde Sadi Çelebi'nin kardeşidir.

Babasının gözetiminde iyi bir öğrenim gördü. Hocazade Muslihiddin, Hatibzade Muhiddin, Kesteli Muslihiddin Mustafa gibi dönemin önemli bilim adamlarından ders gördü. Hacı Hüseyinzade'den mülazemet rüûsu aldı. Amasyalı hattat Şeyh Hamdulah'dan hat sanatını öğrendi. İlkönce Simav'da müderrislik ve kadılık yaptı. Ardından günde 50 akçeyle İstanbul'da Mahmud Paşa medresesine atandı. Kısa bir süre sonra, 1497'de Divan-ı Hümayun nişancılığına getirildi. Görevindeki başarısıyla II. Bayezid'in dikkatini çekti ve paşa unvanı aldı. II. Bayezid'in saltanatının son yıllarındaki şehzadeler olayında, Şehzade Ahmed'in tahta geçmesi için çalıştı. Bu nedenle Selim'in padişah olmasını isteyen yenicilerinden düşmanlığını kazandı. Evi ve malları yağma edilerek görevinden alındı.

1512'de I. Selim [Yavuz] tahta geçtikten sonra Cafer Çelebi'ye İstanbul yakınlarındaki bazı kasabaların kadılığı verildi. Sonra yeniden nişancılığa atandı. İran seferine çıktığı sırada I. İsmail'e (Şah İsmail) gönderilen Farsça mektupların bazılarını, Çaldıran savaşı zaferle bittikten sonra da her tarafa yollanan fetihnameleri Cafer Çelebi kaleme aldı. I. Selim savaş sırasında I. İsmail'in tutsak düşen karısı Tacî Hanım'ı, Cafer Çelebi'ye nikâhladı. Ordu sefer dönüşünde Pasinler ovasında kışladı. Cafer Çelebi 13 Ekim 1514'te burada Anadolu Kazaskerliği'ne atandı. Kış, padişahla birlikte Amasya'da geçirdi. Cafer Çelebi, İstanbul'a döndükten sonra Çaldıran savaşının ardından Karabağ'da kışlamak için ayak dirediği, askeri ayaklanmaya kışkırtanlar arasında bulunduğu yolunda I. Selim'e ihbar edildi. Padişahın "İslam askerini isyana sürükleyen adamın cezası nedir?" sorusuna, Cafer Çelebi "sabit olursa idamdır" yanıtını verdi. Ayrıca suçsuzluğunu ileri sürdüyse de 18 Ağustos 1515'te İstanbul'da idam edildi. "Ah gittibu cihandan Cafer" (Hicri 921) mısraı ölümüne düşürülen tarihtir.

Bazı kaynaklar I. Selim'in şehzadeliğinde Çorlu'nun Karıştıran ovasında babası ile karşılaşması sırasında askerlerinin kaçması olayına Cafer Çelebi'nin bir yergi yazmasını idamına neden olarak gösterirler.

En önemli yapıtı olan, *Divan*ı, çoğunlukla Türkçe şiirlerinden oluşur. Bilinen yazına nüshalarındaki dize sayısı değişiktir. Divanın eleştirili basımında, Türkçe 25 kaside, 1 müseddes, 255 gazel, 8 murabba, 10 kıta, 3 terci-i bend; Arapça 4 kaside, 1 müstezad, 1 gazel; Farsça 2 kaside, 1 tahmis, 1 murabba vardır. *Hevesname* adlı yapıtını Mesnevi tarzında yazmıştır. Cafer Çelebi'nin başından geçen bir aşk serüvenidir. Ayrıca 15. yy'ın sonları ile 16. yy'ın başlarında İstanbul'un günlük yaşayışıyla, Saray-ı Hümayun, Galata kulesi, Ayasofya, Fatih cami-

leri, Kâğıthane, Eyüp, Yedikule gibi semtlerin özellikleri anlatılır. *Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi*, İstanbul'un fethini (1453) konu edinir. 16. yy düz yazısının en güzel örneklerinden biridir. *Enisü'l-Arifin*, Şükrullah'ın aynı adı taşıyan, 15 bölümlük Farsça ahlak kitabının çevirisidir. Cafer Çelebi'nin *Küsname* adlı mizahi yapıtı ile *Münşeat*'ı henüz ele geçmemiştir.

Yaşadığı dönemde güçlü bir münşi olarak tanınan Cafer Çelebi'nin şiirlerinde Ahmed Paşa'nın etkisi görülür. Salt Türkçe sözcüklerle yazdığı dizele- rin yanında Farsça tamlamalarla kurulmuş tek Türkçe sözcük bulunmayan dizeleri de vardır. Cafer Çelebi, Şeyhî'ye Zatî'de Cafer Çelebi'ye nazireler yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Life and Works of Tâci-Zâde Cafer Çelebi with a Critical Edition of his Divân*, (ö.s.), İ.E. Erünsal (yay.), 1983, ("Tacizade Cafer Çelebi'nin Yaşamı ve Eserleri ve Divanının Eleştirel Basımı"); *Hevesname*, (Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 4373); *Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi*, (ö.s.), Halis Efendi (yay.), 1913, (yeni harflerle, 1953); *Enisü'l-Arifin Çevirisi*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No: 834.)

- **BAKINIZ: BAYEZİD II, SELİM I.**

CAFER, b. MUHAMMED (700-765)

On iki imamın altıncısı. Caferiye mezhebinin kurucusudur.

Doğduğu yer kesin değildir, Medine'de ölmüştür. Gerçek adı Cafer b. Muhammed Bakır'dır, başka bir adı da Caferu's-Sâdık'tır. Peygamber'in damadı ve amcaoğlu Ali b. Ebu Talib'in, beşinci kuşaktan torunudur. Din öğrenimi görmüş, özellikle *Kuran* ve Hadis konularında, İslam hukuku alanında, çağına ve çevresine göre, geniş kapsamlı çalışmalar yapmış, yeni yorumlar ortaya atmıştır. Yaşamı boyunca bilimle uğraşmış, çevresinde toplananları, İslam dininin ilkeleri konusunda aydınlatmayı amaç edinmiş, toplum olaylarına, yönetim işlerine pek karışmamıştır. Peygambere ve inançlarına bağlılığı nedeniyle kendisine "sâdık" sanı verilmiştir. Cafer gerçekte bir "mezhep" kurmamış, çevresinde toplananlara, düşüncelerini anlatmakla, onların *Kuran* ve Hadis'le ilgili sorunlarına yorum getirmekle, çözüm aramakla yetinmiştir. Onun görüşlerini benimseyen, düşüncelerini birer davranış ilkesi, yaşama kuralı olarak uygulayanlar sonradan "Caferiye" denen mezhebin doğmasına olanak sağlamışlardır. Cafer'in, din konularını içeren, kendi görüşlerini sergileyen on beş kitap yazdığı söylenirse de bunlardan günümüze kalan olmamıştır. Onunla ilgili olduğu ileri sürülen düşüncelerin çoğu, onun izini sürenlerin yaptıkları derlemelerdir. Bu derlemelerin bir bölümü, Bektaşiler ve başka Alevi topluluklar arasında "Buyruk" adıyla yayılmış, kılavuz yapıtı sayılmıştır.

Cafer'in etkinliği kendisine bağlanan ve "Alevilik" adıyla, İslam ülkelerinde çok geniş bir alana yayılan inanç kurumu voluvladır. Halife Ali'nin

yolunda gidenlerin oluşturdukları bu topluluk, sonraları bir "mezhep" ve siyasal kuruluş niteliği kazanmıştır. İran'da "Şiilik", Anadolu'da ve özellikle Türkler arasında "Bektaşilik" adıyla yayılan bu inanç kurumuna kimi yörelerde "Caferi Mezhebi" de denmektedir. Cafer'in adından kaynaklanan bu mezheple ilgili yorumlar çok değişiktir. Bu değişiklik de çevrenin inanç geleneklerinden, eski çoktanrı dinlerle olan ilgilerinden kaynaklanmaktadır. İran'da yayılan Şiilik, eski İran dinlerinden, İran uygarlığından, özellikle Zerdüşť inançlarından geniş ölçüde etkilenmiştir. Anadolu'da gelişen Bektaşilik ise, eski Anadolu dinlerinden, Yeni-Platoncu felsefe akımından, Pythagoras ve Orpheus inançlarından etkilenmiştir. Kendilerini "Caferi Mezhebi"ne bağlı sayan Bektaşiler, gerçekte, Cafer'in yalnız adından ve atası Ali ile çocuklarına yapılan işlemlerden etkilenmişlerdir. Bu nedenle Cafer'in adıyla, onun adına kurulan "Caferi Mezhebi"ni birbirinden ayırma olanağı yoktur. Öte yandan, İslam ülkelerinde, On İki İmam adına kurulan ve "İmamiye" denen inanç kurumu da Cafer'i en büyük imamlardan biri saymaktadır. Bu inanç kurumlarının adlarının değişik olmalarına karşılık içeriklerinde önemli bir ayrılık bulunmaz.

Cafer'in olduğu söylenen düşüncelere göre "İman" ustan üstündür, us ancak imanın ışığı altında iş görebilir. Evren yoktan varedilmiştir, sonunda gene yokolacaktır. Bütün insanlar, yaşadıkları sürece Tanrı'nın, peygamberin gösterdiği yolda gitme gereğindedirler. Tek yasa *Kuran*'dır, Hadis onun bir yorumu niteliğindedir. Her birey kendi yaptığından sorumludur. Bu sorumlu olma durumu da yalnız Tanrı'ya karşıdır. Tanrı en yüce yarıdır, en yüce bilgidir.

İnsan biri gövde, biri ruh olmak üzere iki ayrı tözden kurulu bir bütündür. Gövde, ruhun ayrılışıyla, dağılacak, toprağa dönüşecektir. Ruh ise, geldiği kaynağa, tanrısal evrene dönecek, varlığını gövdesiz olarak sürdürecektir. Ruhların yaratılışı gövdelerden öncedir. Gövdenin görevi ruhun buyruğunu yerine getirmek, ruhun görevi de Tanrı'yı bilmektir.

Cafer'in etkisi kendi adına düzenlenen "Buyruk" nedeniyle bütün Alevi kuruluşları kapsamıştır. Anadolu'da Bektaşilik adıyla gelişen inanç kurumunun önemli kaynaklarından biri de bu "Buyruk"tur.

• **KAYNAKLAR:** F. Bozkurt, *Buyruk*, 1983; N. Çağatay, İ. A. Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 1976; A. Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 1979.

• **BAKINIZ:** ALI.

CAFEROĞLU, Ahmet (1899-1975)

Türk, dilbilimci ve Türkolog. Türk dili tarihi, Türk adbilimi (onomastik) ve Anadolu ağızları konusundaki çalışmalarıyla uluslararası ün kazanmıştır.

17 Nisan 1899'da Azerbaycan'ın Gence kentinde doğdu, 6 Ocak 1975'te İstanbul'da öldü. İlk ve

ortaöğrenimini Semerkant ve Gence'de tamamladı, sonra Kiev Yüksek Ticaret Okulu'na başladı. Bu okulda üç dönem eğitim gördükten sonra Ekim Devrimi'nin başlaması üzerine Gence'ye döndü, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için girilen mücadeleye katıldı. 1919'da Baku Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde kısa bir süre okudu, ancak bağımsızlık hareketinin yenilgiye uğraması üzerine kaçarak Türkiye'ye geldi. Türk dili üzerine çalışmalarını İstanbul Darülfünunu'nda sürdürerek 1924'te burayı bitirdi. 1925'te Türkiyat Enstitüsü'nde asistanlık yaptığı sırada Alman Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği bir bursla Almanya'ya gitti. Berlin ve Breslau üniversitelerinde doktora çalışması yaptı. 1929'da Azerbaycan ağız üzerine hazırladığı teziyle doktor oldu. Aynı yıl Türkiye'ye döndü, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde doçentliğe, 1938'de ise profesörlüğe yükseldi. 1946'da Fuat Köprülü üniversiteden ayrılınca onun yerine Türk Dili Tarihi Kürsüsü'nün başkanlığına getirildi. 1973'te emekliye ayrıldı.

Caferoğlu, özellikle Anadolu ve Azeri ağızları, Türk adbilimi, Türk dili tarihi konularında çalışmış, bu konularda 400'ü aşkın makale yayımlanmıştır. Kuruluşundan beri Türk Dil Kurumu'nun üyesi olmuş, uluslararası birçok dilbilim kuruluşuna üye seçilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Azeri Edebiyatında İstiklâl Mücadelesi*, 1932; *Uygur Sözlüğü*, 3 cilt, 1934-1938; *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme*, 2 cilt, 1940-1941; *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1942; *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, 1943; *Türk Dili Tarihi Notları*, 2 cilt, 1943-1947; *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, 1944; *Giney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1945; *Kuzey Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 1946; *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, 1948; *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, 1951; *Türk Dili Tarihi*, 2 cilt, 1958-1964; *Türk Kavimleri*, (ö.s.), 1983.

CAFER TAYYAR (? - 629)

İlk Müslüman olanlardan ve İslam dininin yayılması için savaşanlardandır.

Mekke'de doğdu, Muta'da öldü. Gerçek adı Cafer b. Ebu Talib'tir. Peygamberin amcasının oğludur. Müslümanlığı ilk benimseyenlerdendir. İslam dininin yayılmasını istemeyenlerin Mekke'yi basmaları üzerine Habeşistan'a göçen topluluğun başkanı olmuş, Habeş İmparatoru ile görüşmüş, 628'de yeniden Arabistan'a dönmüştür.

Bizans'la savaşan Zeyd b. Hadise'nin ordusunda görev aldı, onun savaşta ölümü üzerine, ordunun yönetimini üstlendi. Muta savaşında önce iki kolu birden kesildi, bir süre sonra da öldü. Savaşırken uçar gibi hızla ileriye atılması, düşmanın saldırması yüzünden Cafer-i Tayyar (Uçan Cafer) diye nitelendi. Türbesi Müslümanlar arasında kutsal sayılır. Cafer ölümünden sonra, bütün İslam ülkelerinde, en saygın

kişilerden biri olmuş, onunla ilgili birçok söylence ve öykü düzenlenmiştir. İslam yazınında yiğitliğin, inanç uğrunda savaşmanın örnek insanı sayılır. Türk Divan yazınında, savaşçıları Cafer Tayyar'a benzeterrek övmek bir gelenek olmuştur.

• BAKINIZ: HZ. MUHAMMED.

CAGE, John (1912)

ABD'li besteci. Sesin doğası üzerine araştırmaları ve yenilikçi anlayıştaki müziğiyle etkili olmuştur.

5 Eylül 1912'de, Los Angeles'da doğdu. Çeşitli buluşları olan bir elektrik mühendisinin oğludur. Küçük yaşta piyano öğrenmeye başladı. Gençliğinde, özellikle Avrupa'da geçirdiği yaklaşık bir buçuk yıllık dönemde, müziğin yanı sıra şiir, resim ve mimarlıkla da ilgilendi. 1931'de ABD'ye döndükten sonra ise, müzik başlıca uğraşı oldu. Önemli bir Schönberg yorumcusu olan piyanist Richard Bühling'den kompozisyon dersleri aldı. Daha sonra, besteci Henry Cowell'in derslerini izledi, 1934'te ise Schönberg'in öğrencisi oldu.

Bu dönemde Cage'in ilgi alanı, Schönberg'in öğrettikleriyle sınırlı kalmamış, vurmali çalgılar müziğine ve modern dansa da yönelmiştir. Vurmali çalgılar müziği üzerine çalışırken, sessizliği de müziğin bir ögesi olarak kavraması, daha sonra girişeceği deney ve yeniliklerin temellerinden birini oluşturur.

İki yıl kaldığı Seattle'da, Bonnie Bird'ün dans derslerine besteci ve eşlikçi olarak katıldı. Bu sırada, piyanonun telleri arasına vida, lastik vb. gibi cisimler yerleştirilerek oluşturduğu "Hazırlanmış piyano" (*prepared piano*), Cage'in çağdaş müziğe en önemli katkılarının biri sayılmaktadır. Sanatçı, "Hazırlanmış piyano" için birçok yapıt yazmıştır.

1939'dan başlayarak müzik çalışmalarında elektronikten de yararlanmayı deneyen Cage, 1943'te, New York Modern Sanat Müzesi'nde verdiği bir konserle dikkati çekti ve giderek, önemli bir yenilikçi (*avant-garde*) müzikçi olarak tanındı.

Ancak, yenilik denemeleri, her zaman olumlu tepkilerle karşılanmamıştır. 1958'de New York'taki Town Hall'de düzenlenen ve toplu yapıtlarını sunan bir konserde yer alan *Piyano ve Orkestra İçin Konçerto*, daha önceki yapıtlarını beğenen izleyicilerin bile tepkisiyle karşılanmış, 1964'te de, *Atlas eclipticalis* adlı yapıtının Leonard Bernstein yönetimindeki New York Filarmoni Orkestrası tarafından sunulmasından sonra Cage, hem izleyiciler, hem de kimi orkestra üyelerince ısıklanmıştır.

Sanatçının oldukça çeşitlilik gösteren ilgi alanlarından, müziğini belki de en çok etkilemiş olanı Doğu felsefesi, özellikle Zen Budizm'di. 1945'te Hintçe öğrenmeye ve Zen Budizm üzerine çalışmaya başlamıştı. 1950'den sonra belirsizlik ilkesine dayanarak geliştirdiği rastlantısal müzikte, Doğu felsefesinden esinlenmişti.

1954'te New York yakınlarındaki küçük bir yerleşim merkezi olan Stony Point'e gitti ve burada mantarları incelemeye girişti. Kısa sürede uzmanlaşarak, New School for Social Research'te bu konuda dersler verdi. 1962'de New York Mantarbilim Derneği'ni kurdu. Ayrıca, müziği, mantarları ve daha birçok konuyu kapsayan, yaşamın kendisini ya da çeşitli yönlerini ele alan konuşmalar yaptı.

Cage'in ilgi alanlarında görülen bu çeşitlilik, kişiliğinin belirgin bir özelliğini oluşturduğu gibi, müziğinin ve müzik anlayışının gelişimi üzerine de ipucu sağlamaktadır. 1930'larda yoğun olarak müzikle uğraştığı sırada, Stravinski'nin öncülük ettiği Yeni-Klasikçilik ve Schönberg'in on iki ton tekniği genç müzikçiler için, aralarında seçim yapılacak iki seçenek durumundaydı. Her türlü sesin müzikte yeri olabileceğini düşünen Cage'in, böyle bir ortamda, kromatik dizideki on iki sese de eşdeğer ağırlık vermeyi gözetten Schönberg'in yöntemine yönelmiş olması doğaldır. Ancak, vurmali çalgılar üzerine yaptığı çalışmalarda, Schönberg'in sisteminin bu tür müzik için uygun olmadığı sonucuna vardı. Sessizliğin de, sesle birlikte ve onun karşısı olarak varolduğunu düşündü. Sesin temel özellikleri olan yükseklik (perde), tını, şiddet ve süreden, sadece süre sessizlik için söz konusu olabilir. Bu görüşten hareketle Cage, armoni ve melodiyi bir kenara bırakarak, zaman ögesine, yani ritmik yapıya dayanan bir müzik geliştirdi. Onun hazırlanmış piyanosu da, beklenmedik ve belki daha önce duyulmamış sesler elde etmeye yönelik bir çaba sayılmalıdır. 4' 33" (Dört Dakika Otuz Üç Saniye) adlı yapıtında ise bir ya da daha fazla çalgı sahnede yer alır ama yorumcular hiçbir şey çalmazlar. Sadece, istedikleri herhangi bir şekilde bölümlerin bittiğini belirten hareketler yaparlar.

Zen Budizm'le olan ilişkisi, Cage'in müzik anlayışına önemli etkiler yapmış, özellikle rastlantısal müziğe yönelmesinde ve belirsizlik ilkesini gözetmesinde rol oynamıştır. Kimi yapıtlarında, eski bir Çin kaynağı olan *I Ching*'de ("Değişimler Kitabı") belirtilen yöntemleri kullanmaya başladı. Sanatçı 1950 öncesi yapıtlarında dışavurumcu bir anlayışın egemen olduğunu düşünmüş, rastlantıya ve yorumcuların, hatta izleyicilerin katkılarına yer bırakabilen bir tarzı benimsemeye başlamıştır. Böyle bir eğilim, aynı zamanda, müziğin, aklın ya da ahlaksal ve estetik yargıların sınırlamasından bağımsız olarak, yaşamın bütününe kapsamasını ve doğal süreçlerle uyumasını amaçlıyordu. Bu yönüyle Cage, Gerçeküstçülük ve Dadacılık'ın da etkisindedir.

Cage'in 1960'ta Lejaren Hiller ile birlikte gerçekleştirdiği *HPSCHD* adlı gösteri, onun hem bu anlayışını, hem de elektronikten yararlanmasını örnekleyen önemli bir üründür. Dört buçuk saatlik bu yapıtta, teknoloji ve rastlantının etkileri birleştirilmiştir. Yapıtın adı, harpsikord sözcüğünün, bilgisayar kullanımının gereklerine göre kısaltılmasıyla oluşturulmuştur. Harpsikord soloları, Mozart'ın "Zar Aracılığıyla Vals Bestelemeye Giriş" adlı çalışmasına ve çeşitli bestecilerden alınan temalara dayanır. Bu temalar, bilgisayar aracılığıyla işlenir, ancak, bilgisayarın kullanımı için başvuru olan sayılar, *I Ching*'den çıkarılmıştır. Yapıtın yirmi bir dakika süren plak kaydında ise dinleyici, bilgisayarın işlemiş olduğu ve albümle birlikte verilen

bilgilere uygun biçimde, stereo aygıtının düğmeleriyle oynayarak müziğin oluşturulmasına katılır.

Cage hakkındaki değerlendirmeler, hemen her zaman, oldukça farklı, hatta karşıt olmuştur. Bununla birlikte, müzik anlayışı ve notasyonuna getirdiği yenilikler, sesin doğası üzerine araştırmaları, besteleri ve gösterileriyle birçok müzikçi, ressam ve koreografi etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Hazırlanmış piyano için sonat ve interlüler. Çeşitli: *Construction* dizisi; *Imaginary Landscape* dizisi, ("Düşsel Manzara"); *Variations* dizisi, (Çeşitlemeler); *Credo in Us*, 1942; *Williams Mix*, 1951-1952; 4' 33", 1953; *Radio Music*, 1956; *Fontana Mix*, 1958; *Cartridge Music*, 1960; *Atlas eclipicalis*, 1961; *Rozart Mix*, 1965; *HPSCHD*, 1967-1968. **Kitap:** *Silence*, 1961, ("Sessizlik"); *A Year from Monday*, 1967.

• **KAYNAKLAR:** R. Dunn, *John Cage*, 1962; C. Tomkins, *The Bride and the Bachelors: The Heretical Courtship in Modern Art*, 1965; P. Yates, *Twentieth Century Music*, 1967.

• **BAKINIZ:** BRETON, DUCHAMP, STOCKHAUSEN, VARESE.

CAGNEY, James

(1904)

ABD'li sinema oyuncusu. Amerikan sinemasında genellikle sert erkek tiplerini canlandırarak ün yapmıştır.

1 Temmuz 1904'te, New York'ta doğdu. İrlandalı, barmen bir babayla Norveçli bir annenin oğludur. Ailesine yardımcı olmak için garsonluk, bilardo salonu fedailiği gibi çeşitli işlerde çalıştı. Broadway oyunlarının korolarında çalıştıktan, kadın kılığında vodvil oyunculuğu yaptıktan sonra başrollere yükseldi. 1930 yılında *Penny Arcade* oyununda sağladığı başarı nedeniyle aynı oyunun sinema uyarlaması olan *Sinner's Holiday*'de ("Günahkârın Tatili") Joan Blondell'le başrolde oynadı. Warner Bros şirketinin sözleşmeli yıldızlarından olan Cagney, bu şirketin çektiği gangster filmlerinin en gözde oyuncusu oldu. 1931'de *The Public Enemy* (Halk Düşmanı), 1932'de *The Crowd Roars* ("Kalabalık Kükrüyor"), 1935'te *Ceiling Zero* ("Tavan Sıfır"), 1938'de *Angels With Dirty Faces* (Kirlili Yüzlü Melekler), 1948'de *White Heat* (Beyaz Alev) filmlerini çevirerek bu ününü, öfkeli, denetime sokulamayan kanunsuz adam kimliğinde sürdürdü. Öte yandan, son derece değişik rollerde de oynayarak başarı gösterdi. *A Midsummer Night's Dream*'deki ("Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası") Bottom rolü bunlardan biridir. *Yankee Doodle Dandy*'de (1942) ünlü Broadway yapımcısı George Mc Cohan'ı canlandırdı. Filmde dansedip şarkı söyledi ve bu rolüyle Oscar kazandı. Cagney'in sinemadan ayrılmadan önceki son filmi Billy Wilder'in *One, Two, Three* ("Bir, İki, Üç") adlı güldürüsü oldu. 1970 sonlarında ise Miloş Forman'ın *Ragtime*'i ile sinemaya döndü.

Cagney, Amerika'daki 1929 iktisadi buhran döneminin atmosferini en iyi yansıtan oyuncuların

biridir. Cagney, Bogart ile birlikte, kendinden sonraki birçok 'öfkeli gençlik' kuşağına model olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı Filmler: *Sinner's Holiday*, 1930, ("Günahkârın Tatili"); *The Public Enemy*, 1931, (Halk Düşmanı); *The Crowd Roars*, 1932, ("Kalabalık Kükrüyor"); *Ceiling Zero*, 1935, ("Tavan Sıfır"); *Angels with Dirty Faces*, 1938, (Kirlili Yüzlü Melekler); *Kiss Tomorrow Goodbye*, 1949, ("Yarına Elveda De"); *A Midsummer Night's Dream*, 1935, ("Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası"); *Yankee Doodle Dandy*, 1942; *Strawberry Blonde*, 1942, ("Çilek Sarışını"); *White Heat*, 1948, (Beyaz Alev); *What Price Glory?*, 1952, ("Zafer Neye Yarar?"); *Love Me Or Leave Me*, 1955, ("Ya Sev Ya Terket"); *Man of Thousand Faces*, 1957, ("Bin Süratli Adam"); *One, Two, Three*, 1961, ("Bir, İki, Üç"); *Ragtime*, 1978.

CAHİZ

(776-869)

Arap, bilgin. İslam dünyasında Türkler hakkında bilgi veren ilk kitabı yazmıştır.

Ebu Osman Amr b. Bekr b. Mahbub el-Cahiz, Basra'da doğdu, orada öldü. Arap-zenci karışımı bir soydan geliyordu. Gözlerinin patlaklığından örürü Cahiz lakabını almıştır.

Çocukluğunda ve gençliğinde, Basra'nın ünlü bilginleri Ebu Ubeyde, el-Esmâ'i ve Ebu Zeyd'den lugat, gramer, şiir ve tarih dersleri aldı. Basra'nın büyük camisinde toplananlardan Mescidiler denilen seçkin edebiyat, felsefe, bilim adamlarının etkisi altında yetişti. Basra panayırına gelen şairlerin, hatiplerin şiirlerini ve konuşmalarını dinledi. Arap dilinin açık, seçik düzgün biçimini onlardan öğrendi.

Abbasi halifesi el-Memun (813-833), halifelik üzerine yazdığı yapıtlarını beğenerek Cahiz'i Bağdat'a çağırdı. Cahiz, Bağdat ve Samarra'da halifenin ve devlet büyüklerinin çevresine girdi.

Bağdat'ta bulunduğu sıralarda kaderi yadsıyıp, kul ettiklerinin yaratıcısıdır diyen, Tanrı'nın sıfatları konusunda sünnet ehlinden ayrılan Mutezile büyüklerinden el-Nezzam ve Süname b. Aşras'ın etkisi altında kaldı.

el-Memun devrinde bir ara Divanü'r-Resail başkanlığına getirildi, fakat üç gün sonra bu görevden ayrıldı. Cahiz geçimini yapıtlarını sunduğu kimselerden aldığı paralarla sağladı. Felç ve damla hastalığına tutulup yaşamının sonuna doğru Basra'ya döndü.

Cahiz, Mutezile büyüklerinin düşüncelerini kabul etmekle birlikte bazı noktalarda onlardan ayrılarak Mutezile içinde bağımsız bir kelam okulu olan Cahiziyye'yi kurmuştur. İlk üç halifenin savunucusu olduğu halde Emeviler'e düşmandı. Ali'yi, Osman ve Muaviye'ye üstün tutardı Abbasiler'in ve Mutezile'nin düşmanları olan Şii'ler'e karşı sertti. Cahiziyye okulu Irak'ta tutunamamış ancak Endülü's'te (İspanya) el-Kurtubi bu görüşü yaymaya çalışmıştır.

Okuyup yazmaya, kitap toplamaya düşkün olan Cahiz, Arap edebiyatının en çok yapıt veren yazarlarından biridir. Cahiz'e ait olduğu sanılan 260'ı aşkın

yapıtın 200 kadarının onun olduğu kesinlikle belirlenmiştir. 25 yapıtı tam, 65 yapıtı da eksik olarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Kitabü'l-Beyan ve't-Tebyin adlı yapıtında Araplar'ın şiir ve hitabet alanındaki yeteneklerini anlatır. *Kitabü'l-Bühela*, Cahiz'in günümüze kadar tam olarak gelen yapıtlarından biridir. Yergici bir yöntemle cimrilik irdelenir. Halk ağızlarından alıntılar yaparak yazdığı bu kitap anlaşılması en güç olanıdır. Fransızcaya da çevrilmiştir. Hayyanlar hakkında yazdığı *Kitabü'l-Hayavan* adlı yapıtı, günümüze tam olarak gelmiştir. İçinde dil, edebiyat, kelamla ilgili bölümler de vardır. Cahiz bu yapıtını hazırlarken Arap kültür malzemesinin yanı sıra Yunan, Hint ve İran kültürlerinden aldığı malzemeyi de eklemiştir. *Kitabü'l-Kavul fi'l-Bigal*, *Kitabü'l-Hayavan'a* yazdığı ektir. *Menakıbı Cündü'l-Hilafe ve Fezailü'l-Etrak* adlı yapıtı, İslam dünyasında Türkler'e dair yazılan en eski yapıttır. Günümüze eksik olarak gelmiştir. Araplar'ın Türkler hakkındaki düşüncelerini yansıtır. Cahiz, kitapta yansız davranmaya çalışmış, kendi görüşlerini belirtmemiştir. Yapıt Türkçeye, ayrıca Kazak Bilimler Akademisi tarafından Kırgızcaya da çevrilmiştir (1956). Şiirler'e karşı ilk üç halifenin yasallığını savunmak için yazdığı *Kitabü'l-Osmaniyye* adlı yapıtı günümüze kadar tam olarak gelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kitabü'l-Beyan ve't-Tebyin*, (ö.s.), 2 cilt, 1895; *Kitabü'l-Bühela*, (ö.s.), G. van Vloten (yay.), 1900; *Kitabü'l-Hayavan*, (ö.s.), 2 cilt, 1907; *Kitabü'l-Kavul fi'l-Bigal*, (ö.s.), G. van Vloten (yay.), 1955; *Menakıbı Cündü'l-Hilafe ve Fezailü'l-Etrak*, (ö.s.), G. van Vloten (yay.), 1903; *[Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler'in Faziletleri]*, (ö.s.), R. Şeşen (çev), 1967; *Kitabü'l-Osmaniyye*, (ö.s.), Abdüsselam M. Harun (yay.), 1955.

• **KAYNAKLAR:** C. Pellat, *Le Milieu Basrienne et la Formation de Cahiz*, 1953; C. Pellat, *La Vie et l'Oeuvre d'al-Jahiz*, 1967; R. Şeşen, "Eski Arablar'a Göre Türkler", *Türkiyat Mecmuası*, (XV), 1968; R. Şeşen, "Câhiz'in Eserleri Hakkında Bazı Yeni Malzemeler", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (I), 1970.

CAILLETET, Louis Paul (1832-1913)

Fransız, fizikçi. Gazların sıvılaştırılması ve düşük sıcaklık fiziği üzerine çalışmalarıyla tanınır.

Louis Paul Cailletet 21 Eylül 1832'de Chatillon-sur Seine kentinde doğdu. 5 Ocak 1913'te Paris'te öldü. École des Mines'de okuduktan sonra babasının dökümhanesinde çalışmaya başladı, daha sonra işin başına geçti. Yaptığı işin niteliği onu fiziksel araştırmalar yapmaya yönlendirdi. 1870'te gaz yasaları ile ilgilenmeye başladı. Özellikle hakiki gazların ideal gaz yasalarına aykırı davranışlarını saptamak amacı ile çok hassas ölçümler yaptı. Bu konuyu birkaç yıl sonra Van der Waals ayrıntılı olarak incelemiş, hakiki gazları ideal koşullardan ayıran özellikleri düzenleyen bağıntıyı yayımlamıştır.

Bu çalışmalar Cailletet'yi gazların sıvılaştırılması

deneylerine yöneltti. Bu amaçla Joule-Thomson etkisi diye bilinen prensibi uyguladı. Buna göre bir gaz önce sıkıştırılıp mümkün olduğu kadar soğutulduktan sonra yeniden genişlemesine izin verilir. Bu genişleme olayı sırasında gaz önemli ölçüde soğur. Bu yöntemi uygulayan Cailletet 1877'de kendi geliştirdiği bir pompa aracılığıyla az miktarda oksijen gazını 300 atmosferlik basınç ve -27°C derecede sıvılaştırabilmişti. Daha sonra aynı tür deneyleri Paris'te Ecole Normale'de tekrarlayarak azot, karbon monoksit ve havayı sıvılaştırmayı başardı. Aynı tür çalışmalar, Cailletet'den bağımsız olarak İsviçreli fizikçi R.P. Pictet tarafından yürütüldüğünden sıvılaştırma olayını ilk kez kimin gerçekleştirdiği bir tartışma konusudur.

Cailletet, gazların sıvılaştırılmasında kullandığı kendi adıyla bilinen pompa sistemini, yüksek basınçları ölçmek için manometreler, ayrıca uçakların yüksekliliğini saptamak için de bir tür altimetre geliştirmiştir.

• **BAKINIZ:** T. ANDREWS, BRIDGMAN, JOULE, PICTET, VAN DER WAALS.

CAIRNES, John Elliot (1823-1875)

İrlandalı iktisatçı. Klasik iktisat öğretisinin son savunucularındandır.

İrlanda'nın Castle Bellingham kentinde doğdu. Blockheath'de öldü. Bir süre babasının bira fabrikasında çalıştıktan sonra Dublin'de Trinity College'a gitti. 1848'de eğitimini tamamladıktan sonra ekonomi politik üzerine çalışmaya başladı. 1856'da Dublin Üniversitesi'ne ekonomi politik profesörü olarak atandı. 1859'da Galway'da Queens College'a, 1866'da da Londra'daki University College'a geçti. 1872'de sağlık nedeniyle öğretim üyeliğinden ayrıldı.

Büyük ölçüde Ricardo'nun ve John Stuart Mill'in görüşlerini benimseyen Cairnes, klasik iktisadın son temsilcilerindendir. *The Character and Logical Method of Political Economy* ("Ekonomi Politikin Özelliği ve Mantıksal Yöntemi") adlı ilk kitabında yöntem tartışmaları konusundaki yaklaşımını açıkladı. Kitabında "tarihi gelişimin büyük ölçüde iktisadi olaylar tarafından belirlendiğini göstermek istediğini" söyleyen Cairnes, tümdengelim yönteminin ve soyutlamaların önemini vurguladı. İktisat biliminin alanı, kullanılması gereken yöntem ve diğer bilim dallarıyla ilişkisi konusundaki görüşleri uzun tartışmalara ve görüş ayrılıklarına yol açtı.

En önemli kitabı sayılan *Some Leading Principles of Political Economy Newly Expounded* ("Ekonomi Politikin Yeni Açıklanan Bazı Temel İlkeleri") adlı çalışmasında W.S. Jevons tarafından geliştirilen Fayda Kuramı'nı eleştirdi. Bu kitabında ilk kez "rekabet edemeyen gruplar" kavramını kullanan Cairnes üretim girdilerinin tam akışkan olmadığı durumda ücret farklılıklarının ortaya çıkabileceğini söyledi. "Rekabet edemeyen gruplar" kavramıyla klasik iktisadın tam rekabet ve girdi akışkanlığı varsayımlarının dışına

Pedro Calderon de la Barca

konusunda öğrenim gördü. 1616-1620 arasında ise öğrenimini Alcalá ve Salamanca üniversitelerinde sürdürdü. Bazı kaynakların onun ilk oyununu on üç yaşındayken yazdığını öne sürmesine karşın, *El carro del cielo* ("Cennetin Arabası") adlı bu oyunun izine rastlanamamıştır. Üniversite yıllarında şiir yazmaya başladı. Bilinen ilk şiirleri 1620'de San Isidro'nun onuruna düzenlenen bir yarışmada yargıcılar kurullundaki Lope de Vega'nın dikkatini çekti. Bilinen ilk oyunu *Amor, honor y poder* ("Aşk, Onur ve Güç") 1623'te Madrid'de sahnelendi.

Calderon 1625'te İspanyol ordusunda görev aldı. İtalya, Felemenk seferlerine katıldı ve Breda'nın ele geçirilişine tanık oldu. Ordudaki görevi yüzünden sık sık dış ülkelere gitmekle birlikte bu yıllar en verimli dönemlerinden biri oldu. 1630'a değin yazdığı onbeş oyundan özellikle *La dama duende* ("Hayalet Kadın") ve *El principe constante* ("Sadık Prens") her çağda oynanan oyunları arasındadır.

1635'te Lope de Vega'nın ölümü üzerine sarayın oyun yazarı ve tiyatro sorumlusu olarak görevlendirildi. İki yıl sonra, IV. Philip'in yaptırdığı Buen Retiro Sarayı'nın tamamlanmasıyla ilgili törende Santiago şövalyeliğine yükseltildi. Bu törene *El mayor encanto, amor* ("Aşk, En Güçlü Büyü") adlı oyunuyla katıldı. Madrid yakınındaki Zarzuela Sarayı'nda ise adını bu saraydan alan ve Calderon'un çok başarılı olduğu *zarzuela* denen operet türünün bazı örnekleri oynandı. Yazarın bu müzikli oyunlarının en tanınmış *Eco y Narciso*'dur ("Yankı ile Nergis").

1636 ve 1637'de kardeşi Diego, onun yirmi dört oyununu iki cilt halinde yayımladı. 1631-1632'de yazılmış olan ünlü *La vida es sueño* da ("Hayat Bir Rüyadır") bunların arasındaydı. Calderon 1640'ta Katolonya'da çıkan bir ayaklanmayı bastırmak üzere askeri bir harekâta katıldı ve çatışmada elinden yaralandı. En önemli oyunlarından sayılan *El alcalde de Zalamea* ("Zalamea Kadısı") büyük bir olasılıkla bu olaydan esinlenilerek yazılmıştır. Calderon bir süre sonra sağlığının iyi gitmemesi nedeniyle ordudan ayrıldı; kendisine saray tarafından pek de düzenli ödenmeyen bir emeklilik aylığı bağlandı. Bu yıllarda iki kardeşinin ölmesi, kral ailesindeki ölümler yüzünden tiyatro gösterilerine ara verilmesi ve 1647'de sevdiği bir oyuncu kadının doğum yaparken ölmesi

Calderon için karanlık bir dönemin başlamasına yol açtı. 1651'de rahip olarak Kilise'ye girdi. Bu tarihten sonra yalnız saray törenleriyle ilgili oyunlar ve Corpus Christi Yortusu sırasında sahnelenen tek perdelik dinsel oyun olarak tanımlanabilecek *auto sacramental*'ler yazdı.

IV. Philip 1653'te Calderon'u Toledo'daki Los Reyes Nuevos Kilisesi rahipliğine atamıştı. Ancak yazarın bu görevi nedeniyle saraydan uzak kalması kralı üzüyordu. Bunun üzerine 1663'te Calderon'u Madrid'e çağırarak kendi özel rahibi yaptı. 1664, 1672 ve 1677'de toplu oyunlarının üçüncü, dördüncü ve beşinci ciltleri yayımlandı. Ölümünden kısa bir süre önce Calderon'dan yapıtlarının bir listesini çıkarması istendi. Bu listeye göre 111 oyunu, 70 *auto sacramental*'i olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazı kaynaklara göre, bu listede yer almamış bazı oyunlarla birlikte bu sayı 200'ü aşmaktadır. Ölümünden önce üzerinde çalıştığı iki dinsel oyunu yarım kaldı.

İspanya'da Altın Çağ tiyatrosunun ilk döneminde Lope de Vega, ikinci döneminde ise Calderon de la Barca önde gelen iki dev oyun yazarı olarak bilinir. Lope de Vega'nın yaşadığı yıllarda İspanya, dünya devletleri arasında çok güçlü bir imparatorluk olmasına karşılık, Calderon'un yazarlık döneminde bu önemini belli bir ölçüde yitirmeye başlamıştı. Lope de Vega'nın oyunlarında yansıyan toplum düzeninin değişmezliği ve sürekliliği de, Calderon'un oyunlarında yerini iktisadi ve siyasal çatışmaların belirtilerine bırakmaya başladı.

Calderon'un oyunlarında genellikle inanç ve onur temalarının işlendiği görülür. Çağdaşlarının çoğu gibi, o da akademik tiyatro kuramlarına bağlanmamış, neo-klasik kalıpları benimsememiştir. Barok tiyatro anlayışı içinde yazdığı oyunlarında olaylar dizisinin büyük bir ayrıntı zenginliğiyle gelişmesi Calderon'un en belirgin özelliğidir. Kişileştirme üzerinde fazla durmamıştır, asıl güçlü yanı canlı imgelerle yoğunlaştırdığı lirik oyun dilidir. Bu dramatik dilde o dönemin en önemli şairlerinden Luis de Gongora'nın etkisi görülür. Gongora'nın mitolojiden ve klasik edebiyattan kaynaklanan imge zenginliğini, Latin kökenli sözcüklerini, kendi ürettiği yeni sözcükleri Calderon da fazla aşırılığa kaçmadan benimsemiştir.

Calderon'u en iyi açıklayan oyunları, parlak dönemi kapanmakta olan bir toplumu yansıttığı "onur oyunları"dır. Şiddet ve ölüme, korku ve doğaüstü güçlere yer veren bu oyunlarda seyirciye geçici isteklere kapılmayıp, her zaman için geçerli olan değerlere bağlanması öğütü verilir. *El principe constante* Hristiyanlık'a özgü bir felsefeyle acıya katlanmasını bilen bir prensin Magripliler'ce şehit edilmesini sergiler. Calderon genellikle Hristiyan ahlak ilkelerinden kaynaklanan bir onur anlayışını savunmuştur. *A secreto agravio, secreta venganza* ("Gizli Haksızlığa Karşı Gizli Öç") oyununda kahraman, boyun eğmek zorunda olduğu ahlak kurallarının katılığından yakını. Yazarın bu yaklaşımı onun gerçekten bu çok katı ahlak anlayışını onaylayıp onaylamadığı konusunda eleştirmenleri kararsızlığa düşürmüştür. Bu konudaki bazı yeni görüşlere göre, Calderon dolaylı olarak hoşgöründen yoksun bu ahlak anlayışını eleştirmektedir.

Calderon'un modern tiyatro repertuarlarında en

Onur oyunları

◀ *Oyunlarının yayımlanması*

çok yer verilen oyunlarından *Zalamea Kadısı* bazı eleştirmenlere göre tarihsel oyun türüne girse bile, bu oyunda da geleneksel onur temasının işlendiği söylenebilir. Ancak bu tür oyunlarında genellikle kahramanlarını soylu kişilerden seçen Calderon, *Zalamea Kadısı*'nda onur sahibi bir köylüyü kahraman olarak ele almıştır. Köylü Don Crespo, kızını baştan çıkaran soylu subay tarafından ciddiye alınmasa bile, gerçek onurun ve soyluluğun bir insanın soyağacına değil, davranışlarına bağlı olduğunu kanıtlar.

"Onur oyunları"nın yanı sıra "pelerin ve kılıç oyunları" (*comedia de capa y espada*), felsefi oyunlar (*comedia filosofica*) da yazan Calderon'un *Hayat Bir Rüya* adlı oyunu bu son türün en iyi bilinen örneğidir. Bu oyunda insanın özgür iradesiyle ilgili sorunlar, yanılsama ile gerçekliği ayırt etmenin olanaksızlığı ele alınır. Calderon'a göre yaşam, insanların Kıyamet Günü'nde uyanacakları bir düştür.

Dinsel oyunlar

Calderon'un dinsel yanını yansıtan oyunları genellikle *auto sacramental* türündeki kısa yapıtları olarak bilinmekle birlikte, Hristiyan azizleriyle ilgili yapıtlarını da ayrı bir tür olarak değerlendirmek gerekir. *La devocion de la cruz* ("Haça Bağlılık"), *El magico prodigioso* ("Harikalar Yaratan Büyücü") ve *El purgatorio de San Patricio* ("Aziz Patrik'in Arafı") gibi oyunları bu türün en başarılı örnekleridir. Calderon tiyatro tarihindeki önemli yerini kuşkusuz adı geçen bu oyunlara borçludur. Ancak yaşadığı yıllarda, onun daha çok *auto sacramental* türündeki kısa dinsel oyunları ile tanındığı kesindir. Lope de Vega'nın yerleşmesini sağladığı bu türde, Calderon ondan daha büyük bir başarı göstermiş ve *Kutsal Kitap*'tan esinlenerek Aşai Rabbani ayiniyle ilgili birçok oyun yazmıştır. Bunlar arasında en ünlüleri *La cena del rey Baltasar* ("Kral Baltazar'ın Şöleni") ile *El gran teatro del mundo*'dur ("Büyük Dünya Tiyatrosu").

Calderon hemen hemen bütün oyunlarında büyük bir üslup ustası olarak kendini göstermiştir. Özellikle dinsel oyunlarında ve mitolojiden esinlenen yapıtlarında müzik ve biçimsel sahneleme öğeleri önemli bir yer tutar. Ele aldığı değişik dramatik malzemeyi alegorik bir biçimde sunarak oyunlarının bir ayine dönüşmesini sağlar. Bu biçimsel özellikler oyun kişilerinin çizilişinde ve konuşmalarda da kendini gösterir. Bu nedenle Calderon'un oyunlarında gerçeğe benzerlikten çok, bir anlatım yetkinliği gözeçarpar.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Amor, honor y poder*, 1623, ("Aşk, Onur ve Güç"); *La dama duende*, 1629, ("Hayalet Kadın"); *El principe constante*, 1629, ("Sadık Prensi"); *La vida es sueño*, 1631-1632, ("Hayat Bir Rüya"); *La devocion de la cruz*, 1634, ("Haça Bağlılık"); *La cena del rey Baltasar*, 1634, ("Kral Baltazar'ın Şöleni"); *El purgatorio de San Patricio*, 1636, ("Aziz Patrik'in Arafı"); *El Mayor encanto, amor*, 1637, ("Aşk En Güçlü Büyü"); *El magico prodigioso*, 1637, ("Harikalar Yaratan Büyücü"); *El alcalde de Zalamea*, 1644, ("Zalamea Kadısı"); *El gran teatro del mundo*, 1645, ("Büyük Dünya Tiyatrosu").

- **KAYNAKLAR**: E. Honig, "Önsöz" *Calderon de la Barca: Four Plays*, 1961; A.A. Parker, *Allegorical Drama of Calderon*, 1943; M. Sauvage, *Calderon: dramaturgie*, 1959.

- **BAKINIZ**: CERVANTES, GONGORA, LOPE DE VEGA, TIRSO DE MOLINA.

CALDWELL, Erskine (1903)

ABD'li romancı. ABD'nin güney eyaletlerindeki yaşamı konu alan romanlarıyla ün yapmıştır.

17 Aralık 1903'te, Georgia Eyaleti'nin White Oak kasabasında doğdu. Bir Presbiteryen rahibi olan babası ile birlikte ABD'nin Güney yöresini dolaştı. Lise öğrenimini bu gezgin yaşantı yüzünden bölük pörçük tamamlayabildi. Pennsylvania Üniversitesi'ne, Güney Carolina'daki Erskine College'a ve Virginia Üniversitesi'ne devam etti, ama yükseköğrenimini tamamlamadı. Güney eyaletlerinin çoğunu gezerek fabrikalarda, çiftliklerde çalıştı. 1925'te *Atlanta Journal* gazetesine muhabir olarak girdi. 1926'da Maine'e yerleşerek roman yazmaya başladı. 1929'da yayımlanan *The Bastard* ("Piç"), 1930'da yayımlanan *Poor Fool* ("Zavallı Deli") ve 1931'de yayımlanan *American Earth* ("Amerikan Toprağı") Caldwell'e bir yazar olarak fazla ün sağlamadı. 1932'de basılan *Tobacco Road* (Tütün Yolu) ise ABD'nin önde gelen romancılarından biri olarak kabul edilmesini sağladı. 1934'te oyunlaştırılan *Tobacco Road* yedi buçuk yıl New York sahnelerinde kalarak yazarın ününü pekiştirdi. Bunu 1933'te *God's Little Acre* ("Tanrının Küçük Toprak Parçası") izledi. Caldwell'in bu iki romanı da "müstehcen" oldukları gerekçesiyle eleştirmenlerin ve tutucu çevrelerin tepkisini çekti. 1935'te yazdığı *Journeymen* (Din Ticareti) oyunu ve aynı yıl yayımlanan *Kneel to the Rising Sun and Other Stories* ("Doğan Güneşe Karşı Diz Çök ve Başka Öyküler") adlı öykü derlemesiyle William Faulkner ile birlikte ABD'nin en önde gelen "Güneyli" yazarlarından biri olarak kabul edildi.

Caldwell romanlarında ABD'nin güney yörelerinde tütün ve pamuk tarımıyla uğraşan insanları ele alır. Yazar gençliğinde bu insanların arasında yaşadığı için onların sorunlarını yakından tanımış ve ilgilenmiştir. ABD'nin en tutucu ve başka kültürlerle en kapalı bölgelerinden biri olan Güney, Caldwell'in anlatılarında traji-komik bir ifade bulmuştur. Romanlarının yanı sıra güneydeki yaşamı doğrudan doğruya anlatmayı amaçlayan belgesel çalışmaları da vardır. Bunların arasında *Some American People* ("Bazı Amerikalılar") ve ikinci karısı Margaret Bourke-White'in fotoğraflarıyla birlikte yayımladığı *You Have Seen Their Faces* ("Yüzlerini Gördünüz") sayılabilir.

Caldwell 1930'larda Hollywood'da senaryo yazarlığı yaptıktan sonra 1938'de önce Meksika'ya, sonra da Avrupa'ya giderek Meksika Devrimi'ni, İspanya İç Savaşı'nı ve II. Dünya Savaşı'nın başlangıcını izledi. 1941'de SSCB'ye geçerek radyo ve gazete muhabirliği yaptı. SSCB'de savaş muhabirliği yaptığı dönemdeki izlenimlerini *Moscow Under Fire* ("Ateş Altında Moskova"), *All Night Long* ("Bütün Gece Boyu"), *All Out on the Road to Smolensk* ("Herkes Smolensk Yolunda") ve yine Margaret Bourke-White ile birlikte hazırladığı *Russia at War* ("Savaşta Rusya") adlı kitaplarda topladı.

Caldwell'in 1940'larda yayımladığı romanlar ününü tüm dünyaya yaydı. 1940'ta basılan *Trouble in July* (Temmuz Vak'ası) kısa zamanda en çok satan kitaplar arasına girdi. Bunu 1943'te *Georgia Boy* (Bir Garip Adam) ve 1947'de *The Sure Hand of God* (Alın Yazısı) izledi. 1950'lerde yayımlanan kitapları fazla ilgi görmedi, ancak o güne değin yayımlanmış olan kitapları yirmi beş dile çevrilmiş ve altmış milyon üzerinde bir satışa ulaşmıştı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Roman: The Bastard*, 1929, ("Piç"); *Poor Fool*, 1930, ("Zavallı Deli"); *American Earth*, 1931, ("Amerikan Toprağı"); *Tobacco Road*, 1932, ("Tütün Yolu"); *God's Little Acre*, 1933, ("Tanrının Küçük Toprak Parçası"); *Trouble in July*, 1940, (Temmuz Vak'ası); *Georgia Boy*, 1943, (Bir Garip Adam); *The Sure Hand of God*, 1947, (Alın Yazısı); *A Lamp for Nightfall*, 1952, (Penceredeki Işık). **Öykü:** *Neel to the Rising Sun and Other Stories*, 1935, ("Doğan Güneşe Karşı Diz Çök ve Başka Öyküler"). **Oyun:** *Journeymen*, 1935, (Din Ticareti). **Anı, Gezi ve Belgesel:** *Some American People*, 1935, ("Bazı Amerikalılar"); *You Have Seen Their Faces* (M. Bourke-White ile), 1937, ("Yüzlerini Gördünüz"); *North of the Danube* (M. Bourke-White ile), 1939, ("Tuna'nın Kuzeyi"); *Say, Is This the U.S.A.?* (M. Bourke-White ile), 1941, ("A.B.D. Dedikleri Bu mu?"); *Moscow Under Fire*, 1941, ("Ateş Altında Moskova"); *Russia at War* (M. Bourke-White ile), 1942, ("Savaşın Rusya"); *All Out on the Road to Smolensk*, 1942, ("Herkes Smolensk Yolunda"); *All Night Long*, 1942, ("Bütün Gece Boyu"); *Call It Experience*, 1951, (Geride Kalan Yıllar); *Around about America*, 1964; *Deep South: Memory and Observation*, 1968, ("Güneyin Derinliklerinde: Anılar ve Gözlemler").

- **BAKINIZ: FAULKNER.**

CALHOUN, John Caldwell

(1782-1850)

ABD'li devlet adamı. Güneyli köle sahiplerinin önde gelen temsilcilerindendir.

18 Mart 1782'de Güney Carolina'da, Abbeville'de doğdu, 31 Mart 1850'de Washington'da öldü. İskoç-İrlanda asıllı Calvinist bir ailenin oğluydu.

1804'te Yale Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Connecticut'da Tapping Reeves Hukuk Fakültesi'ne gitti. Bir akrabasıyla evlendikten sonra hukuk stajını yarıda bırakarak karısının geniş topraklarını işletmeye başladı.

1808'de Güney Carolina Yasama Meclisi'ne seçildi. İki yıl sonra da Güney Carolina temsilcisi olarak ABD Temsilciler Meclisi'ne girdi. Meclis sözcüsü Henry Clay tarafından Dış İşleri Komitesi başkanlığına getirildi. Calhoun'un savaş yanlısı tutumu 1812'de ABD'nin İngiltere'yle savaşa girmesinde önemli bir etken oldu. ABD'nin yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra mecliste ordunun güçlendirilmesi yönünde çaba gösterdi. Koruyucu gümrük duvarlarıyla imalat sanayinin devlet tarafından desteklenmesini, ülkenin yollar ve kanallarla zengin bir ulaşım ağına kavuşturulmasını önerdi.

1817'de Başkan Monroe tarafından savaş bakanlığına getirildi. 1824-1828 arasında Başkan John Quincy Adams'ın yardımcısı oldu. 1828'de Andrew

Jackson başkan seçildikten sonra da başkan yardımcılığını sürdürdü. 1828'de gümrükle korunan malların kapsamını genişleten bir yasa kabul edildi. Serbest ticaretten yana olan Güneyliler'in aleyhine Kuzeyli sanayicilerin desteklenmesi, Güney'de muhalefete yol açtı. Calhoun hazırladığı "South Carolina Exposition and Protest" ("Güney Carolina'nın Durumu ve Muhalefeti") adlı yazısında Güney'in gümrüklerden nasıl olumsuz olarak etkilendiğini dile getirdi. 1831'de bu doğrultudaki görüşlerini Kongre'de savundu ve bağımsız-eyaletlerin Kongre'de kabul edilen bir yasayı anayasaya aykırı ilan edebilmelerini istedi. Gümrüklere muhalefet konusunda somutlaşan bu istemin ardında, aynı zamanda Calhoun'un Kuzeyliler'in Kongre'de çoğunluk sağlayarak köleliği yasaklayacakları korkusu da yatmaktaydı. Beklentisinin tersine Güney eyaletlerinin çoğu önerisini reddettiler. Gümrükler konusundaki anlaşmazlık ise ancak 1833'te Calhoun ve Clay'in birlikte hazırladıkları uzlaşma sağlayan bir yasayla yatıştı. Jackson'un birinci başkanlık döneminin sonunda Calhoun'la aralarında görüş ayrılıkları doğdu. Savaş bakanının yaptığı evliliği, hükümetteki bakanların eşlerinin toplumsal olarak uygun görmemeleri ve bu konudaki muhalefette Calhoun'un karısının başı çekmesi, Jackson'la aralarında gerginliğe yol açtı. O sırada Jackson, 1818'de Texas'ın ele geçirilmesinde Calhoun'un, kendisinin saldırıyı yönetmesine muhalefet ettiğini öğrenince aralarındaki ilişki tümüyle kesildi. 1832'de Calhoun başkan yardımcılığından istifa etti. İstifasından sonra Güney Carolina'dan Senato'ya seçilen Calhoun yirmi yıl boyunca Güneyli toprak sahiplerinin çıkarları için çalıştı. Köleliği kaldırmaktan yana olanlara (Abolitionist) karşı mücadele etti.

Calhoun, siyasi görüşlerini iki kitapta topladı. Hükümetlerin zorunlu olarak çoğunluğun baskısıyla davrandıklarını ileri sürerek, anayasaların insanlar arasında eşitlik olmadığı gerçeği temel alınarak hazırlanması gerektiğini savundu. Yalnızca Güneyli köle sahiplerini "azınlık" olarak gören Calhoun "azınlıkların savunucusu" olarak tanındı. Hem ulusal birliğin korunmasını, hem de Güney eyaletlerine ayrıcalıklar verilmesini istiyordu. Calhoun'a göre birliği korumak için Güney'in istediği her hak tanınmalıydı. Büyük ölçüde James Madison'un görüşlerinden yola çıkan Calhoun eyaletlere Federal Meclis'te veto hakkı verilmesi istemini "azınlık" haklarını koruma kaygısıyla öne sürmüştü; bunu özellikle de Güney'de köle kullanılmasının yasaklanmasına karşı bir önlem olarak düşünmüştü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Disquisition on Government* 1851, ("Hükümet Üzerine Bir İnceleme"); *A Discourse on the Constitution and Government*, 1851, ("Anayasa ve Hükümet Üzerine Bir İnceleme"), *The Works of John C. Calhoun*, R.K. Crallé (der.), 6 cilt, 1851-1856, ("John C. Calhoun'un Çalışmaları").
- **KAYNAKLAR:** M.L. Coit, *John C. Calhoun: American Portrait*, 1950; G.M. Capers, *John C. Calhoun, Opportunist: A Reappraisal*, 1960.
- **BAKINIZ: J.Q. ADAMS, CLAY, JACKSON, MADISON.**

CALIGULA

(12-41)

Roma İmparatoru. Dört yıllık yönetimi Roma için bir korku ve terör dönemi olmuştur.

31 Ağustos 12'de Atium'da (Anzio) doğdu. 24 Ocak 41'de Roma'da öldü. Ünlü komutan Germanicus ile Agrippina'nın oğludur. Küçüklüğünde babasının komutan olarak bulunduğu Rhein'da askerler gibi çizme giydiği için *Caligula* (Çizmecik) lakabıyla anılmıştır. Asıl adı Gaius Julius Caesar Germanicus'tur. 19'da babası öldükten sonra annesiyle kalan Caligula'yı yaklaşık on yıl sonra büyükannesi Antonia yanına aldı. Daha sonra İmparator Tiberius'un koruması altına giren Caligula 33'te *quaestor* (hakim) seçildi.

37'de İmparator Tiberius'un ölümü üzerine tahta geçti. Tiberius döneminde yasaların, devlet yararına koruyucuları sayılan ancak uyguladıkları baskıcı yöntemler nedeniyle halkın nefretini kazanan savcılar (*delatores*) sürgüne gönderdi. Siyasi suçluları affetti. Sürgünlerin ülkeye geri dönmelerine izin verdi. Halka yeniden seçim hakkı tanıdı. Halka ağır gelen vergilerin bir kısmını azalttı. Merkezi yönetimin yetkilerini kısarak valilere daha geniş idari haklar tanıdı. Yaptığı bu değişikliklerle toplumun geniş kesimlerinin desteğini kazandı.

Ancak tahta çıktıktan yaklaşık yedi ay sonra ciddi bir hastalık geçiren Caligula'nın akli dengesi bozuldu. Savcılar yeniden ortaya çıktı. İdamlar birbirini izlemeye başladı. Kanlı gösteriler düzenlendi. Caligula, yakınındaki pek çok kişiyi tahtına gök diktikleri gerekçesiyle öldürttü. Gösteriş hırslıyla hazineyi boşalttığı için yeni vergiler koydu. Zenginleri sürgüne göndererek paralarına ve mallarına el koydu. Ünlü heykellerin başlarını çıkarttırarak yerine kendi başını koydurttu. İmparatorluk sınırları içindeki tüm tapınaklara heykelini koydurarak halkın bunlara tapmasını emretti.

39'da Mısır'da vatandaşlık istemiyle ayaklanan Yahudiler, Caligula'nın sinagoglara heykelini koydurarak bunlara tapınılmasını istediğinde çok sert tepkiler gösterdiler. Aynı yıl kuzeyde Germania'da (Almanya) karışıklıklar başgösterince Caligula büyük bir güç toplayarak Cermen kabileleri üzerine saldırıya geçti. Bu sırada Gallia'da kendisine karşı düzenlenen, kızkardeşi Agrippina'nın başı çektiği, bir suikasti önceden öğrenerek bastırdı. İzlediği siyaset nedeniyle toplumun tüm kesimlerinin tepkisini toplayan Caligula başarısız birkaç suikast girişimini bastırırsa da 24 Ocak 41'de *Praetor Prefekti* (Muhafız Birliği Komutanı) Cassius Chaerea'nın planladığı bir suikast sonucu öldürüldü. Yerine amcası Claudius getirildi.

Yaklaşık dört yıl süren hükümdarlığı Roma için tam bir korku dönemi olan Caligula'nın yaşamı Camus'nün dört perdelik yapıtına konu olmuştur.

• BAKINIZ: CLADIUS, TIBERIUS.

CALLAS, Maria

(1923-1977)

Yunan asıllı ABD'li opera şarkıcısı. 20. yy'ın en ünlü dramatik soprano-larındandır.

Maria Anna Sofia Cecilia Calegoropoulos, 2 Aralık 1923'te, New York'ta doğdu, 16 Eylül 1977'de öldü. 1937'de annesiyle birlikte anavatanı Yunanistan'tan'a gitti. Atina Konservatuarı'nda Elvira de Hidalgo'nun yanında şan çalışmalarına başladı. 16 yaşındayken *Cavalleria Rusticana*'da Santuzza rolüne çıktı. Güçlü ve renkli soprano sesi ve oyunculuk yeteneğiyle dikkati çekti. II. Dünya Savaşı yıllarında opera çalışmalarını sürdüremedi ve çeşitli işlerde çalıştı. 1945'te ABD'ye dönerek opera yaşamını burada sürdürmeyi denedi. Ancak güçlü sesine ve üstün oyunculuk yeteneğine karşın, Amerikan operasının istediği "star" tipine fiziği uygun değildi; birçok eleştirmen ve prodüktör onu "çirkin ve şişman" buluyordu. New York Metropolitan Operası'nda bir rol alabilmek için çalıştığı sırada Verona'da Panchielli'nin *La Gioconda*'sında başrol oynamak için teklif aldı. 1947'de *La Gioconda*'daki oyunuyla büyük ölçüde ün kazandı. 1949'da menacerliğini yapan varlıklı iş adamı Giovanni Battista Meneghini ile evlendi. 1950'lerde ünlü lirik soprano Renata Tebaldi ile birlikte dünyanın en ünlü soprano-larından biri sayıldı. New York Metropolitan Operası'nın baş yıldızı oldu. 1970'te Pasolini'nin yönettiği *Medea* filminde başrolü oynadı.

Callas 1950'li ve 1960'lı yıllarda 20. yy'ın başlarında sönmeye yüz tutmuş olan koloratur dramatik soprano geleneğini canlandırdı. Kendisiyle aynı dönemde doruğa ulaşan Renata Tebaldi ile arasındaki rekabet uzun süre müzik eleştirmenlerinin ilgi konusu oldu; ancak Tebaldi ve Callas farklı biçimlerde söyledikleri için bu rekabet bir rol paylaşma kavgasına dönüşmedi. Öte yandan iki soprano da aynı operada rol almamaya özen gösterdiler. Callas, oyunculuk yeteneği ve güzel sesinin yanı sıra yarattığı skandallar ve fırtınalı özel yaşamı ile de dikkat çekti.

CALLES, Plutarco Elias

(1877-1945)

Meksikalı siyaset adamı. 1924-1928 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

25 Eylül 1877'de Sonora Eyaleti'nin Guaymas kentinde doğdu, 19 Kasım 1945'te Mexico City'de öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Dört yaşında yetim kaldı ve okula ancak kısa bir süre için devam edebildi. Siyasete atılmadan önce, Guaymas ve Hermosillo kentlerinde ilkökul öğretmenliği yaptı. 1910'da başlayan ayaklanma sırasında Madero güçlerine katıldı ve diktatör Diaz'ın 1911'de devrilmesine katkıda bulundu. 1913'te Madero'yu öldürerek işbaşına gelen Huerta'nın yönetimden uzaklaştırılmasını

da, Obregon ve Carranza'ya yardımcı oldu. Ardından Carranza'nın Pancho Villa'ya karşı yürüttüğü askeri sefere katılarak komutanlık yaptı. 1917'de, iki yıl süreyle geçici valiliğini yaptığı Sonora Eyaleti'nin valiliğine getirildi. 1919'da Carranza hükümetinde ticaret, sanayi ve çalışma bakanı oldu. 1920'de Obregon ile birlikte Carranza'yı devirdi ve kurulan yeni geçici hükümette savaş bakanı oldu. Aynı yıl içinde cumhurbaşkanı olan Obregon'un hükümetinde içişleri bakanlığı görevini üstlendi.

Calles 1 Aralık 1924'te, 4 yıl için Meksika cumhurbaşkanı seçildi. Başkan olmadan önce, kitlelere eğitim olanağı sağlayacağına, toprak reformu yapacağına, ticaret gelirlerini denetim altına alacağına söz vermişti. iktidar olunca tarım, eğitim ve bayındırlık reformlarına hız verdi. Meksika Merkez Bankası'nı ve Ulusal Tarım Kredi Bankası'nı kurdurdu. Yollar, barajlar ve sulama projelerinin yapım programlarını onayladı. Calles döneminde, Louis Morones yönetimindeki Meksika Bölge Emek Konfederasyonu'nun etkinliği tüm ülkeye yayıldı.

Calles, 1926'da kilise okullarını yasaklayan ve rahip sayısını azaltan anayasa hükümlerini uygulamaya başlayınca, kilise ile arası açıldı. Kilisenin hiçbir dini hizmet vermediği ve bazı koyu Hristiyanlar'ın silaha sarıldıkları üç yıllık anlaşmazlık dönemi, ABD Elçisi Dwight Morow'un arabuluculuk yapmasıyla 1929'da son buldu. Calles'in yabancılara Meksika'da toprak edinmesini sınırlandıran ve petrol sanayiini düzenleyen kararları başta ABD olmak üzere, Meksika'da yatırımları olan yabancı ülkelerde tedirginlik yarattı.

1928'de başkanlık süresi dolan Calles, General Obregon'un yeniden başkan olmasını sağlayacak bir anayasa değişikliği yaptı. Ancak Obregon, seçimlerden hemen sonra, koyu dindar bir kişi tarafından öldürüldü. Bunu izleyen 6 yıl boyunca ülke, ikişer yıl arayla değişen 3 ayrı başkan tarafından yönetildi. 1928'de Emilio Portes Gil, 1930'da Pascual Ortiz Rubio, 1932'de Abelardo Rodriguez başkan oldular. Tüm bu başkanların ardındaki asıl güç Calles'in 1929'da kurduğu Meksika Ulusal Devrimci Partisi (PNR) idi.

Calles 1934'te, PNR'ye egemen olan sol kanat güçlerin baskısıyla seçimlerde başkan adayı olarak Lazaro Cardenas'ı gösterdi. Cardenas iktidar olduktan sonra işçi haklarını genişleten uygulamaları yürürlüğe koyunca, Calles buna aşıktan açığa muhalefet etmeye başladı. Bunun üzerine 1936'da Los Angeles'e sürgüne yollandı. 1941'de Meksika'ya geri dönmesine izin verildi ve Meksika ordusuna girdi. Ölümüne dek Meksika ordusunda çalıştı.

Calles 1917 Anayasası'nın eşitlikçi ve özgürlükçü ilkelerini yaşama geçirdi, ancak yaşamının son on yılında bu ilkelerin uygulanmasına karşı çıktı.

• **KAYNAKLAR:** P. Bamford, *A History of Mexico*, 1938; H. Bernstein *Modern and Contemporary Latin America*, 1952; S. L. Byrd, *Many Mexicos*, 1941; H.F. Cline, *United States and Mexico*, 1953; W.F. Dulles, *Yesterday in Mexico 1919-1936*, 1961; E. Gruening, *Mexico and its Heritage*, 1928; H. Nicolson, *Dwight Morrow*, 1935.

• **BAKINIZ:** CARDENAS, CARRANZA, DIAZ, HUERTA, MADERO, OBREGON, VILLA.

CALMETTE, Albert (1863-1933)

Fransız bakteriyoloji bilgini. Çalışma arkadaşı Guérin ile birlikte, BCG kısa adıyla bilinen tüberküloz aşısını hazırlamışlardır.

Albert Léon Charles Calmette, 12 Temmuz 1863'te Nice'te doğdu, 29 Ekim 1933'te Paris'te öldü. 1886'da Paris Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, 1889'da, bir yıl önce kurulan Paris Pasteur Enstitüsü'nde Emile Roux'nun verdiği ilk mikrobiyoloji derslerini izledikten sonra, Pasteur'un isteği üzerine Çinhindi'ne giderek Saygon'da (bugün Sosyalist Vietnam Cumhuriyeti'nin başkenti Ho Şi Minh) bir bakteriyoloji laboratuvarı (Saygon Pasteur Enstitüsü) kurdu. 1895'te Fransa'ya döndü ve ertesi yıl Lille'de yeni bir Pasteur Enstitüsü kurarak 1917'ye değin bu enstitünün yöneticiliğini üstlendi. O tarihte Paris Pasteur Enstitüsü'nün müdür yardımcılığına atandı ve tüberküloz bölümünün kuruluşunu örgütledi.

Saygon'da bulunduğu sıralar yılan zehirlerini inceleme olanağı bulan Calmette, Behring ve Roux'un tetanosa karşı bir antitoksin üretmelerinden hemen sonra, onların açtığı yolu izleyerek yılan zehirine karşı koruyucu bir serum hazırladı. Tüm yaşamını tüberküloz, veba, çiçek hastalığı ve serum tedavisi araştırmalarına adanmış Calmette'in tıbbı ve insanlığa en büyük armağanı tüberküloz aşısıdır. 1906'da Lille Pasteur Enstitüsü'nde bu konu üzerinde çalışmaya başlayan Calmette ve Guérin, iki yıl sonra, hastalıklı sığırlardan alınan tüberküloz basillerinin safra salgısı (öd) katılmış bir kültür ortamında üretildiği zaman, hastalık yapıcı özelliğini yitirdiğini, buna karşılık antikor yapıcı özelliğini koruduğunu gözlemlediler. Böylece üretilen ve iki araştırmacının adıyla anılan BCG (Bacillus Calmette-Guérin) aşısı on beş yıl sonra insanlar üzerinde denendi ve yaygın aşı uygulamasına başlandı. Ancak, yeni doğmuş çocuklara ağız yoluyla verilen aşı 1930'da birçok çocuğun ölümüne neden olmuştu. Yeniden araştırmalara başlayan Calmette, bugün onun adıyla anılan deri tepkimesini bularak özellikle aşının uygulanmasındaki sakıncaları giderdi. Getirdiği çözüm bir tanı yöntemiymi ve çok zayıflatılmış, az miktarda tüberküloz basilli deriyi çizerek vücuda verildiğinde yerel bir enfeksiyona yol açıyorsa, hastalığa karşı korunma mekanizmasının geliştiğini gösteriyordu. O tarihten sonra, yalnızca bu denemeye olumsuz yanıt veren çocuklarda deri altına şırıngayla aşı uygulamasına geçildi ve pek çok ülkede tüberkülozun önü alındı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Les venins, les animaux venimeux et la sérothérapie antivenimeuse*, 1907, ("Zehirler, Zehirli Hayvanlar ve Zehire Karşı Serum Tedavisi"); *L'infection bacillaire et la tuberculose chez l'homme et chez les animaux*, 1920, ("İnsanda ve Hayvanlarda Basilli Hastalıklar ve Tüberküloz").

• **BAKINIZ:** BEHRING, GUERIN, KOCH, PASTEUR, ROUX.

Jean Calvin

CALVIN, Jean (1509-1564)

►
Suç ve Tanrı
Kayrası

İsviçreli tanrıbilimci ve mezhep kurucusu. Hristiyanlık'ın bütün skolastik inançlardan arınarak özgün kaynağına dönmesi gereğini savundu.

Noyon Picardie'de doğdu, Cenevre'de öldü. Gerçek adı Jean Cauvin'dir. Noyon piskoposluğunda görevli olan babasının etkisiyle, küçük yaşta, din konularıyla ilgilenmeye başladı. 1523'te gittiği Paris'te felsefe, mantık, dilbilgisi öğrenimi gördükten sonra Orléans ve Bourges'da tanrıbilim ve hukuk okudu. Çağının ünlü dilcilerinden Alciati Paolo'nun yanında çalıştı. Ondan Yunan ve İbrani dillerini öğrendi. Luther'in görüşlerini inceledi. 1531'de geldiği Noyon'da babasının ölümü ve Lutherci olan kardeşiyle geçinememesi yüzünden Paris'e gitti, bütün yaşamı boyunca sürecek olan din çalışmalarına başladı.

Calvin tanrıbilime, başta Seneca olmak üzere, Stoacı filozofların yazılarını incelemekle, onlarla Hristiyanlık arasında bir bağlantının bulunup bulunmadığını araştırmakla girdi. Seneca'nın *De Clementia* adlı yapıtının bir yorumu olan *Commentaire du "De Clementia"* yı yazdı. Bu yapıt onun, çağın yenilik yanlısı aydınlarıyla tanışmasını sağladı. 1533'te, Nicolas Cop'un dinde birtakım yenilikler isteyen söylevini yazıya geçirerek geniş bir alana yayılmasını sağladı. Paris'te yer yer ayaklanmaların başlaması üzerine Basel'e sığındı. 1536'da Hristiyanlık konusundaki düşüncelerini içeren ve kendisine ün sağlayan *Christianae Religionis Institutio* adlı yapıtı yayımladı. Bir süre sonra Cenevre'ye gitti, orada dinle ilgili düşüncelerini yaymaya başladı. Cenevreliler'in karşı çıkışları, görüşlerini suçlamaları üzerine, çağrıldığı Strasbourg'a gitti. Tanrıbilim Fakültesi'nde dersler verdi. Bu derslerin uyandırdığı ilgi sonucu Melancthon ile yakınlık kurdu. 1541'de Belediye Meclisi'nin çağrılısı olarak Cenevre'ye döndü. Orada, belli bir sınavdan geçirilen papazların oluşturduğu, yeni bir kilise kurdu. Din bilgilerinin bilimsel bir yöntemle öğretilmesini sağlayacak ilkeleri saptadı, din okullarının

sayısını artırdı. Kiliselerin düzen ve içerik bakımından yeniden gözden geçirilmesi gereğini ortaya attı.

Calvin'in anlayışına göre, din bir inanç işi olmakla birlikte bir eğitim ve öğretim sorunudur. Dinin gerçeğini topluma anlatmak, açıklamak için kiliselerin, öğretim kurumlarının skolastik anlayıştan arıtılması, doğrudan doğruya *Kutsal Kitap'a* başvurulması gereği vardır. Din bir çıkar aracı, yöneticilerin elinde bir baskı kuralı olmamalıdır. İnsan, inançları bakımından, Tanrı'ya karşı sorumludur. Kiliselerin uyguladıkları öğretim ve eğitim yöntemi Hristiyanlık'ın özüyle bağdaşamaz.

Tanrı önsüz-sonsuzdur, bütün evrenin, onun kapsadığı varlıkların tek yaratıcısıdır. İlk yaratılan insan Adem'dir, bütün insan soyu ondan türemiştir. Ancak, Adem, Tanrı'nın kendisine verdiği istenci, usu gereğince kullanamamış, suç işlemiştir. Bu suç işleme insan için bir "düşüş"tür. Bütün insanlar, ataları olan, Adem'in işlediği suçtan sorumludurlar. İnsan kendi elinde olmayan bu suçtan, kendi çabasıyla kurtulamaz, Tanrı kayrası gereklidir. İsa, işlenen bu suç nedeniyle, Tanrı ile insan arasında bulunan, Tanrı kayrasıyla insanı suçtan kurtarmaya çalışan yüce bir görevlidir. Tanrı ile insan arasına başka bir aracının girmesi olanaksızdır. Aracı, ancak Tanrı'nın görevlendirdiği kutsal bir kimse olabilir, o da yalnız İsa'dır. İnsan iyilik yapmakla suçtan kurtulamaz, tek kurtarıcı, suçtan arındırıcı olan Tanrı kayrasıdır. Tanrı'nın sevdiği yüce ve seçkin kişiler vardır. Bunlar, Tanrı kayrasıyla, daha önceden seçilmiş kimselerdir, onların yüceliği Tanrı'ya olan yakınlıklarından kaynaklanır.

Calvin, dinle ilgili düşüncelerini sergilediği *Christianae Religionis Institutio* adlı yapıtında Hristiyanlık'ın özüyle, başlangıçtaki arınmış durumuyla ilgili sorunlar üzerinde durmuştur. Ona göre, kişinin Tanrı kayrasını bilme olanağı yoktur. Tanrı'nın bağışlayıcı niteliği insan usunu aşar, gizemlidir. Hristiyanlık'ın bugünkü gidişini değiştirmesi, içeriğini arındırması, bunu başarabilmek için de ilk kaynaklara dönmesi gerekir. Tanrı, bağışlanmaması gerekenleri de bağışlamıştır, suçtan arındırmıştır. Bunu da, gizemli kayrasıyla yapmıştır, insan bunu bilemez. İnsanın kurtuluşa ulaşması kendi eliyle değildir, iyilik etmek, bütün yaşamı süresince Tanrı'ya yakarmak, istenen sonucu vermez. Tanrı, engin istenciyle, kurtuluşa ulaşacak kişiyi ya seçer ya da önceden belirler. İnsanın, bu iki tanrısal olanak dışına çıkması elinde değildir. Bu olay bir yazgı sonucudur. İnsan yazgının egemenliği altındadır.

Calvin, ulus yönetiminin, toplum düzeninin, Hristiyanlık'ın özüne göre kurulması görüşünü savunmuş, bütün yöneticilerin dinin istediği nitelikte kimseler olmaları gereği üzerinde durmuştur. Yönetimle ilgili düşüncelerinin başlıca kaynağı içinde yaşadığı dönemin toplumsal olaylarıdır. Ona göre, kilise tanrısal gerçeklerden uzaklaştığı için bireyleri yanlış yola götürdüğü gibi bireylerle toplum yönetimi arasına bir uçurum sokmuştur. Oysa Hristiyanlık'ın özü toplumla bireyi bağdaştırıcıdır, birliği sağlayıcıdır. Dinin, kilisenin özel çıkarları yüzünden, kaynağından uzaklaştırılması sonucu özlenen birlik sağlanamamış, toplumla birey arasındaki gerginlikten bunalım doğmuştur. Bu bunalımı gidermek için yapılan "reformlar"da Hristiyanlık'ın kaynağına değil de

►
Hristiyanlık'ın
özü

►
Kilise ve
Gerçek

kilisenin ereğine yönelik olduğundan, istenen düzeni sağlayamamıştır. Bundan dolayı toplumu bunalımdan kurtarmak için reform yeterli değildir. Sorunun çözümünü dinin kaynağında aramak kaçınılmazdır. Nitekim, Luther'den beri yapılan bütün reformların başarıya ulaşamaması da işe Hristiyanlık'ın kaynağından başlamayışi sonucudur.

Calvin'in ortaya attığı görüşlerin yeni bir yorumundan kaynaklanan Calvincilik *Kutsal Kitap*'in dışında bir kaynak tanımaz. Bu inanç kurumuna göre

Din Eğitimi

Hristiyan anlayışına göre, dinin özünü inan oluşturur. İnan da eğitimle, öğretimle değil Kutsal Kitap'a uymakla, onun buyruklarını olduğu gibi yerine getirmekle sağlanır. Us, kendi başına gerçeğe ulaşamaz, inanın egemenliği altına girmediği sürece, doğru yargıda bulunamaz. Usu aydınlatan yalnız inandır. İnan, ayrıca, bir Tanrı vergisidir, Tanrı kayrasıyla kazanılan bir ışıktır.

Calvin, Batı'da ilk olarak, dinin bir eğitim, öğretim işi olduğu görüşünü ileri sürenler arasındadır. İnanı temel ilke edinen din, us ilkelere dayalı bir öğrenimle, eğitimle varlığını sürdürebilir. Gerçekte dinle inan özdeştir, birinin olmadığı yerde öteki de bulunamaz. Bu nedenle, dini bir çıkar aracı olmaktan kurtarmak için, soyut bir inan varlığı olarak görmenin, Kutsal Kitap'a, özünü anlamadan inanmanın, yararı yoktur. Din eğitimi, kilisenin egemenliğini sürdürmek değil, insanları aydınlatmak, tanrısal gerçekleri daha kolay anlaşılır bir duruma getirmek içindir. Kilisenin uyguladığı öğretim-eğitim yöntemi, dini, dinle ilgisi olmayan olayların içine sürüklemiş, kaynağından uzaklaştırmıştır. Onu bu çıkmazdan kurtarmak için başlangıçtaki durumunu öğrenmek, eğitim kurumlarını yeniden düzenlemek gerekir. Kilise, Calvin'in düşüncelerine karşı çıkmış, geleneğe bağlı kalan ve bilimsel olmayan bir eğitimi savunmuştu. Calvin'in, ortaya attığı görüşler yayılmaya başlayınca, kilise çevrelerinde de, din eğitiminin daha tutarlı ve çağın gelişimine uygun nitelikte bir temele oturtulması gereğine inananlar çoğaldı.

Calvin'den sonra, Hristiyan toplumunda, "Calvincilik" adıyla bir mezhep doğdu. Toplum kurumlarını, gelenekçi din anlayışına göre değil de, Hristiyanlık'ın başlangıçtaki özüne yaraşır biçimde düzenleme amacı güden bir eğitim-öğretim yönteminin uygulanmasına çalışıldı. Öte yandan din eğitiminin bilimsel gelişmeler dışında kalmamasına da çalışıldı. Bu yeni inanç kurumu, Tanrı ile insan arasına girmenin gereksiz olduğunu ileri sürdü. Kilisenin eğitici, öğretici bir yöntemle çalışması gereğini savundu. Bu görüşünün yanı sıra, Calvincilik ilkelerine dayalı bir tanrıbilim oluşturuldu.

tek egemen varlık olan Tanrı'nın Katoliklik ve Luthercilik'in ileri sürdüğü niteliklerle ilgisi yoktur. Papalık, eline geçirdiği geniş yetkilerle, Hristiyanlık'ı bir yeryüzü egemenliği ve yönetimi durumuna getirmiş, özünden uzaklaştırmış, birtakım sapkınlıkların doğmasına olanak sağlamıştır. Başlangıçta, Hristiyanlık'ın ilkeleri açık seçikti. Ancak kiliselerin tutumu, onların *Kutsal Kitap*'ı kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayışları, birçok sapkın tarikatın doğmasına yol açmış, Hristiyan dünyası bölünmüştür.

Calvin'in düşünceleri, ölümünden sonra, onun izini sürenlerce geliştirildi, oldukça geniş bir alana yayıldı. Ardılları, dinle ilgili görüşlerine bir mezhep niteliği kazandırdı; böylece "Calvincilik" denen inanç kurumu oluştu. Hollanda, İskoçya, Almanya ve Fransa'da, onun görüşlerini benimseyen, yeni kiliseler kuruldu. Özellikle, Theodore Beza, Cenevre'de, Calvin'in öğretilerini yeni yorumlarla genişleterek kilisenin denetimi altında bulunan öğretim kurumlarında okutmayı başardı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Christianae Religionis Institutio*, 1536, ("Hristiyan Dininin Öğretisi").

• **KAYNAKLAR**: P. Brunner, *Vom Glauben bei Calvin*, 1925; E. Doumergue, *Calvin's Weg und Werk*, 1938.

• **BAKINIZ**: LUTHER.

CALVIN, Melvin (1911)

ABD'li biyokimyacı. Fotosentez olayındaki kimyasal tepkimeleri açıklayarak, bitkilerin yaşamında temel rol oynayan kimyasal süreçlerin anlaşılmasına ışık tutmuştur.

8 Nisan 1911'de Minnesota Eyaleti'nin St. Paul kentinde doğdu. 1931'de Michigan Madencilik ve Teknoloji Okulu'ndan diplomasını, 1935'te Minnesota Üniversitesi'nden doktora derecesini aldıktan sonra İngiltere'ye giderek iki yıl kadar Manchester Üniversitesi'nin kimya bölümünde çalıştı. 1937'de ABD'ye dönerek Berkeley'deki California Üniversitesi'nin kimya bölümünde öğretim üyesi olarak görev ve başladı, 1947'de de profesörlüğe yükseltildi. Öğretim görevinin yanı sıra, 1946-1980 arasında aynı üniversiteye bağlı Lawrence Radyasyon Laboratuvarı'nda biyodinamik kimya bölümünün yöneticiliğini yürüten Calvin, ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ne ve Londra'daki Royal Society'ye üye seçilmiş, özellikle fotosenteze ilişkin çalışmaları pek çok ulusal ödül dışında 1961'de Nobel Kimya Ödülü ve 1964'te Royal Society'nin Davy madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Yeşil bitkilerde yaşamın temel süreci olan fotosentez olayı, ışık enerjisi, karbon dioksit ve suyun karbondioksitlere dönüşmesiyle sonuçlanan bir dizi kimyasal tepkimeye dayanır. Bu süreçte, başlangıç ürünü olan karbon dioksitten son ürün olan glikoza

dek uzanan tepkime zincirindeki ara basamakların saptanmasında en büyük pay, California Üniversite-si'nde Calvin'in başkanlığında çalışan bir araştırma grubundur. İncelemelerini yeşil tatlısı yosunların-dan *Chlorella* üzerinde sürdüren Calvin, tepkime zincirinin belli bir yerinde tepkimenin gelişmesini durdurarak ara bileşikleri tanımlayabileceğini ve kar-bon dioksitteki karbon atomunun yerini işaretleyerek dönüşüm basamaklarını izleyebileceğini düşündü. Karbonun radyoaktif izotopu olan ve kendiliğinden ışın yayan karbon 14'ün yeri Geiger sayacıyla belirle-nebildiğinden, böyle bir araştırmada en uygun yön-tem ¹⁴C kullanmaktır. Nitekim Calvin ve arkadaşları, radyoaktif karbon dioksit emmiş hücre özütlarini kâğıt kromatografisiyle inceleyerek, radyoaktif kar-bonlu glikoza varıncaya dek hangi ara bileşiklerin oluştuğunu gözlemlemeyi başarmışlardır. Aldıkları sonuca göre, radyoaktif CO₂ ile birkaç saniye birlikte tutulan *Chlorella* hücreleri, radyoaktif karbonun tümünü üç karbonlu bir bileşik olan fosfoglisirik aside dönüştürüyordu. Bu asidin ise, glikozun ok-sijensiz ortamda mayalanarak ayrışmasıyla oluştuğu 18. yy'dan beri biliniyordu. Calvin, bu bilginin ışığında, "karbon çevrimi" diye adlandırılan bu tepkimeler dizisinin birbirini izleyen üç temel tepkimeden oluştuğunu açıkladı. İlk tepkime, beş karbonlu bir bileşik-le birleşen CO₂'nin çabuk parçalanarak altı karbonlu bir ara bileşik yapmasıyla başlıyor ve sonradan bu ara bileşik üç karbonlu iki bileşiğe (fosfoglisirik aside) ayrılıyordu. Bu fosfoglisirik asidin basit yapılı bir şeker bileşiğine dönüştüğü ikinci grup tepkimeden sonra, bu basit şeker de üçüncü bir tepkimeyle fotosentezin son ürünlerinden biri olan glikoza dönü-şüyordu. Bu son tepkimede glikoza dönüşmeyen basit şekerin bir bölümü ise beş karbonlu bir bileşik oluşturarak ve CO₂ ile birleşerek karbon çevrimini yeniden başlatıyordu. Böylece, doğrudan ışık enerji-sine gereksinim duymayan bu tepkimeler grubunu fotosentezin "karanlık dönemi" diye adlandıran Cal-vin'in araştırmalarıyla, bitkilerin ışısız ortamda da fotosentez yapabileceği kanıtlanmıştı.

Bu çalışmasıyla 1961 Nobel Kimya Ödülü'nü alan Calvin, 1962'den sonra fotosentezin ikinci temel tepkimeler grubunu, bitkilerin ışık enerjisi ile suyu kullanarak oksijen oluşturduğu "aydınlık dönem"i incelemeye başladı. Bitkilerde ışık enerjisinin kimya-sal enerjiye dönüştürülmesinden klorofilin sorumlu olduğunu ve bu süreçte ışığın klorofildeki elektronlar-ın enerji düzeyini yükselterek atom çekirdeği çevre-sindeki yörüngelerini değiştirmeye zorladığını öne süren Calvin'in bu savı yaygın olarak benimsendi. Bu sava göre, moleküller arasındaki elektron aktarımı yeni kimyasal tepkimeleri başlatır; böylece oluşan kimyasal bileşikler enerjilerini birbirine aktararak aydınlık dönemin sonunda oksijen ve yüksek yapılı fosfat bileşiklerinden kimyasal enerji üretilir, bitkiler de karanlık dönemdeki tepkimelerde bu enerjiden yararlanır.

Fotosentezin karanlık ve aydınlık dönemlerinde-ki bilinmeyenlere ışık tutan Calvin'in çalışmaları, yeryüzünde yaşamın başlangıcını ve canlıların evrimi-ni açıklayacak varsayımlar için önemli bir başlan-gıçtır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Theory of Organic Chemistry*,

1941, ("Organik Kimya Kuramı"); *Isotopic Carbon*, 1919, ("Karbon İzotopu"); *The Chemistry of Metal Chelate Compounds*, 1952, ("Metal Kelat Bileşikler Kimyası"); *The Path of Carbon in Photosynthesis*, 1957, ("Fotosen-tezde Karbonun İzlediği Yol"); *Chemical Evolution*, 1961, ("Kimyasal Evrim"); *The Photosynthesis of Carbon Compounds*, 1962, ("Karbon Bileşiklerinin Fotosentezi").

• **BAKINIZ:** PAULING.

CALVINO, Italo (1923)

İtalyan romancı ve öykü yazarı. Fan-tastik ve alegorik romanları ve öykü-leriyle ün kazanmıştır.

15 Ekim 1923'te, Küba'nın Santiago de las Vegas kentinde doğdu. Genç yaşlarında Küba'dan ayrılarak İtalya'ya gitti. II. Dünya Savaşı sırasında Mussolini'ye karşı direniş cephesi içinde çarpıştı. Savaşın bitiminden sonra Torino'ya yerleşerek edebiyat oku-du, aynı zamanda sol eğilimli *L'Unità* dergisinde çalıştı. 1959'dan sonra *Il Menabò di letteratura* adlı dergiyi yayımladı. 1947'de *Il sentiero dei nidi di ragno* ("Örümcek Yuvalarının Yolu") ile Riccione Ödülü'nü, 1957'de *Il barone rampante* (Ağaca Tüneyen Baron) ile Viareggio Ödülü'nü, 1960'ta da üç alegorik kısa romanını topladığı *I nostri antenati* ("Ataları-mız") kitabıyla Salento Ödülü'nü aldı.

Calvino 1940'lı yılların sonunda İtalyan Direni-şi'ndeki deneyimlerini yansıtan bir roman, bir de öykü kitabı yayımladı. *Il sentiero dei nidi di ragno* faşistler, Alman işgalciler ve direnişçiler arasında bölünmüş İtalya'yı, bu karmaşa içinde kaybolan küçük bir çocuğun gözünden anlatır. 1947'de yayımlanan *Il Sentiero* ve 1949'da yayımlanan öykü derle-mesi *Ultimo viene il corvo* ("En Sonda Karga Gelir"), Calvino'nun otobiyografik/gerçekçi yapıtlarıdır. Calvino 1950'lerde fantastik bir üslup geliştirmeye başla-dı. 1960'ta *I nostri antenati* başlığıyla yayımlanan *Il visconte dimezzato* ("İkiye Bölünmüş Vikont"), *Il barone rampante* ve *Il cavaliere inesistente* ("Varol-mayan Şövalye") adlı kısa romanlar, Calvino'nun 20. yy insanının özgürlük ve kendini tanıma sorunlarını düşsel bir geçmişte irdelediği alegorik yapıtlardır. Calvino'nun fantastik üslubu 1966'da yayımladığı *La cosmicomiche* adlı öykü derlemesinde kurgu-bilim tarzına yaklaşmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Roman: Il sentiero dei nidi di ragno*, 1947, ("Örümcek Yuvalarının Yolu"); *Il visconte dimezzato*, 1952, ("İkiye Bölünmüş Vikont"); *Il barone rampante*, 1957, (Ağaca Tüneyen Baron); *Il cavaliere inesistente*, 1959, ("Varolmayan Şövalye"); *La giornata d'uno scrutatore*, 1963, ("Bir Araştırmacının Günü"); *Il castello dei destini incrociati*, 1974, ("Rastlaşan Yazgılar Şatosu"); *Se una notte d'inverno un viaggiatore*, 1979, ("Eğer Bir Kış Gecesinde Bir Gezgin..."). **Öykü:** *Ultimo viene il corvo*, 1949, ("En Sonda Karga Gelir"); *Fiabe Italiane*, 1965, ("İtalyan Masalları"); *I Racconti*, 1958, ("Öyküler"); *Le cosmicomiche*, 1966; *Ti con zero*, 1967, ("T Sıfır").

CALVO, Carlos

(1824-1906)

Arjantinli diplomat ve hukukçu. Devletler hukukunda büyük devletlerin, zora başvurarak, diğer ülkelerdeki yurttaşlarının iktisadi çıkarlarını koruyamayacağını savunan Calvo Öğretisi'nin kurucusudur.

Buenos Aires'de doğdu, Paris'te öldü. Calvo tarihsel Pozitivist bir yaklaşımla ele aldığı devletler hukukunda, Latin Amerika geleneğini ve beklentilerini temsil eder. Latin Amerika'ya ilişkin diplomatik sorunlarda hakemlik kurumunu ve ülkelerin içişlerine karışılmamasını savunur. Calvo, özellikle Güney Amerika'daki bağımsızlık savaşlarından sonra, Güney Amerika devletlerinin uluslararası amaç ve beklentilerini dünyaya açıklayan Henry Wheaton'dan etkilenmiştir. Wheaton'un *History of the Law of Nations* ("Ulusların Hukuk Tarihi") adlı yapıtını İspanyolca'ya çevirmiş ve bu kitaptan yola çıkarak kendi tarihsel pozitizmini geliştirmiştir.

Calvo'ya göre, devletler arasındaki ilişkilerde, adalet düşüncesi, ulusların ortak çıkarı ve refahı kaygısından kaynaklanmaktadır. Calvo, tüm ulusların bir hukuk sisteminin olduğunu ancak uluslararası hukukun temel olarak gelişmiş ülkeler hukukundan kaynaklandığını öne sürmüştür.

Calvo, devletler hukukunda, antlaşmalarla saptanmış ilkelerin, özel sözleşme ya da uygulamalardan çıkan kuralların ve adli kararların önemli başvuru kaynakları olduğunu düşünmektedir.

1868'de yayımlanan *Derecho Internacional Teorico y Practico de Europa y América* ("Kuram ve Uygulamada Avrupa ve Amerika Devletler Hukuku") adlı kitabında daha sonra kendi adı ile anılan bir öğreti geliştirmiştir. Buna göre, ülkelerin, birbirlerine olan özel borçlarının zora, silahlı güce başvurarak geri alınması yanlıştır. Latin Amerika ülkelerinde mülk sahibi yabancılar ya da Latin Amerika hükümetlerine borç veren diğer ülke yurttaşları diplomatik yollara başvurmaksızın söz konusu ülkelerdeki mahkemelere başvurmalıdırlar.

Calvo Öğretisi'ne göre, gerçek ve tüzel kişiler, uyruklığında bulundukları devletin, diplomatik himayesinden vazgeçmelidirler. Calvo Öğretisi'nin amacı, büyük devletlerin geri ülkelerde, ayrıcalık mukaveleleri imzalayan yurttaşlarını himaye bahanesi ile küçük devletler üzerinde yaptıkları ya da yapabilecekleri sürekli baskı ve müdahaleleri önlemektir. Ancak devletler hukukundaki egemen görüş, Calvo Öğretisi'ne karşı çıkmakta, bireyin, yurttaşı bulunduğu devletin kendi lehinde diplomatik yollarla müdahale etmek hakkından vazgeçemeyeceğini savunmaktadır.

Calvo Öğretisi, 1902'de Arjantin Dışişleri Bakanı Luis Maria Drago tarafından ortaya atılan Drago Öğretisi'yle geliştirilmiştir.

Calvo'nun, uluslararası ve devletler hukuku alanlarında, Güney Amerika ülkelerinin çıkarlarını savunan çalışmaları, ölümünden sonra, 3. Pan Amerikan

Konferansı'nda yeniden değerlendirilmiş ve katkıları konusunda görüş birliğine varılmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Derecho internacional teorico y pratico de Europa y América*, 2 cilt, 1868, ("Kuram ve Uygulamada Avrupa ve Amerika Devletler Hukuku").

CAMERARIUS, Joachim

(1500-1574)

Alman tanrıbilimci ve doğa bilgini. Yunan ve Latin kültürünün Batı'da yayılmasına çalışanların öncülerindendir.

Bamberg'te doğdu, Leipzig'te öldü. Gerçek adı Liebhard'tır. Soylu ve eski bir ailedendir. Önce din eğitimi gördü, Yunan ve Latin dillerini öğrendi. Çağının ünlü düşünürü Melanchthon'un önce öğrencisi, sonra yakın arkadaşı oldu, daha sonra Erasmus'tan felsefe okudu. 1541'de Leipzig Üniversitesi'nde görev aldı. İmparator II. Maximillian'ın çağrısı üzerine Viyana'ya giderek, onun danışmanı oldu.

Camerarius, yaşadığı çağın bütün bilimlerine ilgi duyan, özellikle Yunan-Latin uygarlık ürünleri üzerinde duran, onların Avrupa'da tanınmasına, benimsenmesine çalışan bir bilginidir. Tarih, şiir, tarım, hekimlik, matematik, gökbilim gibi değişik alanlarda çalışmış, düşüncesini daha çok tanrıbilimle felsefe sorunları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Aristoteles'in ahlak anlayışıyla Stoa ve Epikuroscu ahlak görüşlerini karşılaştırmış, Aristoteles'in bu konuyla ilgili düşüncelerinin hepsinden üstün olduğunu ileri sürmüştür.

Camerarius'un en önemli etkisi Aristoteles felsefesini yeni yorumlarla geliştirip yaymasında görülür. Aristoteles'in o çağda bilinen bütün yapıtlarını inceledikten sonra, onlara yeni yorumlar, açıklamalar eklemiş, özellikle mantık ve ahlak alanında Aristoteles'in tek kaynak olduğu görüşünü yaymıştır.

- **YAPITLAR**: *Opera Omnia*, 1583, ("Bütün Yapıtlar").

- **BAKINIZ**: ARISTOTELES.

CAMERARIUS, Rudolph Jakob

(1665-1721)

Alman, botanikçi. Bitkilerde dişi ve erkek üreme organlarının varlığını ispat etmiştir.

17 Şubat 1665'te Tübingen'de doğdu. 11 Eylül 1721'de aynı kentte öldü. Tübingen Üniversitesi'nden tıp ve felsefe dallarında diploma aldıktan sonra 2 yıl süreyle İngiltere'yi de kapsayan bir Avrupa gezisine çıktı. 1688'de Tübingen'e dönerek botanik bahçesine müdür, bir yıl sonra da Tübingen Üniversitesi'nde doğa felsefesi profesörü oldu.

Camerarius kalıtımla ilgili ilk deneyleri yapan araştırmacılardandır. Bitkilerde dişi ve erkek üreme organlarının varlığını gösterdi. Çiçek açan bitkilerde üreme olayının çiçeklerde sarı toz olarak gözükten çiçek tozunun varlığıyla gerçekleşebileceğini, başçıgın çiçek tozu ile birlikte çiçeğin erkek organını, yumurtacıgın da dişi organını oluşturduğunu açıkladı.

Bazı tarihçiler, bitkilerde iki eşeyin de bulunduğunu, Camerarius'un değil, Nehemiah Grew ve John Ray'ın ispatladıklarını ve bu konuyu araştırmaya ondan iki yıl önce başladıklarını savunurlar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De sexu plantarum*, 1694, ("Bitkilerde Eşey Üzerine"); *Opuscula botanica*, 1697, ("Botaniğe İlişkin Yapıtlar").

• **BAKINIZ:** N. GREW, J. RAY.

CÂMÎ, Molla (1414-1492)

İranlı şair. İran'da tasavvuf akımının gelişmesine, yayılmasına büyük katkıda bulunmuş, bu akımı şiirin temel sorunlarından biri durumuna getirmiştir.

İran'ın Câm iline bağlı Harcird kasabasında doğdu, Herat'ta öldü. Gerçek adı Nureddin Abdurrahman'dır. Çağının ünlü bilginlerinden Nizameddin Ahmed b. Muhammed'in oğludur. İlk öğrenimini babasından gördükten sonra, Hoca Ali Semerkandi, Mevlânâ Cüneyd Usulî gibi bilginlerden din bilgileri okudu. Bir süre Semerkant'ta kaldı, Uluğ Bey Medresesi'nde Bursalı Kadızade Rûmî'den matematik öğrendi. Bu arada Nakşibendi tarikatına girdi, İslam bilimleri ve tasavvuf konularında yoğun çalışmalara koyuldu. Hacca gitti, değişik İslam ülkelerini gezdi. Anadolu'ya uğradı. Çağının ünlü mutasavvıf ve şeyhleriyle yakınlık kurdu, bu arada Ali Şir Nevaî ile tanıştı.

Câmî, kimi kaynakların bildirdiğine göre, çok erken şiir yazmaya başlamış, özellikle eski İran ozanlarının yapıtlarını okumuş, kolay şiir söylemekle ün kazanmıştır. Gençlik dönemi şiirlerinde tasavvuf etkisi görülmez, konuların sevgi üzerinde yoğunlaştığı kolayca anlaşılır. Orta yaşlarında çağının en ünlü, en saygın ozanı olarak bilinen Câmî'yi Osmanlı Sultanı Fatih Mehmed'in İstanbul'a çağırdığı, ancak ozanın bu çağırışı yerine getirmediği söylenir.

Câmî'nin şiirinde egemen olan sevgi yer yer gerçekçi, yer yer de gerçeküstücü bir nitelik taşır. Özellikle tasavvuf konularını içeren şiirlerinde Tanrı sevgisiyle insan sevgisinin birbirine karıştığı, düşünülen evrenle içinde yaşanan evrenin bütünleştiği görülür. Gerek şiirlerinde, gerekse düzyazı ile ortaya koyduğu yapıtlarında sevgi, tasavvuf, din gibi üç konunun egemen olduğu anlaşılır. Ancak yaratıcı gücünün şiirde yoğunlaştığı, kişiliğinin bu alanda belirginleştiği kesindir. Câmî'nin şiir alanında etkilendiği üç önemli kaynak vardır. Bunlar da Sadi, Celâleddin Rûmî ve Hafız'dır. Bütün şiirlerinde bu

ozanların etkisi açıkça görülür. Sevgi konularını içeren şiirlerinde Hafız'ın, tasavvufu ilgili sorunları işleyenlerde Celâleddin Rûmî'nin, İslam felsefesiyle bağlantılı olanlarda Sadi'nin izini süren Câmî'nin önemli bir özelliği de varlık birliği (vahdet-i vücud) görüşünü benimsemesidir. Varlık birliği sorunu, Câmî'nin özgün bir buluşu değildir, ancak onun şiirinde çok etkili bir nitelik kazanmıştır.

Câmî'ye göre insan bir "seven varlık"tır. Sevginin içeriğini Tanrı'ya bağlılık oluşturur. Tanrı ise bütün evreni kuşatmış, onunla özdeşleşmiştir. Bütün nesnelerde, değişik biçimlerde, görünüş alanına çıkan Tanrı'dır. Tanrı salt varlıktır, salt ustur, salt ışıktır (nur). Bütün eylemler, devinimler Tanrı'dan gelir, yine Tanrı'ya yönelir. Bütün varlık türleri Tanrı'nın görünüş alanına çıkmasıyla oluşmuştur. Bu nedenle oluş süreklidir, belli bir yerde, belli bir aşamada durmuş değildir. Gerek Tanrı, gerekse onun görünüş alanına çıkmasıyla gerçekleşen oluş ancak sevgiyle kavranabilir. Kişi, bütün gönlünü Tanrı'ya verir, Tanrı'dan başka bir varlığın bulunmadığı kanısına varacak bir olgunluk aşamasına yükselirse, bütün karışıklıkların, çelişkilerin birliğe ulaştığını anlar. Bunu anlamayı sağlayan da sezgidir. Sezgi ile sevgi birliktedir. Ancak seven sezebilir.

Câmî'ye göre sevgisiz (aşk) inan boştur, kişiyi tanrısal gerçeklere götüremez. Durum us için de böyledir, sevgiyle aydınlanmayan bir usun gerçekleri kavrama olanağı yoktur. Sevgi yalnız insanla ilgili değildir, bütün varlık türleriyle bağlantılıdır. Bu nedenle, Tanrı'nın bir görünüşü olan bütün varlıkları sevmek, belli bir anlamda, Tanrı'yı sevmektedir.

Câmî'nin düşüncelerine kaynaklık eden Yeni-Platonculuk'tan beslenen tasavvufur. Bu konu, Doğu düşüncesinde, yeni değildir, bütün İslam ülkelerinde yaygındır. Özellikle "yaratılış" olayının bir fıskırma (sudur) olarak anlaşılması Yeni-Platonculuk'un temel görüşüdür. Câmî bir gelenek ürünü niteliği kazanan, bu görüşe dayanarak, kendinden önce gelen mutasavvıflar gibi, insanı iki ayrı tözden kurulu bir varlık diye anlar. Bu varlıklardan biri "ruh", öteki "gövde"dir. Ruh tanrısaldır, ölümsüzdür, gövdede geçici bir süre kaldıktan sonra, geldiği kaynağa dönecektir. Sevgi, sezgi, düşünme, anlama, yargılama gibi bütün zihin eylemlerinin kaynağı ruhtur. Gövdeye dirilik kazandıran ruhun, gövdeden ayrılmasıyla ölüm denen olay gerçekleşir. Ruhun ölümsüz olmasına karşın gövde ölümlüdür, geçicidir, dağılıp toprak olacaktır. Ancak, bu dağılma, toprağa dönüşme de tanrısal bir olaydır.

İnsanda iki karışık güç vardır, biri iyiliğe, öteki kötülüğe yol açar. Olgun kişi iyiliğe yönelen, bütün kötülükleri önleyen kişidir. Bu nedenle iyi ile olgunluk arasında bir bağlantı vardır. İyi kişi, bütün tutkularına egemen olan kimsedir. Câmî bu düşünce-sini

Açgözlüce bakma her alçağın parasına
Kapılma tutkuya yetin inci gibi kendi sedefinle

dizeleriyle dilegetirmiştir. Ona göre tutku kişinin olgunlaşmasını önlediği gibi gerçeği kavramasına da engel olur. Tek gerçek olan Tanrı'yı bilmek için bütün tutkulardan arınmak gerekir.

Gerçek varlığı tanıyan kimse
Söyler Tanrı'nın benzersiz olduğunu
Kimdir bilir misin Tanrı'ya eren
"Tanrı'dan başka varlık yoktur" diyen.

Câmî için önemli ve gerekli olan "yenilik"tir. Bu yenilik de "tanrısal görünüş"tür. Kişinin geçene değil gelene bakması, geçmişle değil gelecekle ilgilenmesi gerekir.

Geçen geçmiş, gitsin ömrümüzle giden
Yeni azık, yeni gündür doğan, ona bakalım.

Câmî'ye göre yeninin değeri tanrısal bir olay olmasındadır, yeni kendi başına bir değer olmadığı gibi tanrısal istencin dışında da değildir. İnsanda beliren istenç, Tanrı'nın buyruğundan kaynaklanır. Bu nedenle insanda düşünen de, bilen de, özleyen de, özlenen de gene Tanrı'dır.

Câmî, tasavvufla, tanrıbilimle ilgili düşüncelerini belli bir dizge bütünlüğü içinde vermemiş, yapıtlarına gelişigüzel serpiştirmiştir. Düşüncelerinin şiirlerinde yoğunlaşması da İran yazınının yaygın bir geleneği sonucudur. Aşağı yukarı bütün yapıtlarında işlenen varlık birliği (vahdet-i vücud) görüşünün kaynağı Muhyiddin-i Arabî'nin Fususu'l-Hikem adlı kitabıdır.

Câmî, İran yazınında, tasavvufla ilgili görüşlerinin yanı sıra, şiirleriyle büyük bir yer tutmuş, kendisinden sonra gelen ozanları, yazarları çağlar boyunca etkilemiştir. İran şiirinin biçim ve ölçü bakımından, bütün türlerinde ürün veren Câmî'nin en başarılı olduğu alan "gazel"dir. Tasavvufla karışık bir sevgiyi işleyen gazellerinin dili sürükleyici, söylenişi kolay ve akıcıdır. Kimi gazellerinde derin, kimilerinde sığdır. Şiirinde sesle sağlanan bir uyumun egemen olduğu görülür. Kaside, gazel, rûbai, kîta, mesnevi türünde yazdığı şiirlerinin toplandığı "Divan" ından başka, kendinden önce gelmiş ozanların yapıtlarından esinlenerek ortaya koyduğu kitaplarında değişik konuları işlemiştir. Bunlar arasında en önemlileri Nizami'nin *Mahzenü'l-Esrar*, Emir Hüsrev Dehlevî'nin *Matlaü'l-Envâr* adlı yapıtlarını örnek alarak yazdığı *Silsiletü'z-Zehab*'tir. Sultan Hüseyin Baykara'ya sunulan bu yapıt ahlak, tanrıbilim konularını işleyen ufak öyküleri içerir. *Tuhfetü'l-Ahrar* öğretici nitelikte bir mesnevidir. Gene Nizami'nin yapıtlarından esinlenerek yazdığı *Leylâ vü Mecnun*, *Hiredname-i İskenderî* vardır. *Kuran*'dan esinlenerek yazılan *Yusuf ü Züleyha* iki kişi arasında geçen bir sevgi olayını konu edinmiştir. Yapıtları arasında en çok okunanı *Salaman-ü Absal* adlı mesnevidir.

CAMÕES, Luis de (1524-1580)

Portekizli şair. *Os Lusíadas* epik şiiri ile gelecek kuşakların Portekiz, İspanyol ve daha sonra Brezilya şiiri üzerinde kalıcı etkisi olmuştur.

Luis Vaz de Camões Lizbon'da doğdu, 10 Haziran 1580'de aynı yerde öldü. Soylu bir aileden geliyordu ve ünlü Portekizli kâşif Vasco da Gama'nın akrabasıydı. Kesin olarak kanıtlanmamış olmakla birlikte Coimbra Üniversitesi'nde okuduğu sanılıyor. Gençliğinde asker olarak Fas'ta bulundu ve Ceuta'da Araplarla girişilen bir çatışmada bir gözünü yitirdi. Lizbon'a döndükten bir süre sonra bir kavgada bir krallık memurunu yaraladığı için bir yıl hapis yattı. 1553'te Kral tarafından bağışlanarak Hindistan'a gitti. 17 yıl Hindistan, Mozambik ve Hint Okyanusu çevresinde çeşitli yerlerde bulundu, kimi savaşı ve keşif gezilerine katıldı. Bu yıllar boyunca büyük epik şiiri *Os Lusíadas*'ı ("Lusus Oğulları"; Lusus, Portekiz'in efsanevi kurucusudur) yazdı. 1570'te o dönemdeki kâşiflerin tersine, büyük bir servet toplayamadan Lizbon'a döndü. *Os Lusíadas*'ı 1572'de bastırmayı başardı. Lirik şiirleri ve üç oyunu ise ancak ölümünden sonra yayımlandı.

Camões'e ülkesi ve daha sonra tüm İberya yarımadası çapında ün sağlayan yapıtının *Os Lusíadas* olması karşın, ölümünden sonra yayımlanan lirik şiirleri de Portekiz edebiyatının yapıtları arasında sayılmıştır. *Os Lusíadas* kimi eleştirmenlerce Portekiz halkının destanı olarak tanımlanır. Gerçekten de destanın adının da gösterdiği gibi, Camões Portekiz halkının tarihini geçmişten başlayarak geleceğe ilişkin kehanetlerle birlikte yazmayı amaçlamıştır. *Os Lusíadas*'ta en ön planda görünen Vasco da Gama ve başka Portekizli kâşiflerin serüvenleridir; ancak buna koşut olarak Portekiz ulusunun tarihi de ayrıntılı olarak işlenir. Bu iki anlatı da mitolojik bir çerçeveye içine yerleştirilmiştir. Böylece *Os Lusíadas* üç büyük düzlemin (Camões'in çağdaşı olduğu kahramanlık öyküleri, Portekiz tarihi ve mitoloji) karıştığı, efsane ve gerçek tarihin içiçe geçtiği bir yapıt olarak belirir. Destanın görkemli ve akıcı şiir dili, Rönesans hümanizmiyle Hristiyanlığı, Portekiz ulusçuluğuyla evrensel değerlere bağlılığı kaynaştırarak, ortaya Portekizce ve İspanyolca edebiyatın gelecek dönemleri için zengin bir malzeme ve esin kaynağı çıkmasını sağlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Yusuf ü Züleyha*, 1478, (yazma); *Leylâ vü Mecnun*, 1484, (yazma); *Heft Evrenç*, (ö.s.), 1872, ("Yedi Taht"); *Babaristan*, (ö.s.), 1877; *Şerh-i Fususü'l-Hikem*, (ö.s.), 1879, ("Fususü'l-Hikem Yorumu"); *Tefsir*, (ö.s.), 1895; *Nefahatü'l-Üns*, (ö.s.), 1872, ("Candan Esintiler").

- KAYNAKLAR: Rypka, *Iranische Literaturgeschichte*, 1959.

- BAKINIZ: BÂKÎ, CELÂLEDDİN [Mevlânâ], HAFİZ, LAMÎİ ÇELEBİ, NİZAMÎ, SADÎ.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Os Lusíadas*, 1572, ("Lusus Oğulları"); *Rhythmas de Luis de Camões*, (ö.s.), 1595, ("Luis de Camões'in Lirikleri"). Oyun: *Anfitriões*, (ö.s.), ve *Filodemo*, (ö.s.), *Primeira Parte dos Autos e Comedias Portuguesas Feitas por A. Prestes e por L. de C.* içinde, 1587; *El-Rei Seleuco*, (ö.s.), *Obras Completas* içinde, 1644-1645.

dinsel düşüncesi ile modern çağların bilimsel düşüncesi arasında ortaya çıkan çatışmada önemli bir yere sahiptir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Philosophia Sensibus demonstrata*, 1591, ("Duyularla Kanıtlanmış Felsefe"); *De Monarchia Christianorum*, 1593, ("Hristiyanlık Monarşisi Üzerine"); *Dialogo politico contra Luterani, Calvinisti ed altri eretici*, 1595, ("Lutherçiler, Kalvinistler ve Öteki Sapkınlar Karşı Siyasal Söyleşi"); *Apologia pro Galileo*, 1616, ("Galileo'nun Savunması"); *Civitas Solis*, 1623, ("Güneş Devleti"); *Monarchia Messiae*, 1633, ("Kurtarıcı Monarşisi"); *Philosophia Rationalis*, 1638, ("Rasyonel Felsefe").

• **KAYNAKLAR:** L. Blanchet, *Campanella*, 1920, (bibliyografya içerir); A. Corsano, *Tommaso Campanella*, 1944; *La Politica di Campanella*, 1927; F. Grillo, *T. Campanella in America*, 1954.

• **BAKINIZ:** MACHIAVELLI, MORE, PLATON.

CAMPIN, Robert (1378-1444)

Flaman, ressam. Flaman resim geleneğinin ilk uygulayıcılarından.

Fransa'da, Valenciennes'de doğdu, 26 Nisan 1444'te Tournai'de öldü. Gençlik dönemi ve öğrenimi ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. 1406'da Tournai kentinde lonca dışı bağımsız bir ressam olarak çalışmaya başladı; bilinmektedir. 1410'da Tournai kenti hemşeriliğine kabul edildi. Bu sıralarda açtığı atölyede, aralarında Jacques Daret ve Rogier de la Pasture'un de bulunduğu pek çok öğrenci yetiştirdi. 1423'te ressamlar loncasının başına getirildi. Zanaatkarların isyanına katılarak bir süre belediye meclisi üyeliği yaptığı için mahkûm edildi. Evli olmasına karşın genç bir kadınla ilişki kurduğu için de ayrıca cezalandırıldı.

Robert Campin'in, yıllar boyu Flémalle Ustası (Maitre de Flémalle) olarak bilinen ressamla aynı kişi olduğu konusunda, bugün artık hiçbir kuşku kalmamıştır. Flémalle Ustası adı, Frankfurt'taki Städeler Sanat Enstitüsü'nde bulunan ve Flémalle-les-Liège dolaylarındaki hayali bir manastırdan geldiği varsayılan 4 panolu bir resimden kaynaklanmaktadır. Robert Campin ayrıca Mérode mihrap resminden ötürü Mérode Ustası (Maitre de Mérode) olarak da bilinir.

Robert Campin'in kişiliği ve resimleri çok büyük tartışmalara neden olmuştur. 19. yy'ın sonuna değin Weyden'e ait olduğu kabul edilen bu resimler, daha sonra Jacques Daret gibi daha önemsiz bir ressama yakıştırılmıştır. Ancak, 1909'dan sonra bu resimlerin Campin'e ait olduğu sanat tarihçilerinin çoğunluğuna kabul edilmiştir.

Campin, Flaman resim geleneğinin ilk uygulayıcılarından. Uluslararası Gotik'in, gerçek yaşamı ve nesneleri daha şiirsel ve gerçekçi bir biçimde temsil eden bir üsluba dönüştürülmesinde etkili olmuştur. Dramatik bir gerçekçilik, açıldırılarak işlenmiş biçimler, çarpıcı bir etki kaygısı, birbiri üstüne yığılan ağır kumaş kıvrımlarının kullanılışı ve iç mekânın en ince ayrıntılara dek işlenmesi, onun üslubunun belli başlı özellikleridir. Figürleri ise, uzun yüzleri, geniş

tutulmuş gözkapakları, küçük ve yuvarlak çeneleri, ince dudakları ve tıknaz yapılarıyla belirgindir. Bu özellikleri göz önünde tutulunca Campin'in üslubu hem etkilediği, hem de etkilendiği Van Eyck'inkine göre daha arkaik, kaba ve katıdır.

Campin gerçek dünyayı, cennetin bir aynası olarak görür, onu mistik ve dinsel edebiyattan aldığı simgelerle anlatır. Bu nedenle resimleri masalsi bir hava taşır. Werl mihrap resminde ve *Haleli Meryem ve Azizler*'de Campin'in Kuzey resminde daha önce bulunmayan heykeli andıran bir hacimselliğe ulaştığı izlenir. Bu tür yapıtlarındaki kompozisyon anlayışı, Weyden'i ve Flaman resim geleneğini uzun süre etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Bakire'nin Evlenmesi*, 1420'ler, Prado, Madrid; *Çobanların Bağlılık Sunuşu*, 1420'ler, Güzel Sanatlar Müzesi, Dijon/Fransa; *Madonna*, 1420'ler, Hermitaj, Leningrad; Mérode mihrap resmi, 1425-1428, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Haleli Meryem ve Azizler*, 1430-1435, Aix-an Provence Müzesi, Fransa; *Kutsal Üçlü*, 1430-1435, Städeler Sanat Enstitüsü, Frankfurt; *Erkek Portresi*, 1430-1435; *Kadın Portresi*, 1430-1435; *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi*, 1435-1440.

• **BAKINIZ:** VAN EYCK, VAN DER WEYDEN.

Albert Camus

CAMUS, Albert (1913-1960)

Fransız, yazar ve düşünür. II.Dünya Savaşı'ndan sonra insanı yeniden eylemli kılabacak bir ahlakın temellerini atmaya çalıştı.

7 Kasım 1913'te, Cezayir'in Mondovi kentinde doğdu, 4 Ocak 1960'ta öldü. Fransız asıllı bir tarım işçisi olan babası bir yıl sonra cephede öldü. İspanyol asıllı annesi okuma yazma bilmiyordu ve temizlik işlerinde çalışıyordu. Yoksulluk içinde geçen çocukluğundan sonra, öğrenimini burslarla ve çeşitli işlerde çalışarak sürdürdü. On yedi yaşında, daha sonra da birkaç kez tekrarlayacak olan vereme yakalandı.

► *Saçma ve Başkaldırma kavramları*

Cezayir Üniversitesi'nin felsefe bölümünü bitirdi. Bu yıllarda sporla ve tiyatroyla ilgilendi. Yönetici ve oyuncu olarak tiyatro çalışmaları yaptı, işçiler için bir tiyatro topluluğunun kurulmasına çalıştı. 1937'de *L'Envers et l'endroit* (Tersi ve Yüzü) adlı ilk denemesi yayımlandı. Sağlık muayenesinde olumlu rapor alamadığı için öğretmenlik görevi yapamayacağı kesinleşince 1938'de gazeteciliğe başladı. *Alger républicain*'de (Cumhuriyetçi Cezayir) edebi ve siyasal makaleler yazdı. II.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla solcu olarak tanınan gazete yayıma ara verdi, Camus gazeteciliğe devam etmek amacıyla 1940'ta Paris'e gitti. Alman işgalinden sonra *Paris-Soir* gazetesini çıkaran ekiple birlikte Lyon'a geçti. Burada evlenerek Cezayir'e döndü. 1942'de tekrar Fransa'ya gitti. *L'Etranger* (Yabancı) ve *le Mythe de Sisyphe* (Sisyphos Efsanesi) adlı yapıtlarının yayımlanmasıyla tanınan bir yazar oldu.

► *Direniş hareketine katılması*

1943'te Direniş Hareketi'ne katıldı. "Combat" örgütünde çalışan Camus bu örgütün gizli yayın organı *Combat*'nın editörü oldu, ayrıca imzasız yazılar yazdı. Alman işgaline karşı eylemin haklılığını açıklayan yazılarıyla gençliğindeki nihilist tutumunu yadsıdı. Savaş biterken Direniş Hareketi'nin umudu gelecekte "yeni bir insan"ın yaratılmasıydı. Bu nedenle önceleri yalnızca Vichy iktidarı ve Nazilere karşı olan *Combat* sosyalizmi de savunmaya başladı. Aynı gazete 21 Ağustos 1944 tarihinde gene Camus'ün editörlüğünde açık yayına geçerken, "Direnişten Devrime" sloganını kullandı.

Siyasal yaşamın iniş çıkışlarından hayal kırıklığına uğrayan Camus, 1945'te, *Combat*'nın editörlüğünü bıraktı. 1947'de *la Peste* (Veba) romanını, 1951'de de Sartre ile arasındaki en uzun tartışmaya yol açan *L'Homme révolte*'yi (Baskaldıran İnsan) yayımladı. 1956'da *la Chute* (Düşüş) romanının yayımlanmasından sonra 1957'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Son yıllarında Macaristan'ın işgaline, Franco rejimine, Cezayir'de süren baskı ve teröre yazılarıyla karşı çıktı. 1960'ta bir araba kazasında öldü.

Camus teknik ya da akademik anlamda felsefeci sayılmaz, ama felsefe tarihinde Spinoza ve Nietzsche gibi örnekleri olan ve yaşam sorunlarıyla doğrudan uğraşma anlamında felsefe yapan düşünürler arasında yer alır.

Camus, içinde yetiştiği sömürge Cezayir'de yoksulluğu ve haksızlığı yakından tanımış ve genç yaşta felsefenin başkaldırı geleneği ile tanışmıştır. Öte yandan, derin bir Akdenizlilik tutkusu da edinmiş, güneş ve deniz gibi imgeler düşünsel yapısının birer parçası haline gelmiştir. Özellikle Nietzsche'nin derin etkilerini taşıyan Camus, Kierkegaard, Heidegger, Jaspers gibi, edebi yanları ağır basan filozofları yoğun biçimde okumuş ve onlardan etkilenmiştir. Bu etkileri, Camus'nün tiyatro eserlerinde görmek mümkündür.

İlk yapıtı *Tersi ve Yüzü*, kısa 'felsefi öykü' denilebilecek metinlerden oluşur. Metinler, biçim olarak bir 'gözlemci'nin anlatılarıdır. İçerik olarak da Camus'nün sonraki yapıtlarında işleyeceği "ölüm", "yaşamın değeri", "dünyanın saçmalığı" ve "başkaldırma" gibi temaları taşımalarıyla, bir bütün oluşturlar.

Camus'nün düşünsel gelişmesi, iki önemli kavra-

mi ve bunları irdeleyen iki yapıtı çevresinde, iki döneme ayrılır. Birincisi "saçma" kavramı ve bunu ele alan *Sisyphos Efsanesi*, ikincisi de "başkaldırma" kavramı ile bunu ele alan *Baskaldıran İnsan* adlı yapıtlarıyla belirlenen dönemlerdir. Camus, birinci kitabında intihar, ikinci kitabında da cinayet sorunuyla uğraştığını söyler.

"Saçma", insanın dünya ve kendi yaşamı karşısında, ilkin duygu olarak duyduğu, sonra da sorgulayan, anlam arayan tutumuyla düşünsel içerik kazandırdığı bir yaşantıdır. Doğal olayların anlam-sızlığı ve yaşamın sonunda tam bir hiçlik olarak duran ölüm olgusu, dünyanın "saçma" olduğunun göstergeleridir. Böyle bir konumda bulunan ve "tek gerçek önemli felsefe sorunu" olan intiharı düşünmeye başlayan insan, yaşamın anlamı sorunuyla yüz yüze gelmiştir.

"Yaşamın anlamı" konusunda Camus'yü ilgilendiren bir yaşam içeriğinden çok, eylem biçimlerinin düşünsel, hatta mantıksal tutarlılığıdır. Örneğin, intihar belirli bir açıdan bakınca bir çelişme içerir, çünkü kendini öldürmek için yeterli -anamlı- bir neden, yaşamak için de yeter; ama, bu anlam, ancak ölüm anında ortaya çıkacağından, artık çok geç olacaktır. Bu yüzden, intiharın 'trajik' bir yanı da vardır.

Bu çerçevede içinde, Camus çeşitli "saçma" insan tiplerini ele alır. Bunların arasında Don Juan (ilişkilerini sürekli değiştiren kişi), aktör (başkalarının yaşamalarını yaşayan kişi) ve fatih (başkalarının yaşamlarına egemen olan kişi) vardır. Sonradan, Dostoyevski'nin *Ecinniler*'deki kahramanı Kirilov ile Eski Yunan mitolojyasından Sisyphos karşı karşıya konur: Kirilov, bilinçli olarak intihar eden kişidir. Bu edimiyle, bir yandan kendisinin Tanrı olduğunu kanıtlar, öte yandan da, ölüme karar vermiş birisi olarak yapabileceklerini yapmayarak, erdemliliğini kanıtlar.

Sisyphos ise, anlamsız bir dünya içinde anlamsız bir yaşamı yine de anlamlı olarak yaşayan kişinin örneğidir: Tanrılar Sisyphos'u bir taşı sürekli bir tepeye çıkarmaya mahkûm etmişlerdir; ama taş her seferinde geri, aşağıya yuvarlanacaktır. Camus için Sisyphos, kendi "saçma yazgısı"na "evet" diyen ve bu yolla özgürlüğünü kazanan insandır: "Yükseklere doğru çabalamanın kendisi, insanın yüreğini doldurmaya yeter. Sisyphos'u mutlu biri olarak düşünmeli." Bu cümleyle Camus, Sisyphos'un ilk bakışta anlamsız gelen çabasının anlamını da göstermiş olur.

Baskaldıran İnsan, Camus'nün ikinci dönem düşüncelerinin ürünüdür. Kitap, tarihsel açıdan, 18.yy'dan başlayarak düşün ve yazın alanında başkaldırı biçimlerini ve siyasal eylemcilerin durumlarını ele alır. Öte yandan II.Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sında, siyasal ideolojilerden kaynaklanan "mantıksal cinayet" olgusunu irderler: "Suç, masumluk kılıfına bürününce, çağımıza özgü garip bir tersine dönmeyle, kendini haklı göstermek zorunda kalan, masumluk oluyor. Bu denemenin amacı, bu garip meydan okumayı kabullenmek ve incelemektir."

Camus başkaldırma edimiyle ilgili şöyle bir çözümleme yapar: Başkaldıran insan bir şeye karşı çıkan, "Hayır" diyen insandır; ama bu "Hayır" içinde bir "Evet" taşır, çünkü bir şeye karşı çıkmak için bazı şeylerin önemini ya da değerini kabul etmiş olmak gerekir. Böylece, başkaldıran insan, bir "değer" ölçüsü adına başkaldırır; bu da, bütün insanları kapsayan

bir değerdir. Bunu, Descartes'ın "Düşünüyorum, demek ki varım!" sözüne koşut olarak, şöyle dile getirir Camus; "Başkaldırıyorum, demek ki varız".

Camus, başkaldırmanın tarihini 18.yy ve özellikle de Marquis de Sade'la başlatır. Bu çağın özelliği -ki Camus'ye göre 20.yy da bu çağa girer- bir adalet değerinin görünürde yürürlükte olması, oysa haksızlıkların sürüp gitmesidir. Bu durum, başkaldırıya yol açar. Marquis de Sade ise, yirmi yedi yıllık mahkûmiyeti sırasında yazdıklarıyla mutlak bir başkaldırı örneğidir.

Başkaldırımı hem yazın hem de tarih planında ele alan Camus, son olarak da "cinayet" ile "başkaldırma" arasındaki ilişkiye eğilir. Çeşitli cinayet biçimlerini inceleyerek, "tutarlı" ve "köklerine ihanet etmeyen" başkaldırı biçimine örnek olarak 1905 Rus anarşistlerini veren Camus, bu kişilerin, "şiddetin kaçınılmazlığı ile haklı gösterilemeyeceğini" birlikte gördüklerini, "cinayetin zorunlu ama başışlanamaz" olduğu ikilemini yaşadıklarını söyler. Böylece, insan öldürünce karşılığında kendi yaşamlarını da veren bu 'cani'lerin eylemleriyle, "bir yaşamın bedeli bir başka yaşamla ödenir". Camus'ye göre 1905 anarşistleri "insanları düşünceler adına öldürdükleri halde, hiçbir düşüncüyü insan yaşamından daha değerli tutmazlar", böylelikle de başkaldırı tutarlı ve değerli olur.

Camus, tutarlı başkaldırının tarih içindeki başka bir örneğini de "devrimci sendikacılık"ta bulur. Devrim yönelimine karşılık, bu hareket, yaşayan insanın yaşam koşullarına yönelir, onu gelecekte gerçekleşecek bir soyut düşünceye feda etmez. Camus, bu hareketin başarısı için, Batılı işçilerin iş koşullarının tarih içinde düzelmesini örnek verir.

Kuramsal yapıtları yanında, birçok oyun da yazan Camus, bu oyunlarda canlandırdığı tiplerle felsefi düşüncelerine canlılık verir. Örneğin *les Justes* (Doğrular) adlı oyununda 1905 anarşistlerini sahneye çıkarır.

Çeşitli yapıtlarıyla bütünsel bir düşünür olarak tanınan Camus, Sartre gibi geniş bir izleyici topluluğuna sahip olmamış, ama 20.yy Fransız düşün ve yazınında önemli bir yer tutmuş, sonraki düşün ve yazın adamları üzerinde etkili olmuştur. Adı, genellikle varoluşçu akım içinde anıldığı halde, özellikle bir "insan doğası" düşüncesini kendisine yakın bularak bu akımdan ayrılır. Camus'nün düşüncesi, "dayanışma" (solidarité) kavramına verdiği önemle, 20.yy son çeyreğinde Avrupa'da meydana gelen siyasal olaylarda etkili olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Roman*: *L'Etranger*, 1942, (Yabancı); *la Peste*, 1947, (Veba); *la Chute*, 1956, (Düşüş); *L'Exil et le royaume*, 1957, (Sürgün ve Krallık). *Oyun*: *le Malentendu* ("Yanlış Anlaşılma"); *Caligula*, 1945; *L'Etat de siege*, 1948, (Sikiyönetim); *les Justes*, 1950, (Doğrular). *Deneme*: *L'Envers et l'endroit*, 1937, (Tersi ve Yüzü); *Noces*, 1938, (Düğün); *le Mythe de Sisyphe*, 1942, (Sisyphos Efsanesi); *Lettres à un ami allemand*, 1945, (Bir Alman Dosta Mektuplar); *L'Homme révolté*, 1951, (Başkaldıran İnsan); *L'Été*, 1954, ("Yaz").

• **KAYNAKLAR**: B.Henry, *Albert Camus ou la force d'être*, 1959; B.Jean-Claude, *Camus*, 1959; R.de Luppé, *Albert Camus*, 1957; A.King, *Albert Camus*, 1964; B. Norman, *Life Against Death*, 1959; C.John, *Albert Camus and the Literature of Revolt*, 1959; H.Thomas,

The Thought and Art of Albert Camus, T.Philip, *Albert Camus*, 1957; W.Kurt, *The Theme of Exile*, 1960.

• **BAKINIZ**: HEIDEGGER, JASPERS, KIERKEGAARD, NIETZSCHE, SADE, SARTRE.

CANALETTO (1697-1768)

İtalyan, ressam. Özellikle Venedik'i konu alan kent görüntüleriyle yeni bir resim biçimi geliştirmiştir.

◀ *Cinayet kavramı*

18 Ekim 1697'de Venedik'te doğdu, 20 Nisan 1768'de öldü. Asıl adı Giovanni Antonio Canal'dır, Canaletto takma adıyla tanınır. Resim yapmayı tiyatro dekorları ile uğraşan babasından öğrendi. 1716-1718 arasında babası ile birlikte Venedik'teki San Angelo ve San Cassiano tiyatrolarında dekoratör olarak çalıştı. 1719'da Roma'ya gitti, babasıyla birlikte Alessandro Scarlatti'nin *Tito Sempronio Gracco* ve *Turno Aricino* operalarının dekorlarını yaptı. Daha sonra Venedik'e döndü, tiyatroyu bıraktı ve *vedute* (kent ve manzara görüntüleri) dalında uzmanlaşmış olan Gaspar van Wittel'in (Gaspard Vanvelli) yanında resim çalıştı. 1725 dolaylarında, özellikle Venedik'i ziyaret eden İngilizler'e sattığı resimlerle iyice ünlendi. Menecerliğini üstlenen İngiltere'nin Venedik Konsolosu Josep Smith, resimlerinin gravürlerini yaptırtarak bir tür katalog oluşturdu. Bu kataloglar Canaletto'nun taklitçilerinin çoğalmasına yol açtı. Avusturya Savaşları nedeniyle İngiliz müşterileri ile bağlantıları kopunca Canaletto 1745'te İngiltere'ye göçtü. Birkaç Venedik gezisi dışında 1755'e değin Londra'da kaldı. Venedik'e döndükten sonra yaşlılık ve hastalık nedeniyle fazla yapıt veremedi.

Canaletto'nun *vedute*'leri alabildiğine özgür bir fırça işçiliği, dramatik bir ışık düzeni, zaman zaman izlenimci boyutlara varan bir renk anlayışıyla belirgindir. Resimlerinde yapıları, bütün öğelerini en ince ayrıntılarına dek ince ince işler. *Vedute*'lerindeki küçük boyutlu figürleri güncel giysileri içinde büyük bir netlikle belirtir. Müşterilerini memnun etmek için *capricci*'lerinde (gerçek görüntüleri hayali bir mekân içinde işleyen resim türü) herhangi ünlü bir heykeli gerçekte bulunduğu yerden başka bir yere yerleştirmekten çekinmez.

Canaletto İngiltere'de bulunduğu sırada üslubu soğuk renklere ve tonlara dayanan bir değişim geçirmiştir. Venedik'e döndükten sonra da eski gücünü yitirmiş, giderek mekanikleşip katılaşmıştır.

CANBULAT, Kemal (1919-1977)

Lübnanlı siyaset adamı. İlerici Sosyalist Parti'nin kurucusudur.

Lübnanlı Dürzîler'in en güçlü ailesi olan Canbulatî soyundandır. Paris'teki Sorbonne Üniversitesi ile Beyrut'taki Cizvit Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1947 genel seçimlerinde Marunîler'in siyasi önderlerinden Kamil Şamun'la ittifak yaparak Şuf bölgesinden milletvekili seçildi. 1949'da İlerici Sosyalist Parti'nin kurulmasında önemli katkısı oldu ve partinin genel başkanlığına seçildi. Temel olarak Dürzîler'e dayanan parti, Hristiyanlar'ı, Sünnîler'i ve Şiîler'i de içinde barındırıyordu ve siyasi anlamda sosyalizmden yanaydı.

1949'da anayasada yapılan geçici bir değişiklikle Lübnan'ın ilk devlet başkanı Bîşara el-Hurî'nin görev süresi bir dönem daha uzatıldı. Ama kısa bir süre sonra yakınlarına ayrıcalıklı davrandığı gerekçesiyle Marunîler'in önderlerinden Kamil Şamun ve Raymond Edde'nin başı çektiği bir muhalefet başladı. Kemal Canbulat'ın da muhalefet hareketini desteklemesi sonucu Bîşara el-Hurî 1952'de istifa etti ve Şamun devlet başkanı seçildi. Şamun iktidara geldikten sonra seçilmesine katkıda bulunmuş olan İlerici Sosyalist Parti'ye ve Canbulat'a karşı düşmanca bir tavır aldı ve kısa bir süre içinde ittifak dağıldı. 1957'de yapılan genel seçimlerde Canbulat, Dürzîler'in desteğine karşın seçilemeyerek meclisteki yerini yitirdi. Şamun'un devlet başkanlığı döneminde Mısır'da Nasır'ın siyasi etkinliği artmaktaydı.

Nasır 1956'da devlet başkanı seçildikten kısa bir süre sonra Süveyş savaşı patlak verdi. Şamun'un izlediği batı yanlısı siyaset ve Süveyş savaşında Arap dünyası yanında yer almaması Nasır'la ilişkilerinin gerginleşmesine yol açtı. Nasır'ın siyasetini destekleyen Dürzîler ve Müslümanlar Şamun'a karşı muhalefete başladılar. Yaygın muhalefet 1958'de Kemal Canbulat'la birlikte Müslüman siyaset adamları Saib Salam ve Raşid Keramî'nin önderlik ettiği bir ayaklanmaya dönüştü.

Huzursuzluklar, Temmuz 1958'de ABD donanmasının Lübnan'a çıkartma yapmasının ardından, Eylül 1958'de güçlü Dürzî önderlerinden ordu komutanı Fuad Şihab'ın devlet başkanı seçilmesiyle son buldu. Şihab'ın 1964'e dek süren devlet başkanlığı sırasında izlediği dengeli siyaset sonucu Lübnan'da iç istikrar sağlandı. 1964-1969 arası Charles Hêlou'nun devlet başkanlığı dönemi ise İsrail'le Arap ülkelerinin çelişkilerinin keskinleştiği ve Güney Lübnan'da yerleşen Filistinli gerillalarla İsrail birlikleri arasında silahlı çatışmaların hız kazandığı bir dönem oldu. Canbulat, Filistinli gerillalara eylemlerinde sınırsız özgürlük tanınmasından yanaydı. Bu nedenle gerillaların eylemlerinin sınırlandırılmasından yana olan Falanjist Parti ile İlerici Sosyalist Parti arasında gün geçtikçe derinleşen görüş ayrılıkları başladı.

İlerici Sosyalist Parti, 1969'da Süleyman Franjiye'nin devlet başkanı seçilmesinden iki yıl sonra yapılan genel seçimlere, Baas Sosyalistleri, Komünistler ve diğer küçük Arap milliyetçisi, radikal partilerin

oluşturduğu Ulusal Hareket adlı cephe içinde katıldı. Ulusal Hareket'in sözcüsü olan Canbulat, seçimlerden sonra mecliste oluşan radikal muhalefetin de temsilciliğini üstlendi.

Şubat 1973'te İsrailîler'in üç Filistinli gerilla önderini öldürmelerinden sonra Lübnan'da uzun süreli bir hükümet bunalımı doğdu. Bunalıma çözüm olarak Aralık 1974'te Raşid el-Sulh başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde İlerici Sosyalist Parti'nin yanısıra Falanjist Parti de yer aldı. Ama Falanjistler'le Filistinli gerillalar arasında silahlı çatışmaların gittikçe artması nedeniyle hükümet uzun süre görev başında kalamadı. Kemal Canbulat Falanjist Parti'nin Arap dünyası içinde yalnız bırakılmasını ve Lübnan'da kurulacak hükümetlerde yer almamasını istedi. Mayıs 1975'te Raşid el-Sulh hükümetinin dağılmasının ardından yeni bir hükümet bunalımı yaşandı ve Filistinliler'le Falanjist Parti arasındaki mücadele kısa süre içinde Müslümanlar'la Hristiyanlar arasında bir iç savaşa dönüştü.

Canbulat, Lübnan'da düzenin yeniden sağlanabilmesi için kurulacak hükümetin yapmasını gerekli gördüğü bir dizi öneri hazırladı. Bunların arasında yürütme erkinin çeşitli düzeylerinde yetki ve önceliklerin yeniden saptanması yönünde bir anayasa değişikliği yapılması, seçim yasaının değiştirilmesi, ordunun yeniden örgütlenmesi, uyruklu konusundaki sınırlamaların kalkması yer alıyordu.

Süleyman Franjiye de Aralık 1975'te iç sorunlara bir çözüm bulunması amacıyla tüm dini ve siyasi önderleri genel bir konferansa çağırdı. Lübnan'da düzenin sağlanması yolunda gerekli ilk adımın Franjiye'nin çekilmesi olduğunu düşünen Canbulat ve Müslüman önderler, konferans önerisini reddettiler. Franjiye, Nisan 1976'da Müslüman subayların gerçekleştirdiği bir darbeyle görevinden uzaklaştırıldı. Bu olay üzerine Lübnan'a giren Suriye ordusu, Elias Sarkis'in devlet başkanı seçilmesi yönünde ağırlığını koydu. 1976 yılı sonunda Arap Birliği'nin de katkısıyla ateşkesin sağlanması yolunda önemli adımlar atıldı. Ancak 16 Mart 1977'de Kemal Canbulat'ın Beyrut yakınlarında pusuya düşürülerek öldürülmesi iç savaşın yeniden şiddetlenmesine yol açtı.

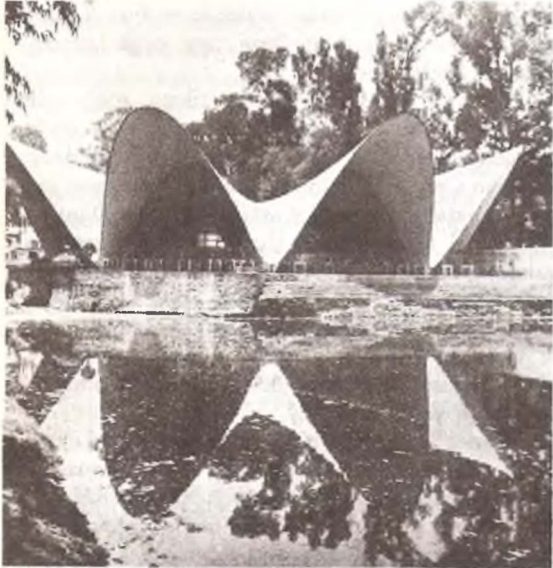
Kemal Canbulat'ın öldürülmesinden sonra parti başkanlığını oğlu Velid Canbulat üstlendi.

• BAKINIZ: CEMAYEL, HURİ, C.NASIR, ŞAMUN

CANDELA, Félix (1910)

İspanyol asıllı Meksikalı mimar. Oluşturduğu kabuk strüktürlerle tanınmıştır.

27 Ocak 1910'da Madrid'de doğdu. Instituto de Cardenal Cisneros'da öğrenim gördü ve Madrid'de Escuela Superior de Arquitectura'da staj yaptı. 1936-1939 İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçiler'in yanında savaştı. 1939'da Fransa'ya geçti, bir süre bir göçmen kampında kaldıktan sonra Meksika'ya göç

Yüzen Bahçeler Lokantası

etti. 1939-1940'ta bir İspanyol yerleşmesi olan Santa Clara'daki yapımlarına katıldı. 1940'ta Mexico City'de teknik ressamlık yaptı. Daha sonra kardeşi Antonio ile birlikte bir mimarlık ve yapı şirketi kurdu. Kabuk strüktürler üstündeki çalışmaları Candela'ya 1961'de UIA'nın (Union Internationale des Architectes-Uluslararası Mimarlar Birliği) Auguste Perret Ödülü'nü ve Londra'daki RIBA'nın (Royal Institute of British Architects-Britanya Mimarları Kraliyet Enstitüsü) altın madalyasını kazandırdı. Kısa bir süre Harvard Üniversitesi'nde konuk öğretim görevliliği yaptı.

Candela, öğrenciliği sırasında yapıtlarını tanıma olanağı bulduğu Eduardo Torroja'nın kabuk strüktürlerinden etkilenmiştir. Meksika'da bir mimar olarak kendini kabul ettirdikten sonra da donatılı beton yapımlarının uygulanması yolunda çalışmalar yapmış, bu konuyla ilgili yazılar yazmıştır. Mexico City'de kurulan üniversite kampüsü ona ilk kabuk strüktürünü uygulama olanağını vermiştir. Yapımını üstlendiği *Kozmik Işıklar Pavyonu*'nun çatısını hiperbolik paraboloid bir kabukla örtmüştür. En kalın yeri 16 cm, kenarları ise yalnızca 3 cm kalınlığında olan bu kabuğun özelliği, eğri bir yüzey olmasına karşın kalıplarında düz tahtaların kullanılması, dolayısıyla da görece az malzeme kullanımı ile önemli bir ekonomi sağlamasıdır. Bu yaklaşım, kabuk strüktürlere olan ilginin artmasına ve Candela'nın yeni yapı önerileri almasına yol açmıştır.

Candela'nın yaptığı kabuklar bundan sonraki yapılarında giderek daha incelmış, geçtikleri açıklıklar da daha büyümüştür. Daha çok üretim yapılarında uygulanan kabuk yöntemini Candela, Mexico City'de yaptığı bir kilisede de uygulamıştır. Çatı örtüsü kabuğun, yalnızca 3,81 cm kalınlığında olduğu bu yapımların biçimlenmesinde, İspanyol mimar A.Gaudi'nin etkileri görülür.

Candela bu yapımlarını kullanarak çağdaş mimarlığın anlatım dilini, kimi yerde dışavurumcu yanı ağır basan ilginç biçimlerle zenginleştirmiştir. Örneğin başyapıtı sayılan *Yüzen Bahçeler Lokanta-*

sı'nda, aşağı yukarı dalgalanmalarıyla sekiz yapraklı bir çiçeği andıran kabuk strüktür, duvarlarla tavan arasındaki ayırımı ortadan kaldırarak bu yapı öğelerini birbiri içine karışan bir bütün halinde birleştirebilmesine olanak sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca) Yapılar:** *Meksika Üniversitesi Kozmik Işıklar Laboratuvarı* (J.Gonzales ile), 1951, Mexico City; *Virgen Milagrosa Kilisesi*, 1954-1955, Mexico City; *Valores Borsası*, 1955, Meksika; *Nuestra Señora de la Soledad Şapeli* (E.de la Mora ile), 1955, Coyoacan/Meksika; *Coyoacan Hali* (P.R.Vasquez ve Rafael ile), 1956, Coyoacan/Meksika; *Yüzen Bahçeler Lokantası* (J.A.Ordonez ile), 1958, Xochimilco/Meksika; *La Jacaranda Gece Kulübü*, 1958, Acapulco/Meksika; *John Lewis Mağazası* (Yorke, Rosenberg ve Mardall ile), 1963, Steveage/İngiltere; *Olimpiyat Spor Sarayı*, 1968, Mexico City.

• **KAYNAKLAR:** C.Faber, *Candela: Adventurer in New Structural Forms*, 1961; C.Faber, *Candela: The Shell Builder*, 1963.

• **BAKINIZ:** DISCHINGER, TORROJA.

CANDILIS, Georges (1913)

Yunan asıllı Fransız mimar. Kent tasarımı alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

SSCB'nin Bakü kentinde doğdu. Atina Politeknik Okulu'nda mimarlık öğrenimi gördü. 1940'ta Yunan Hava Yolları'nda tasarımcı olarak çalışmaya başladı. Atina Politeknik ve Yunanistan Ulusal Yapı Teknisyenleri okullarında öğretim görevinde bulundu. 1945'te Fransa'ya yerleşti. Paris'te bir süre ünlü Fransız mimar Le Corbusier'nin yanında çalıştı. 1963'te Fransız Ulusal Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda öğretim üyesi oldu.

Çalışmalarının büyük bölümünü kent tasarımı araştırmaları oluşturur. Günümüz kentlerindeki yoğun yapılanmanın ve yapılar arasındaki uyumsuzluğun, kentlileri de etkileyen bir kargaşa yarattığını ileri süren Candilis, tasarımcıların öncelikle bu sorunlara eğilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre kentlerin, konutların ve bunlara bağlı olarak mimarlığın kent planlama yönetmelikleri denetimi altında olması ve mimarın başka teknik alanların uzmanları tarafından kısıtlanması, ortaya çıkan kapalı, ruhsuz ve tutarsız biçimlerin ana nedenidir. Candilis teknik araştırmaların, gereksiz bir teknolojik düzeye ulaştırıldığını söyleyerek, kendi yapıtlarında aşırı endüstrileşmeden kaçınmıştır.

Kent tasarımı alanındaki çalışmalarının ilkinin Fas ve Cezayir'de gerçekleştirmiş, Müslümanlar'ın yaşam koşullarına özgü sorunlara çözüm getirmeye yönelmiştir. 1956-1959 arasında Fransa'nın savaştan zarar görmemiş sayılı yerlerinden Nimés yakınlarında Bagnols-sur-Céze'deki geliştirme çalışmalarını denetlemiş, daha sonra Toulouse-le-Mirail'de kurulacak 100.000 kişilik yerleşmenin pilot bölgesini tasarlamıştır.

En önemli çalışmalarını iş ortakları olan Alexis Josic ve Shadrach Woods ile birlikte gerçekleştirmiştir. Adları çoğunlukla bir arada anılan bu üç mimar tasarıma işlevci bir açıdan yaklaşarak etkili, yaşayan bir mimarlık oluşturmaya çalışmaktadırlar.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Konut yerleşmesi* (P.Dony, A.Josic ve S.Woods ile), 1950, Fas; *Bagnols-sur-Cèze kent planlaması* (Bodiansk, S.Woods ve Piot ile), 1956, Nîmès/Fransa; *Toulouse-le-Mirail kent yerleşmesi* (A.Josic ve S.Woods ile), 1960, Fransa.

CANDOLLE, Augustin Pyrame de (1778-1841)

İsviçreli botanikçi. Bitki sınıflandırması üzerinde çalışmış, bitki ve tarım coğrafyasının öncülerinden olmuştur.

4 Şubat 1778'de Cenevre'de doğdu, 9 Eylül 1841'de aynı yerde öldü. Cenevre'deki Calvin Koleji'nde öğrenim gördükten sonra 1796'da Fransa'ya giderek Paris'te tıp öğrenimine başladı. Daha çocukluk yıllarında İsviçre ve Jura florasından örnekler toplayarak botanikçi olmaya karar verdiğinden, ailesinin isteğiyle tıp öğrenimini sürdürmesine karşın bitkiler üzerindeki gözlemlerine daha çok zaman ayırıyordu. Nitekim 1804'te hazırladığı tıp doktorası tezinde de eğilimine uygun bir konu seçmişti: *Essai sur les propriétés médicinales des plantes* ("Bitkilerin Tıbbi Yararlı Özellikleri Üstüne İnceleme"). O yıllarda Fransa'nın ünlü doğabilimcileriyle, özellikle Cuvier ve Lamarck ile yakın bir dostluk ve işbirliği kuran Candolle, 1805'te Lamarck'ın *La Flore française* ("Fransa Florası") adlı yapıtının üçüncü baskısını yayıma hazırlama işini de üstlendi. 1808'de Montpellier Üniversitesi'nde botanik profesörlüğüne atandığında, bakanlık danışmanı olarak çağdaş bir coğrafyacı anlayışıyla Fransa'nın tüm bitki örtüsünü ve tarım bölgelerini inceledi. 1816'da İsviçre'ye döndü ve 1817'den başlayarak ölünceye değin Cenevre Üniversitesi'nde kendi adına kurulan doğabilim kürsüsü ile üniversiteye bağlı botanik bahçesinin yöneticiliğini sürdürdü. Zengin bir botanik müzesi olan Conservatoire Botanique'in kuruluşunu örgütledi.

Candolle'ün bitki sınıflandırması için önerdiği sistem, 19.yy'ın sonlarına değin hemen her ülkede hazırlanan botanik kataloglarına ve sonradan yapılan sınıflandırma çalışmalarına temel olmuştur. 1813'te *Théorie élémentaire de la botanique* ("Temel Botanik Kuramı") adlı en önemli yapıtında yalnız düzenleniş biçimiyle ve örnekleriyle değil, kuramsal temelleriyle de açıkladığı bu sınıflandırma, bir anlamda Jussieu'nün sisteminin onaylanmış ve geliştirilmiş biçimidir. Tohumlu bitkileri "çeneksizler", "bir çenekliler" ve "iki çenekliler" diye üç temel bölüme ayıran Jussieu'nün bu önerisini benimseyen Candolle'e göre gerçekçi bir bitki sınıflandırması, organların işleyişine (fizyolojiye) göre değil doğrudan doğruya bitkilerin yapısal özelliklerine (morfolojiye) göre düzenlenmelidir.

Yapısal özelliklerde dikkat edilecek en önemli nokta da, özellikle çiçekli bitkilerin eşey organlarındaki bakışım düzlemidir.

Cenevre Üniversitesi'ne geçtikten sonra tüm tohumlu bitkileri, özellikle açıktohumlu ve iki çenekli bitkileri kapsayacak geniş kapsamlı bir çalışmaya başlayan Candolle, ölümünden önce *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis* ("Bitkiler Dünyasının Doğal Sistematiğine Giriş") adlı bu yapıtının yalnızca ilk yedi cildini hazırlayabildi. Kendisi gibi doğabilimci olan ve 1842-1893 arasında Cenevre Üniversitesi'nde botanik profesörlüğünü üstlenen oğlu Alphonse-Louis-Pierre Pyrame de Candolle (1806-1893), babasının çalışmalarını sürdürerek yapıtın son on cildini yayımladı.

Candolle ayrıntılı bitki tanımlamaları, Linnaeus'un sisteminin yerini alan bitki sınıflandırması ve tarım coğrafyasının temellerini atan çalışmalarıyla 19.yy'ın en etkili botanik bilginlerinden biridir ve bitkiler dünyasında bir familya (*Candolleaceae*) ile iki sınıfa (*Candollea* ve *Candolina*) onun adı verilmiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Essai sur les propriétés médicinales des plantes*, 1804, ("Bitkilerin Tıbbi Yararlı Özellikleri Üstüne İnceleme"); *Théorie élémentaire de la botanique*, 1813, ("Temel Botanik Kuramı"); *Regni vegetabilis systema naturale*, 2 cilt, 1817-1821, ("Bitkiler Dünyası Doğal Sistematiği"); *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis*, 17 cilt, 1824-1839, ("Bitkiler Dünyası Doğal Sistematiğine Giriş").

- **BAKINIZ:** CUVIER, JUSSIEU, LAMARCK, LINNAEUS.

CANETTI, Elias (1905)

Avusturyalı romancı, oyun yazarı ve düşünür. 1981'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

25 Temmuz 1905'te Bulgaristan'ın Rusçuk kentinde doğdu. Annesi ve babası İspanyol Yahudisiydi. Çocukluğunda İspanyolca konuşan Canetti, sekiz yaşında Viyana'ya yerleşmelerinden sonra Almanca öğrendi. Ortaöğrenimini Zürih ve Frankfurt'ta tamamladıktan sonra Viyana Üniversitesi'nde okudu, felsefe doktorası aldı. 1939'da Londra'ya yerleşti.

1930-1931 yıllarında ilk romanı olan *Die Blendung*'u (Körleşme) tamamladı, ancak roman 1935'te yayımlanamadı. *Körleşme* iki dünya savaşı arasında Avrupa kültürünün yıkılışını, Dr.Kien adlı bir bilim adamının kitaplardan oluşan ve gerçeklikle bağını yitiren dünyasının yıkılışıyla simgeler.

Canetti, 1931-1956 arasında fantastik öğelere ağırlık veren üç oyun yazdı: *Hochzeit* ("Düğün"), *Komödie der Eitelkeit* ("Kendini Beğenmişliğin Komedisi") ve *Die Befristeten* ("Süresi Belli Olanlar"). *Hochzeit*'ta bir düğün toplantısında bir araya gelen kişilerin bir deprem oyunu oynarken gerçek depremle karşılaşması anlatılır. *Komödie der Eitelkeit* aynaların devlet kararıyla yasaklandığı bir dünyayı, *Die Befristeten* ise insanların yaşam sürelerinin daha doğum anından kesin olarak bilindiği bir dünyayı betimler.

Canetti, Çek yazarı Kafka'nın üslubundan, Alman düşünür Karl Kraus'tan etkilenmiştir. Yapıtlarının kaynağı Avusturya edebiyatı ve gençliğinin Viyana'sı olmakla birlikte irdelediği sorunlarla evrensel bir yazar kimliğine kavuşmuştur.

Yazarın *Masse und Macht* ("Kitle ve Güç") adlı sosyolojik çalışması 1960'ta yayımlandığında, Canetti bir romancı olarak kazanmış olduğu ünün yanı sıra, toplumsal bilimler alanında da tanındı. Canetti 1981'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Roman: *Die Blendung*, 1935, (Körleşme) Oyun: *Hochzeit*, 1932, ("Düğün"); *Komödie der Eitelkeit*, 1950, ("Kendini Beğenmişliğin Komedi-si"); *Die Befristeten*, 1956, ("Süresi Belli Ölanlar").

CANNIZZARO, Stanislao (1826-1910)

İtalyan, kimyacı. Avogadro Hipotezi'ni uygulayıp atom, molekül ve atom ağırlıkları kavramlarını açıklamıştır.

Cannizzaro 13 Temmuz 1826'da Sicilya'nın Palermo kentinde doğdu, 10 Mayıs 1910'da Roma'da öldü. Palermo, Napoli ve Pisa üniversitelerinde kimya ve fizik eğitimi gördü. 1847'de üniversiteyi bırakıp Sicilya'daki ihtilale katıldı. Ancak ihtilal başarılı olmayınca 1849'da Paris'e gitmek zorunda kaldı. Burada Chevreul'un laboratuvarında iki yıl çalıştıktan sonra yeniden İtalya'ya döndü ve Sardinya'nın Alessandria kentinde öğretmenlik görevi aldı. Daha sonra, 1855'te Cenova, 1861'de Palermo ve 1871'de Roma üniversitelerinde profesörlük görevlerini üstlendi. 1871'de senatör seçildi ve genellikle halk sağlığı ile ilgili sorunlara yöneldi. Bu arada gümüş laboratuvarlarının kurulmasını sağladı.

Cannizzaro kısıtlı olanaklara karşın 1853'te kendi adı ile anılan tepkimeyi buldu. Bu tepkimede, benzaldehit, kuvvetli bir baz ortamında kendi kendine yükseltgenme ve indirgenme yolu ile benzoik asit ve benzil alcole dönüştürülmektedir.

Cannizzaro'nun kimya bilimine en önemli katkısı Avogadro'nun "eşit hacimdeki bütün gazların aynı koşullar altında eşit sayıda molekül içerdiğini" ileri süren hipotezinden yararlanarak yarım yüzyıldan beri bir türlü kararlaştırılamayan atom ağırlıkları konusunu aydınlatmasıydı. Cannizzaro 1858'de Avogadro'nun elli yıl önce yayımladığı hipotezini öğrenince, bu savın gazların molekül ağırlıklarının ve içeriklerinin saptanmasında kullanılabileceğini anladı. Gazların dışındaki kimyasal maddeler için de molekül ağırlıklar özgül ısılarının ölçümüyle bulunabilirdi. Gay-Lussac'ın bileşen gaz hacimleri ilkesini uygulayarak yaptığı hesaplar Berzelius'un saptadığı elementlerin atom ağırlıklarının doğruluğunu kanıtladı. Bu bulgularını 1858'de *Sunto di un corso di filosofia chimica* ("Kimya Felsefesi Derslerine Örnek") adlı yapıtında topladı.

1850'li yıllar kimya biliminin en karmaşık dönemine rastlar. Bu sıralarda Dalton'un atom teorisi

genellikle benimsenmekle birlikte kimyasal maddelerin yapılarını ve atom-molekül kavramlarını belirleyecek formül yazımı konusunda bir birlik yoktu; elementlerin atom ağırlıkları konusunda da bilim adamları kesin ve doğru sonuca varamamışlardı. Berzelius ve başkaları elementlerin atom ağırlıklarını doğru olarak gösteren değerler bulmuşlardı, ancak uygulamalarda çeşitli sorunlar çıkmaktaydı. Örneğin basit bir bileşik olan asetik asitin on dokuz farklı formülü vardı. Kekulé karışıklığa son vermek amacıyla 1850'lerin sonlarına değin Avrupa'nın önde gelen kimyacılarının katılacağı bir bilimsel toplantının yapılmasını önerdi ve 1860'ta Karlsruhe kentinde ilk kez bir uluslararası kimya konferansı yapıldı. Konferansa katılan 140 delege arasında Wöhler, Liebig, Dumas, Bunsen, Kolbe, Frankland ve Mendeleev gibi devrin tanınmış bilim adamları da bulunmaktaydı. Cannizzaro konferansa katılanlara *Sunto di un corso di filosofia chimica*'yı dağıttı ve Avogadro'nun hipotezini destekleyen etkileyici bir konuşma yaptı. Özellikle atom ve molekül arasındaki farkı vurguladı. Hidrojen atomunun ağırlığını 1 olarak kabul edip hidrojen molekülünün iki hidrojen atomundan meydana geldiğini gösterdi. Konferans sonunda bazı bilim adamlarını Avogadro'nun çalışmalarının önemine inandırabilmişti ve kısa bir süre sonra da Avogadro Hipotezi yaygın olarak benimsendi. 1860'larda bu önemli kavramın açıklığa kavuşmasından sonra kimyasal formüller basitleştiği gibi temel ilkelere bir görüş birliği oluştu.

- YAPITLAR (başlıca): *Sunto di un corso di filosofia chimica*, 1858, ("Kimya Felsefesi Derslerine Örnek").
- KAYNAKLAR: Stanislao Cannizzaro, *Scritti Vari*, 1926.
- BAKINIZ: AVOGADRO, BERZELIUS, DALTON, GAY-LUSSAC, KEKULE.

CANNON, Walter Bradford (1871-1945)

ABD'li fizyoloji uzmanı. X ışınlarının fizyolojide kullanımına öncülük etmiş, vücutta iç ortamın dengesini sağlayan mekanizmaları inceleyerek homeostazi kavramını geliştirmiştir.

19 Ekim 1871 yılında Wisconsin Eyaleti'nin Pairie du Chien kasabasında doğdu. Öğrenimini Harvard Üniversitesi'nde sürdüren Cannon, 1896'da mezun oldu. 1900'de tıp doktoru unvanını alarak Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmaya başladı. 1906'dan 1942 yılında emekli oluncaya değin de fizyoloji bölümünde profesör olarak araştırmalarını sürdürdü. I.Dünya Savaşı sırasında Harvard Üniversitesi Hastanesi'nde, önceleri İngiliz, daha sonra da Amerikan Ordusu için travmatik şok konusunda klinik ve deneysel araştırmalar yaptı. II.Dünya Savaşı sırasında da kan nakli ve travmatik şok konularındaki çalışmalarını sürdürdü. 1 Ekim 1945'te New Hamp-

shire Eyaleti'nin Franklin kentinde öldü.

Tıp fakültesindeki ilk yıllarında o dönemler yeni keşfedilmiş olan X- ışınları ile ilgilenen Cannon, 1897'de H.P.Bowditch ile birlikte, suda çözünmeyen bizmut tuzları kullanarak X-ışınları aracılığıyla kedilerde sindirim sisteminin hareketlerini araştırdı. Kedinin yiyeceğine katılan bizmut tuzları opak olduğundan, yiyecek maddelerinin sindirim sürecindeki hareketlerini X-ışınlarıyla gözlemek olanaklıydı. Bu yöntemle midenin ve barsakların hareketlerini inceleyen Cannon kalınbarsakta sirküler kasların yiyeceği ileri iterken halka şeklindeki hareketlerini tanımladı. Bu hareketlere daha sonra "Cannon halkaları" adı verildi. Ayrıca boş midenin kendine özgü hareketleri ve kasılmaları olduğunu bularak bunların açlıkduygusuya ilgili olabileceğini öne sürdü. Sindirim sistemine ilişkin bu çalışmalarını 1911'de *The Mechanical Factors of Digestion* ("Sindirimde Mekanik Faktörler") adlı yapıtında yayımladı.

Cannon X-ışınları ile sindirim sistemini incelerken midenin hareketlerinin duygusal tepkilere aşırı duyarlı olduğunu buldu. Deney hayvanı olarak kullandığı bir kediyi saldırgan bir köpeğin yanına koyarak incelediğinde, kedide böbreküstü salgılarının arttığını, bunun sonucunda gözbebeklerinin genişlediğini, tüylerin dikleştiğini, kalp atışlarının hızlandığını ve sindirim sistemi hareketlerinin durduğunu gözledi. Bu araştırmalarını 1915'te yayımladığı *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage* ("Ağrı, Açlık, Korku ve Öfke Durumlarında Vücuttaki Değişiklikler") adlı kitabında topladı. Bu gözlemleri sırasında barsak salgılarını sağlayan organların sinirsel etkiler altında olduğu sonucuna ulaştı. Bu konuya ilişkin çalışmaları sonucu 1931'de sympathin adını verdiği bir salgı maddesi keşfettiğini açıkladı. Adrenaline benzeyen bu maddenin sempatik sinir sisteminin uyarıldığı durumlarda salgılandığını, adrenalin gibi kalbi ve düz kasları etkilediğini gözledi. Bu çalışmaları sempatik sinirlerin işleyişi, istemsiz hareketlerin mekanizması ve kalbin atım hızını etkileyen faktörlerin anlaşılmasına ışık tuttu. Asetilkolin üzerine çalışmaları olan Otto Loewi, daha sonra, Cannon'un sympathin adını verdiği hormonal maddenin aslında asetilkolin olduğunu, Cannon'un deneysel yöntemlerinden yararlanarak buldu.

Cannon araştırmalarını 1920'lerden başlayarak vücudun iç dengesini sağlayan mekanizmalar üzerinde yoğunlaştırdı. Organizmanın yaşamını sürdürebilmesi için iç ortamın önemini ilk kez Bernard vurgulamış, ondan sonra gelen araştırmacılar parasempatik ve sempatik sinir sisteminin ve hormonların bu ortamı nasıl etkilediklerini incelemeye başlamışlardı. Cannon, o dönemde sempatik ve parasempatik sinirlerin iç ortamdaki dengeyi sağlamadaki rolü iyi bilinmediğinden, çalışmalarını daha çok bu alana yöneltti. Hayvanlar üzerine yaptığı deneyler sonucu, kalbin, tüm sinirleri çıkarıldığı durumda bile çalışabileceğini ve sempatik sinirleri çıkarılmış hayvanların yaşayabileceğini gösterdi. Bu deneylerin ışığında, vücudun değişen koşullara karşın kendi iç ortamını düzenleyerek dengede tutma eğilimini vurguladı. 1932'de yayımladığı *The Wisdom of the Body* ("Vücutun Aklı") adlı yapıtında bu dengelemeyi sağlayan süreç ve mekanizmalarını tanımlamak için "homeostazi" kav-

ramını geliştirdi. Vücudun iç ortamını sürekli olarak hücrelere uygun nitelikte tutmak üzere, bu ortamda mevcut glikoz, oksijen, kalsiyum gibi önemli maddelerin konsantrasyonlarını, osmotik basıncı, vücut sıcaklığını, vb. belli sınırlar içerisinde tutmayı sağlayan mekanizmaları bu kavram çerçevesinde ele aldı. Kandaki şeker, protein, yağ ve kalsiyum homeostazisi, vücut ısısının sabit tutulması vb. konularda araştırmalar yaptı. Cannon'un kendi araştırmalarında fizyolojiyle sınırlandığı, ama biyolojide genel olarak geçerli olabileceğini öne sürdüğü homeostazi kavramı, bugün biyolojinin en önemli araştırma konularından biridir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Mechanical Factors of Digestion*, 1911, ("Sindirimde Mekanik Faktörler"); *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage*, 1915, ("Ağrı, Açlık, Korku ve Öfke Durumlarında Vücuttaki Değişiklikler"); *The Wisdom of the Body*, 1932, ("Vücutun Aklı").

• **KAYNAKLAR**: W.B.Cannon, *The Way of an Investigator*, 1945.

• **BAKINIZ**: C.BERNARD, O.LOEWEI, ROENTGEN

CANOVA, Antonio (1757-1822)

İtalyan, heykeltci. Neo-Klasik (Yeni-Klasik) üslupta yarattığı kadın tipleri Batı dünyasında ideal güzelliğin en yetkin biçimi sayılmıştır.

1 Kasım 1757'de Venedik yakınlarında Possagno'da doğdu, 13 Ekim 1822'de Venedik'te öldü. Küçük yaşta öksüz kaldı, taşı ve yapı ustası olan dedesi tarafından büyütüldü. 1768'de Torelto adıyla bilinen heykeltci Guiseppa Bernardi'nin yanına çırak olarak girdi. Torelto'nin ölümünden sonra kendi atölyesini kurdu ve büstleri ile ün kazandı. 1779'da Roma'ya gitti, Venedik elçisinin onun için elçilikte kurduğu atölyede çalışmaya başladı. 1780'de Herculanum, Pompei ve Paestum gibi eski Roma kentlerine yaptığı gezilerde Antik Çağ'ın yapıtlarını inceleme olanağını buldu. 1783-1787 arasında *Papa XIV.Clement*, 1792-1795 arasında Venedik Senatosu'nun siparişi ettiği *Angelo Erno* anıtları üzerinde çalıştı. 1798'de Fransızlar İtalya'yı işgal edince Viyana'ya çekildi. 1799'da Roma'ya döndü; 1800'de San Luca Akademisi'ne üye seçildi. 1802'de Napoléon'un portresini yapmak üzere Paris'e çağrıldı. 1805'te Papalık Devleti'nin güzel sanatlar genel müfettişliğine getirildi. 1814'te San Luca Akademisi'nin müdürlüğüne atandı. 1815'te Papa XIV.Pius tarafından, Napoléon ordularının yağmaladığı İtalya'ya ait sanat yapıtlarını geri almak üzere Paris'e yollandı. Bu zor görevi büyük bir başarı ile yerine getirdiği için Ischia Markisi unvanı ile ödüllendirildi. Son yıllarını, doğduğu kasabada kendisi için yaptırmakta olduğu anıt-müze çalışmaları ile geçirdi.

Canova sağlığında, çağının en büyük sanatçılarından biri olarak ün kazandığını görmüş ender kişilerdendir. Yaşamının büyük bir bölümünü arala-

Pauline Bonaparte Borghese

rında Adamo Tadolini, Rinoldo Rinaldi ve Cincinnato Baruzzi gibi sanatçıların da bulunduğu gençleri yetiştirmek için harcamıştır. Ölümü nedeniyle yarım kalan yapıtları öğrencisi Baruzzi tarafından bitirilmiştir.

Canova'nın sanat yaşamı Venedik'te geçen gençlik dönemi ve Roma'ya göçtüktan sonraki olgunluk dönemi olmak üzere ikiye ayrılır. Gençlik döneminde 18.yy Fransız portrecilik anlayışı ile Venedik Natüralizmi'ni (Doğalcılık) kendine özgü psikolojik bir boyut içinde bütünlüştürmüştür. Roma'daki ilk yıllarında ise, Winkelmann tarafından ileri sürülen klasikçi ölçülerin gerektirdiği idealleştirmeye ulaşmayı amaçlayan bir gelişim göstermiştir. Bu yılların en ünlü yapıtı olan *Cupid ve Psykhe* gerçekçilik ile anıtsallık arasındaki bir bölünmeyi sergiler. *Cupid ve Psykhe*, aynı zamanda duygusal bir erotizmle 18.yy Fransız Neo-Klasik üslubuna özgü nitelikleri birleştirmiştir. Gene bu yılın ürünleri olan *Magdalena*'da gerçekçilik, *Hercules ve Lichas*'da ise anıtsallık ağır basar.

Canova'nın gerçek ustalık dönemi "büyük üslup" (*grand manner*) olarak bilinen genelleştirilmiş bir idealizm ile belirginlik kazanır. Ustasının en yetkin örnekleri olan *Napoléon* ve *Pauline Bonaparte Borghese* (ya da öteki adıyla *Venus Victrix*) heykelleri, genelde egemen olan biçimciliğe karşın, modelden kaynaklanan canlılık ve dirimselliklerini korurlar.

Canova'nın, büyük bir çoğunluğu Possagno'daki Canova Müzesi'nde bulunan desenleri canlı ve içten bir model anlayışını yansıtır. Bu desenler, kitle, ağırlık ve hacim etkilerinin plastik açıdan büyük bir başarıyla işlendiği örneklerdir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Papa XIV.Clemens*, 1783-1787, San Pietro, Roma; *Cupid ve Psykhe*, 1792, Louvre, Paris; *Angelo Erno*, 1795, Venedik; *Hercules ve Lichas*, 1796; *Magdalena*, 1798; *Kontes Maria Christina'nın Mezarı*, 1798-1805, Augustiner Kilisesi, Viyana; *Napoléon*, 1802, Apsley House, Londra; *Pauline Bonaparte Borghese* (*Venus Victrix*), 1807, Borghese Galerisi, Roma; *Papa XI.Pius*, 1818, San Pietro, Roma.

- **BAKINIZ:** J.L.DAVID, POUSSIN, WINCKELMANN.

CANOVA, Mahir (1914)

Türk tiyatro yönetmeni. Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nün yetiştirdiği ilk kuşak tiyatrocularındandır.

30 Aralık 1914'te Kavala'da doğdu. 1935'te Balıkesir Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Kısa bir süre Eskişehir'de ilkokul öğretmenliği yaptı. 1936'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hindoloji ve Alman Filolojisi bölümlerinde okuduktan sonra 1937'de Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'ne girdi. 1939'da Carl Ebert'in yönettiği *Gülünç Kibarlar*'da sahneye çıktı. 1941'de Konservatuvar'ın Yüksek Dönem'ini bitirdi; Devlet Tiyatrosu'nun o günlerdeki çekirdeği niteliğindeki Tatbikat Sahnesi'nde Ebert'in asistanlığına ve Konservatuvar meslek dersleri öğretmenliğine atandı. 1942-1945 arasında Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde tiyatro dersleri verdi, öğrencileriyle çeşitli oyunlar hazırladı. O günlerde Tatbikat Sahnesi'nde sahneye koyduğu *Bizim Şehir*'in Enstitü'de de gösterilmesini sağladı. Bu oyundan çok etkilenen öğrenciler bir gecede *Bizim Köy* adlı bir oyun yazıp hazırladılar, tiyatro sanatçılarına bir karşılık olarak sundular.

Canova 1950'de Ankara Radyosu'nun sanat sorumlusu oldu. 1960'a değin Mikrofondada Tiyatro, Devamı Yarın gibi programların ve Çocuk Saati'nin oyunlarını mikrofona koydu. Devlet Tiyatrosu'nda başreisörlüğe yükseldi. Bu arada İstanbul'da Küçük Sahne, Kent Oyuncuları gibi topluluklarda da zaman zaman konuk yönetmenlik yaptı. Anıtkabir'deki ses ve ışık gösterisi için Orhan Şaik Gökyay'ın hazırladığı metni mikrofona uyarladı ve yönetti. 1972'de sahneye koyduğu 101.oyun nedeniyle Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nda kendisine bir onur plaketi verildi. Bergama kasabası da Bergama kermeslerine yaptığı katkıdan ötürü Canova'ya hemşerilik beratı verdi.

Canova 1978'de sahneye koyduğu *Midas'ın Kördüğümü*'nden sonra Devlet Tiyatrosu'ndan emekli oldu. 1981'de Milli Güvenlik Konseyi kontenjanından Danışma Meclisi üyeliğine seçildi. 1983'te *Şen Kadınlar*'ı sahnelemek üzere yeniden Devlet Tiyatrosu'na döndü. 1984'te İstanbul Sanat Festivali için *Lysistrata* oyununu hazırlamakla görevlendirildi.

Canova 1939'dan başlayarak çeşitli yabancı ülkelerde tiyatro incelemelerinde bulunmuş, kurslara katılmıştır. Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde 1950-1974 arasında başkanlık, 1941'den 1978'e değin de sürekli meslek öğretmenliği yapmıştır. Devlet Tiyatrosu'nda, kendisini izleyen kuşaklardaki hemen bütün oyuncuların öğretmeni olan Canova böylece, sahneye koyduğu oyunlardan başka eğitim alanında da Türk tiyatrosuna önemli bir katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** Oynadığı oyunlar: *Gülünç Kibarlar*, 1939; *Julius Caesar*, 1942; *Euripides*, 1944; *Faust*, 1946; *Şamdançı*, 1948; *Size Öyle Geliyorsa Öyledir*, 1948; *Antigone*, 1949; *Yalancı*, 1949; *Dünya Gözüyle*, 1950. Yönettiği oyunlar: *Küçük Şehir*, 1945; *Yanlışlıklar Komedyası*, 1946; *Köşebaşı*, 1946; *Koroğlu*, 1948; *Fatih*, 1953; *İstanbul Efendisi*, 1962; *Batak*, 1972; *Midas'ın Kördüğümü*, 1978; *Şen Kadınlar*, 1983.

CANSEVER, Edip (1928)

Türk, şair. Kendine özgü imge anlayışıyla, Kapalı Şiir akımı içinde, düşünceye ağırlık veren, çağdaş yaşamı irdeleyen şiirler yazmıştır.

İstanbul'da doğdu. Kumkapı Ortaokulu'nda başladığı ortaöğrenimini, 1946'da İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. Girdiği Yüksek Ticaret Okulu'nu bitirmeden ayrıldı. 1950'de Kapalıçarşı'da turistik eski eşya ticaretiyle uğraşmaya başladı. 1975 yılından sonra ise yalnızca şiirle uğraştı.

İlk şiiri 1 Mart 1944'te *İstanbul* dergisinde yayımlanmıştı. *İstanbul*, *Yücel*, *Fikirler*, *Edebiyat Dünyası* dergilerinde yayımlanan gençlik şiirlerini *İkinci Üstü* (1947) adlı bir kitapta topladı. Arkadaşlarıyla birlikte, sekiz sayı çıkardıkları *Nokta* dergisi (15 Ocak 1951-15 Kasım 1951), şiirinin yeni bir evreye giriş dönemine rastlar. İlk kitabından yedi yıl sonra yayımladığı *Dirlik Düzenlik*'te kendisine özgü bir şiir evreni kurduğu görülür. Sürekli yazan, yayımlayan

bir şair olarak otuz yıla yakın bir süre ilgileri hep üstünde tutmuş, şiirlerinin yanı sıra şiir üzerine yazdıkları, söyledikleri ile de tartışmalara neden olmuştur.

1958'de *Yerçekimli Karanfil* adlı kitabıyla Yeditepe Şiir Armağanı'nı kazandı. 1976'da yayımlanan *Ben Rubi Bey Nasılım* kitabıyla 1977 Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü, 1981'de bütün şiirlerini topladığı *Yeniden* ile de aynı yılın Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü aldı.

Bireyin arayışlarını, umutsuzluklarını, uyumsuzluğa varan yaşam ilişkilerini yansıtmaya çalışmıştır. Çevresindeki insanların yaşayışlarını etkileyecek, dünyaya bakışlarını değiştirecek bir şiirin aranişi içinde, kapalı bir imge anlayışına yaslanan, bu yüzden de yadırganan, "anlamsız" diye nitelenen yapıtlar vermiştir. Şiirin yazılıp bittikten sonra şairden kopacağına, belirlenmesi için okurun da çaba göstermesi gerektiğine inanmıştır. Şiirselliği düşüncenin alaca bölgelerinde ararken kapalı söyleyişlerin sınırında dolaştığı olmuştur. Çağdaş şiir akımlarındaki gelişmelerle birlikte, yazdıklarının büyük oranda aydınlığa çıktığı görülmüş ve bir düşünce şairi olarak nitelenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İkinci Üstü*, 1947; *Dirlik Düzenlik*, 1954; *Yerçekimli Karanfil*, 1957; *Umutsuzluk Parkı*, 1958; *Petrol*, 1959; *Nerde Antigone*, 1961; *Tragedyalar*, 1964; *Çağrılmayan Yakup*, 1966; *Kirli Ağustos*, 1970; *Sonrası Kalır*, 1974; *Ben Rubi Bey Nasılım*, 1976; *Sevda ile Sevgi*, 1977; *Şairin Seyir Defteri*, 1980; *Yeniden*, 1981; *Bezik Oynayan Kadınlar*, 1982; Bütün Şiirleri'ni içeren dizi kitapları; *Yerçekimli Karanfil*, 1982; *Şairin Seyir Defteri*, 1982.

CANSEVER, Turgut (1921)

Türk, mimar. Yapılarında tarihsel öze, çağdaş mekân anlayışı ve malzemeyle bütünleştirmeye yönelmiştir.

12 Eylül 1921'de Antalya'da doğdu. Meslek eğitimini İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü'nde yaptı, 1946'da mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde hazırladığı "Selçuklu ve Osmanlı Sütun Başlıkları" konulu teziyle 1949'da doktor, "Bugünün Mimarlığının Temel Meseleleri" adlı teziyle de 1964'te doçent oldu. 1950-1951'de Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1957-1960 arasında İstanbul Belediyesi'nde planlama danışmanı, 1960'ta Marmara Bölgesi Planlama Teşkilatı başkanı, 1961-1962 arasında İstanbul Belediyesi planlama müdürü, 1974'te İmar ve İskân Bakanlığı danışmanı, 1974-1975 arasında İstanbul Metropolitan Planlama Dairesi başkanı, 1975-1980 arasında İstanbul ve 1980'de Ankara belediye başkanı danışmanı olarak çalıştı. Ayrıca 1974'ten 1977'ye değin Avrupa Konseyi Türk Delagasyonu ve 1983'te Ağa Han Mimarlık Ödülü Büyük Jürisi üyelikleri yaptı. Katıldığı birçok ulusal mimarlık yarışmasında çeşitli ödüller aldı, bu arada 1960'ta İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nın yeni-

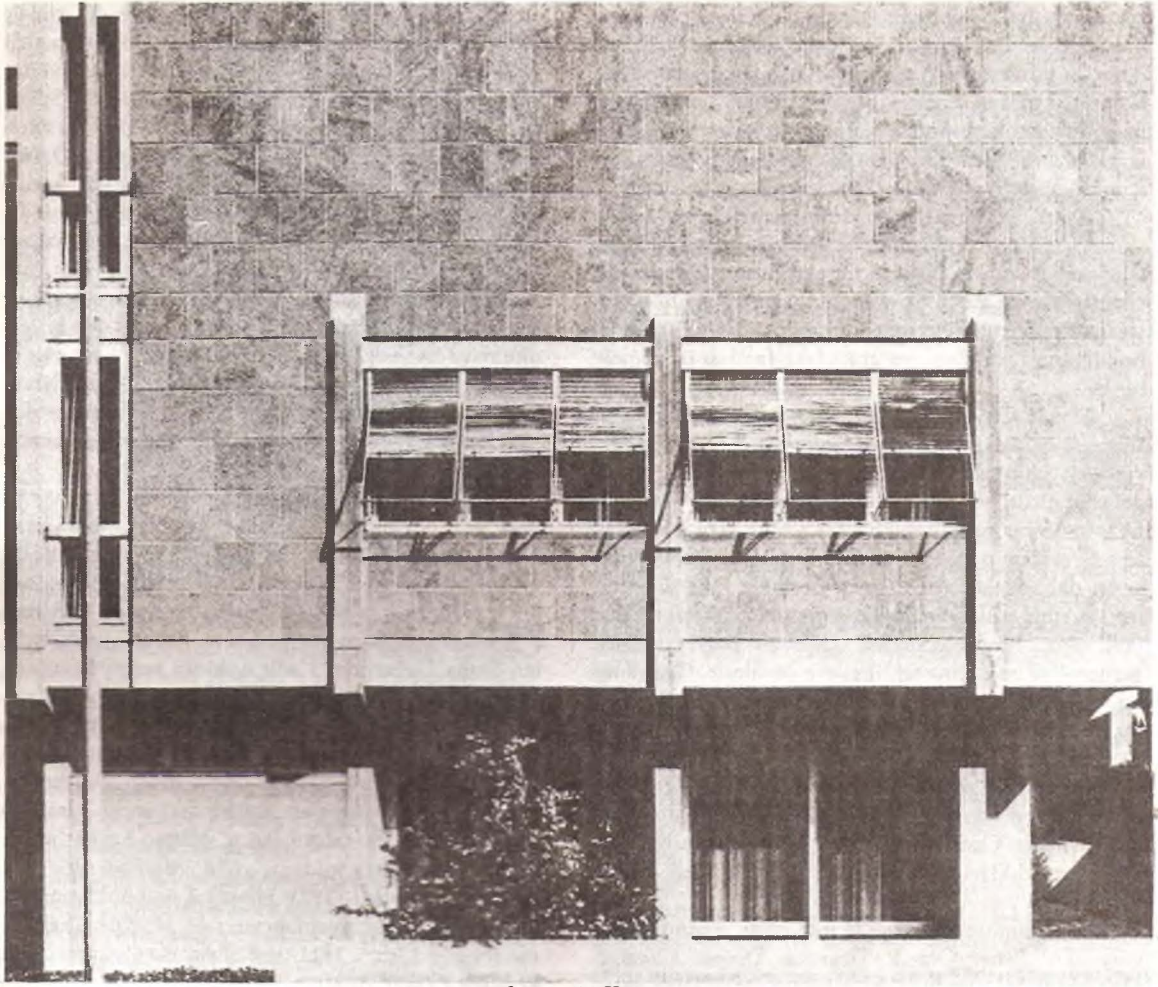
Bir Ay Aldım Diyarbakırdan Tokatta Biri Öldü O Zaman

*Tokatlı diyorlar ya da bir atın başlangıcı
Eğilmiş, sakın, içkiler alıyor kalabalıktan
Şimdi o mor gözleri mor bir kadınla ilgili
Birazı namuslu iyi, birazı açıkça perişan
Ya da bir kadın bir kadını öper gibi
Hiçbir şey anlamıyor yaşamaktan*

*Hiçbir şey anlamıyor, diyelim anlamıyor
Ama bir yalnızlığı tamamlıyor durmadan
Askerler geziniyor, her yerde bu göz kahveleri
Ben bu gözlere Tokatta rastladım bir zaman
Hopalı, biri vardı, hamalın biri
Daha hiç çıkmayacak karısının koinundan.*

*Bir kadeh olmalı ya da bir rakının başlangıcı
Ansızın bir göl Anadoludan
Bir yanda bir balıkçıl ne zaman istese ölür
Kocaman bir iz bırakır çığlığından
Sonra o adamlar ki çelimsiz, esmer, bıyıklı
Ve bütün gün sevişirler acılarıyla.*

*Tokatlı diyorlar ya da bir ekmeğin başlangıcı
Ezilmiş, sakın, onca bir yoksulluğu ödiyor
durmadan
Bu kimin evreni, bu saçına bir el atma
saatlerinde
Bu kim ki ölüyor Tokatta ölüyor her zaman
Ya da bir erkek bir erkeği öper gibi
Hiçbir şey anlamamış yaşamaktan.*

Türk Tarih Kurumu

den düzenlenmesi için açılan yarışmada birinci oldu. 1980'de Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü kazandı.

Cansever mimarlığın, evrensel inanç ve değer sistemlerinin yansıdığı yüksek düzeyde bir seziş, bilgi ve duyarlık ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Tarihsel mimarlık mirasını oluşturan öğelerin, çevrelerindeki ölçü ve düzen içinde korunması gerektiğini savunmuştur. Yapılarında, yöresel öğeleri de göz önünde tutarak, geleneksel öze güncel anlayışı bütünleştirmeye çaba göstermiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): Sadullah Paşa Yalısı restorasyonu, 1949-1951, İstanbul; *Anadolu Kulübü*, 1951-1957, Büyükdada/İstanbul; *Karatepe Açık Hava Müzesi*, 1957, Kadirli/Ankara; *Türk Tarih Kurumu Yapısı* (E.Yener ile), 1951-1967, Ankara; Çürüksulu Yalısı restorasyonu, 1968-1971, Salacak/İstanbul; *Erteğin Evi*, 1971-1973, Bodrum.

CANTILLON, Richard (1680-1734)

İrlanda asıllı Fransız iktisatçı. İktisat öğretisinde Merkantilist İktisat Okulu'yla Klasik İktisat Okulu arasındaki bağı temsil edenlerden biridir.

Doğum tarihi bazı kaynaklarda 1697 olarak belirtilen Cantillon, İrlanda'da doğdu. Paris'e yerleşerek bankerlik yapmaya başladı. Kısa zamanda zengin oldu, Londra'da da bankerlik yaptı. Bir bankacı olan John Law'un denemelerinden yararlandı. 1734'te Londra'da öldü.

1725'te yazdığı *Essai sur la nature du commerce en général* ("Genel Olarak Ticaretin Doğası Üzerine Deneme") adlı kitabı ancak ölümünden sonra, 1755'te yayımlandı. Bu kitapta zenginliğin nedenleri ile kam-biyo-borsa ve dış ticaret ilkelerini ele aldı.

Cantillon'a göre zenginliğin kaynağı topraktır. Sir William Petty'nin bu konudaki görüşlerini geliştiren Cantillon, topraktan üç ayrı gelir elde edildiğini söylemektedir. Bunlardan ilki toprağı işleme masrafını karşılar, ikincisi, üreticinin kârını oluşturur, üçün-

cüsü ise toprak sahibinin payıdır. Tarımsal olmayan işletmelerde bu üçüncü tür gelir yoktur. Malların değerini bunların üretimi için kullanılan belirli miktarlardaki toprak ve emek belirler. Ancak arz ve talep nedeniyle malların piyasa değeri gerçek değerlerinden farklı olabilir. Cantillon, bu ilkenin değerli madenler için de geçerli olduğunu savunmuştur.

Ticari kapitalizmden, sınai kapitalizme geçiş sürecinde yaşayan Cantillon Merkantilist öğretinin etkisinde kalmakla birlikte Liberal iktisat öğretisinin görüşlerine de öncülük etmiştir. Cantillon dışsatım fazlasının önemi üzerinde durarak, altın ve gümüş bolluğunun istihdam yaratmadaki faydasına değinmiştir.

Ancak Cantillon dışsatım fazlasının yararlarını sergilerken, aynı zamanda ülkenin genel fiyat düzeyindeki yükselişin dışsatım fazlasını giderici etkiler getirdiğini de belirtmiştir. Cantillon'a göre, dışsatım fazlası, tüccar ve müteşebbisleri zenginleştirerek işçilere iş sağlar, iş hayatı canlanır; tüketim ve fiyatlar artar, daha fazla yabancı mal, özellikle lüks tüketim malları ithal edilmeye başlar, sonunda dışsatım fazlası yok olur. Böylece kazanç sağlayan bazı işkolları gerileme ve yok olma tehlikesiyle karşılaşır. Cantillon bu aşamada devletin müdahale etmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu çözümlemesiyle Merkantilistler'den ayrılır.

Cantillon, "müteşebbis" terimini J.B.Say'den önce kullanarak iktisat alanındaki rolü üzerinde durmuştur. Kâr, Cantillon'a göre iş adamlarının belirsiz işlere yatırdıkları para karşılığı yükledikleri riskin karşılığıdır.

Cantillon'un *Essai sur la nature du commerce en général* ("Genel Olarak Ticaretin Doğası Üzerine Deneme") adlı kitabındaki görüşler, 1880'lerde iktisatçı Stanley Jevons tarafından yaygınlaştırılmıştır. Jevons bu kitabı "ekonomi politığın kaynağı" olarak değerlendirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Essai sur la nature du commerce en général* (ö.s.), 1755, ("Genel Olarak Ticaretin Doğası Üzerine Deneme").

• **KAYNAKLAR**: H.Higgs, "Richard Cantillon", *Economic Journal*, I, 1891; W.S.Jevons, "Richard Cantillon and the Nationality of Political Economy", *Contemporary Review*, XXXIX, 1881; W.Kretzschmer, *Über den Richard Cantillon*, 1899; R.Legrand, *Richard Cantillon un mercantiliste précurseur des physiocrates*, 1900.

• **BAKINIZ**: J.LAW, MALTHUS, A.SMITH.

CANTOR, Georg (1845-1918)

Alman, matematikçi. Temel matematik öğretimine yeni bir anlayış getiren küme kuramının kurucusu. Sonsuz kavramına ilişkin çalışmalarıyla mantık ve analizin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Georg Ferdinand Ludwig Philipp Cantor 3 Mart 1845'te St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu. Annesinin etkisiyle gelişen sanat eğitimi, mühendis

olmasını isteyen babası tarafından engellendi. Annesi Katolik, babası Protestan olan Cantor Protestanlığı yeğledi. Orta Çağ tanrıbilimin kılık-kırk yarandüşünce yönteminden büyük ölçüde etkilendi. Cantor, St.Petersburg'daki ilk öğreniminin ardından 1856'da ailesi ile birlikte Frankfurt'a geldi. Lise öğrenimini Darmstadt ve Wiesbaden'de sürdürdü. Matematik konusundaki yeteneği bu yıllarda ortaya çıktı. Mühendis olmasını isteyen babasının karşı koymaktan vazgeçmesi üzerine 1862'de Zürih Üniversitesi'nde matematik öğrenimine başladı. Ertesi yıl Berlin'e döndü ve Berlin Üniversitesi'nde matematik, fizik ve felsefe okumaya başladı. Bu okulda, Karl T.Weierstrass'ın verdiği analiz derslerinden büyük ölçüde etkilendi. Sonraları çalışmalarına karşı çıkan Kronecker'den sayı kuramı ve Karl T.Kummer'den yüksek aritmetik dersleri aldı.

1867'de, Göttingen Üniversitesi'nde geçirdiği bir yarı yıl sonrasında, Gauss'un 1801'de yayımlanan *Disquisitiones Arithmeticae*'sında ortaya atılmış bir problemin çözümü ile ilgili olarak *In re mathematica ars proponendi pluris facienda est quam solvendi* ("Matematikte Soru Sorma Sanatı Problem Çözmekten Daha Değerlidir") adlı doktora tezini hazırladı. 1869'da Halle Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1879'da profesör oldu. Berlin Üniversitesi'ne geçme çabaları Kronecker tarafından sürekli engellenen Cantor, yaşamının sonuna değin Halle Üniversitesi'nde kaldı. Cantor'un tanınması önce Almanya dışında oldu. İlk çalışmalarını, Mittag-Leffler'in İsveç'te çıkarmakta olduğu *Acta Mathematica* adlı dergide yayımladı. 1901 yılında Londra Matematik Derneği'nin onur üyeliğine seçildi. 1902'de Christiania (bugün Oslo), 1911'de St.Andrews üniversiteleri kendisine onur doktorası verdi.

Çeşitli problemlerin, özellikle süre varsayımının çözümü için harcadığı çabaların yoğunluğu ve çağdaş matematikçilerin birçoğunun düşüncelerine karşı olan tutumları, 1880'lerden başlayarak Cantor'un ruhsal bunalımlara itti. 6 Ocak 1918'de Halle Üniversitesi'nin psikiyatri kliniğinde öldü.

Cantor'un Halle'de 1869 ile 1873 yılları arasında ilgilendiği konu sayılar kuramıydı. Trigonometrik seriler üzerindeki çalışmaları Cantor'u gerçek sayıların "temel seriler" (bugün Cauchy dizileri olarak adlandırılır) yardımıyla yazılmasına götürdü. Her pozitif gerçek bir r sayısının $C_n, 0 \leq C_n \leq n-1$ eşitsizliğini sağlayan bir tam sayı olmak koşuluyla;

$$r = C_1 + \frac{C_2}{2!} + \frac{C_3}{3!} + \dots$$

biçiminde yazılabileceğini gösterdi. Bu seri bugün Cantor'un adıyla anılır.

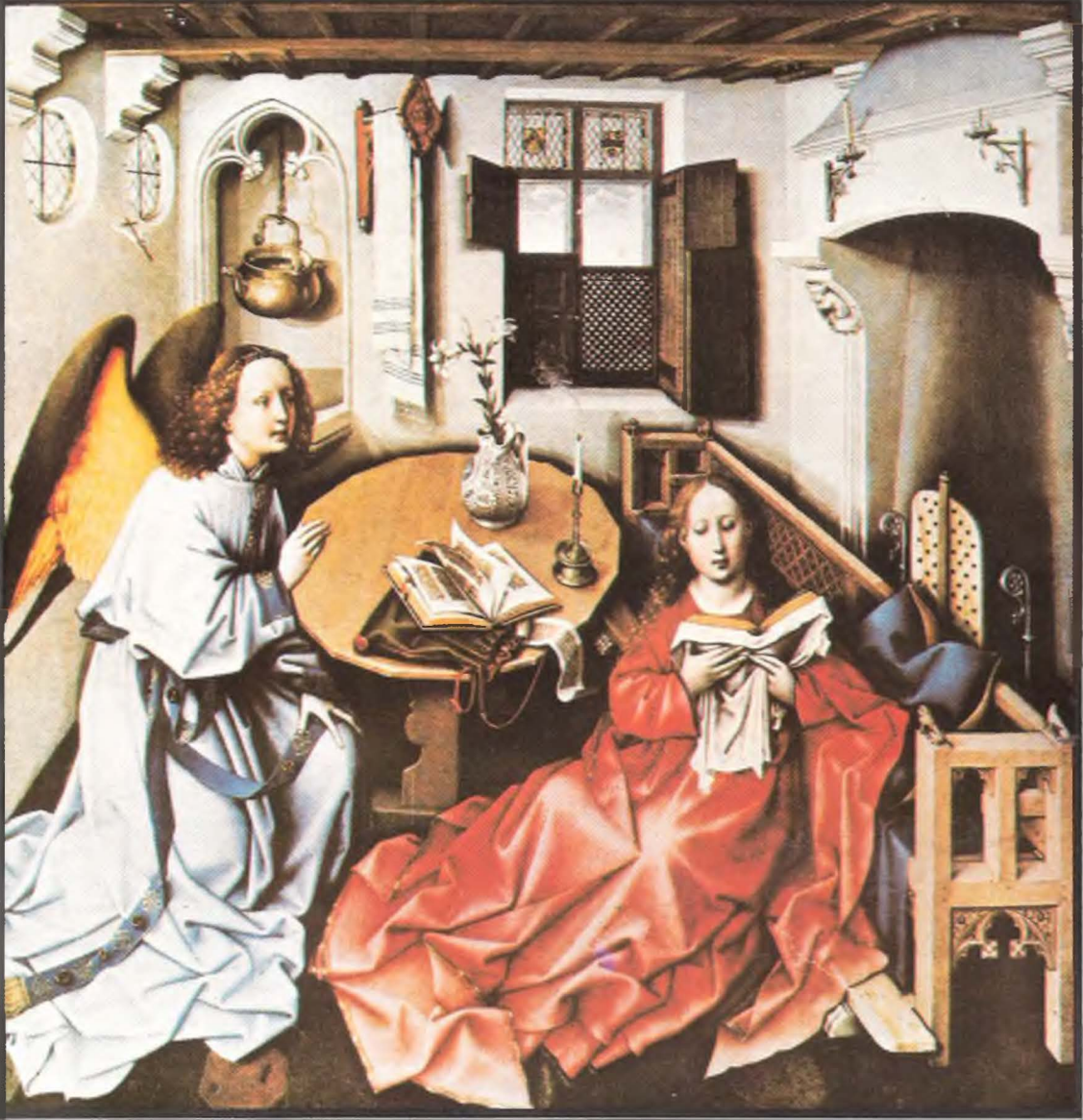
1873 yılı Cantor'un, ilk kez R.Dedekind ile yazışmalarında görülen küme kuramı ve sonlu ötesi sayılara ilişkin çalışmalarının başlangıç yılı oldu. Bu yazışmalarda gerçek sayılar kümesinin sayılabilir bir küme, başka bir deyişle doğal sayılar kümesiyle arasında birebir uygu kurulabilir bir küme olup olmadığı sorusu Cantor tarafından ortaya atılmıştı. Önceleri her ikisinin de uygulanabilirliği açısından önemsiz buldukları bu soru üzerinde çalışmayı sürdüren Cantor'un, gerçek sayıların sayılamazlığını kanıtladığı 7 Aralık 1873 tarihi küme kuramının doğum tarihidir denilebilir.

Resim 176
CALDER, Alexander
"Siyah Oraklar, Siyah Virgüller"
Özel Koleksiyon-ABD

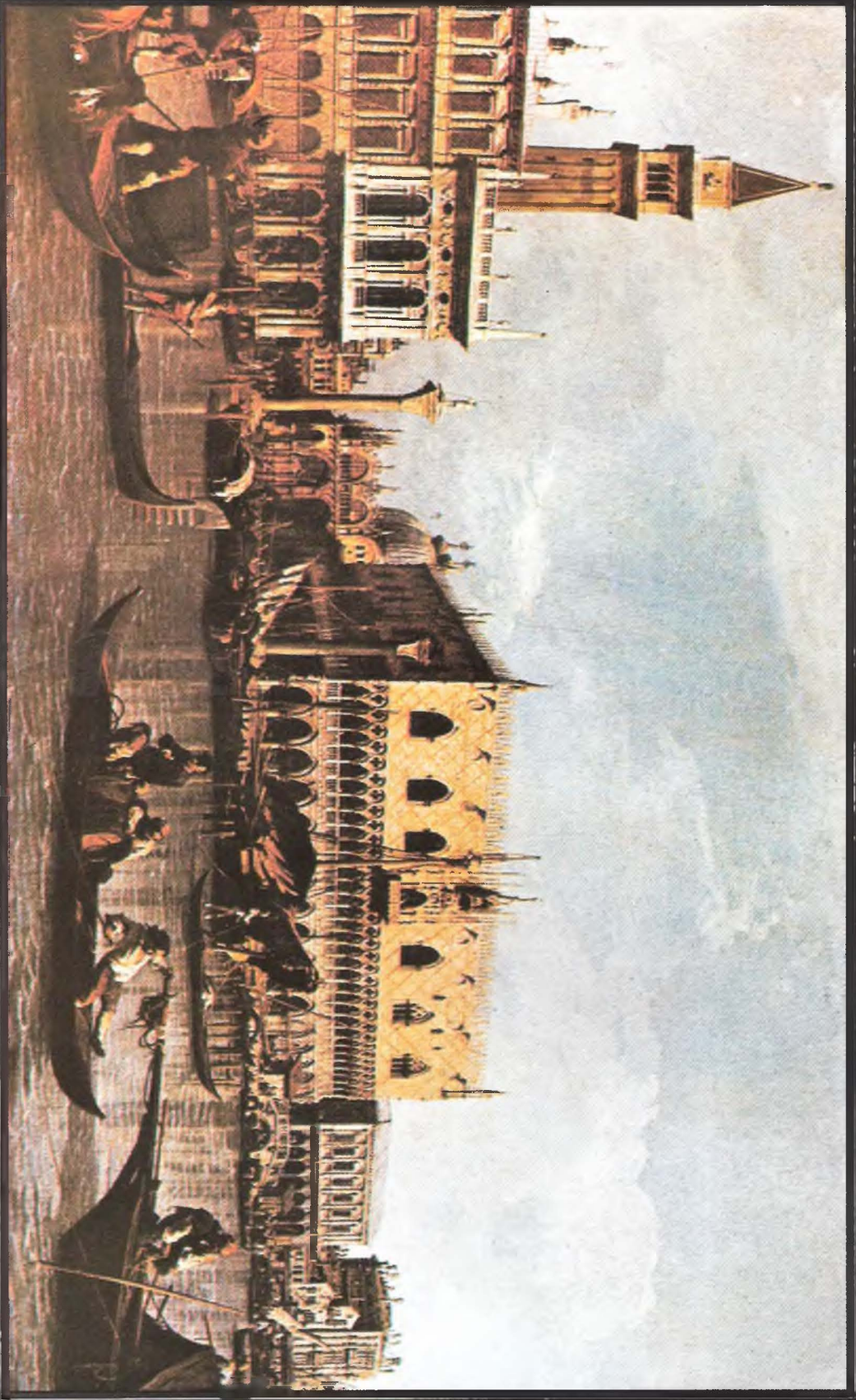

Resim 179
CANALETTO
"Büyük Konak:
Taşçı Ustasının Aylusu"
Ulusal Galerisi,
Londra, İNGİLTERE.

Resim 177
CAMPIN, Robert
"Meryem'e Müjde"
Merodé mihrap resminin orta panosu-Metropolitan Sanat Müzesi-
New York, ABD

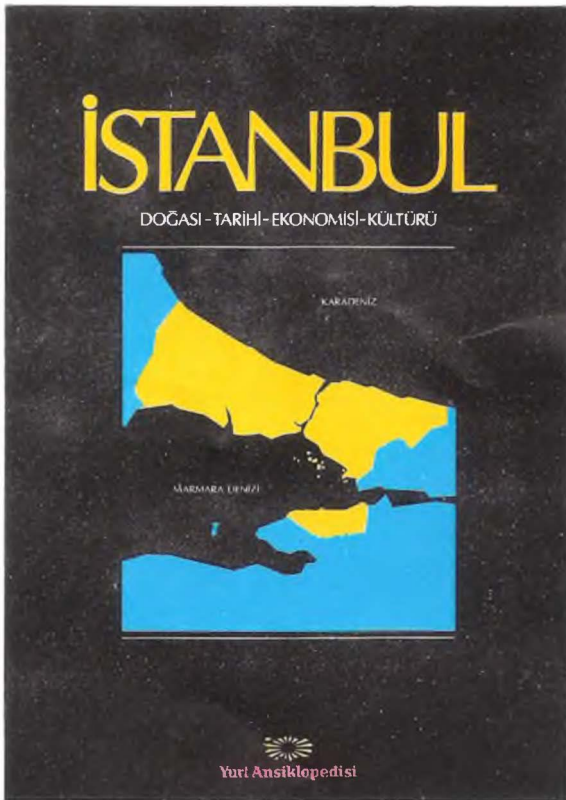

Resin 178
CANALETTO "San Marco'dan Molo ve Piazzetta'nın Görünüşü"
Woburn Mansıırı-Buckinghamshire, İNGİLTERE

İSTANBUL... İSTANBUL...

Genel konumu, yeryüzü şekilleri,
doğal güzellikleri, iklimi,
bitki örtüsüyle İSTANBUL...

Adının kaynağı, seyahatnamelerde geçişi,
eski çağlardan günümüze
bütün tarihiyle İSTANBUL...

Nüfusu, ekonomik yapısı, tarımı,
sanayii, bankacılığı, ticareti, turizmi,
bütün kurum ve kuruluşlarıyla İSTANBUL...

Kültürü, tarihsel evrimi, ünlü kişileri,
anıtları, edebiyattaki yeri ile İSTANBUL...

Öğrenciden bilim adamına kadar herkese,
İstanbul'la ilgili her konuda, ayrıntılı ve
güncel bilgiyi sunan eşsiz eser:

İSTANBUL

- Büyük boy, 540 sayfa
- 1. hamur özel kâğıt
- Renkli ve siyah-beyaz 250'yi aşkın fotoğraf
- 150'ye yakın harita, grafik, çizelge
- İstanbul gravürleri
- Laklı özel kapak ve cilt

Fiyatı 3500 lira.

Önde gelen bütün kitapçılarda.

İSTANBUL kitabını alın.

İstanbul'u yakından tanıyın.

Ödemeli İsteme adresi:

YADA Yayın-Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No:6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 3, Fasikül 22
16 Nisan 1984
300 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul